

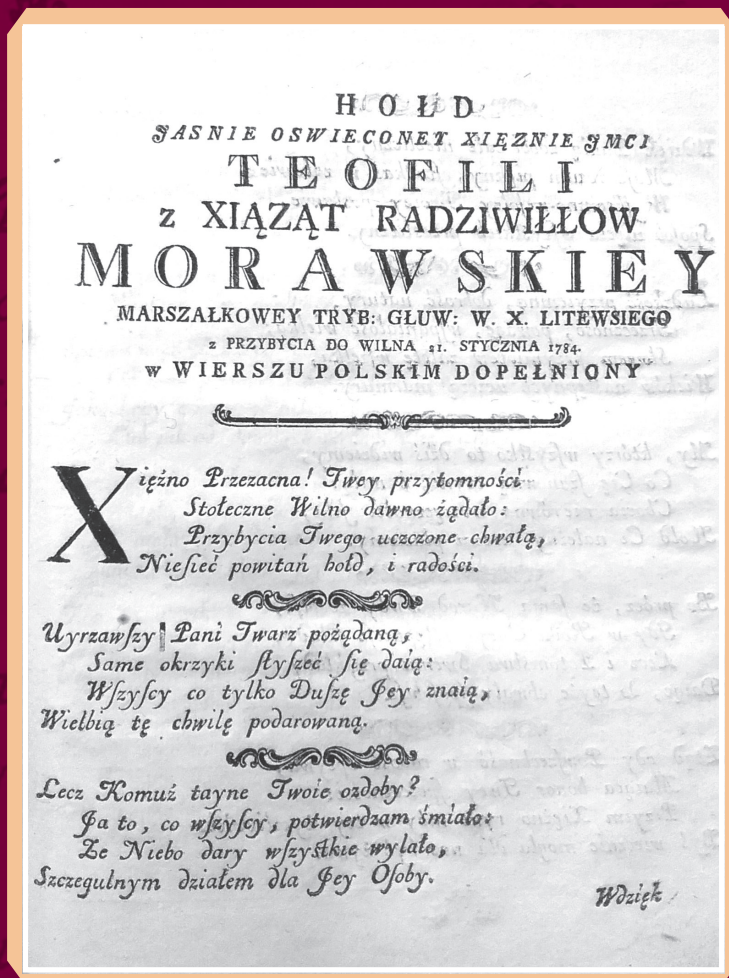

Regina Jakubėnas

Polska poezja
okolicznościowa Wilna
II połowy XVIII wieku

SKRYPT DLA STUDENTÓW I STOPNIA
KIERUNKÓW HUMANISTYCZNYCH

Regina Jakubėnas

Polska poezja okolicznościowa Wilna II połowy XVIII wieku

**SKRYPT DLA STUDENTÓW I STOPNIA
KIERUNKÓW HUMANISTYCZNYCH**

Skrypt dla studentów został omówiony
na posiedzeniu Rady Wydziału Filologicznego
Uniwersytetu Wileńskiego w dniu 30 kwietnia 2021 roku
(protokół Nr (1.2 E) 180000-TP-6) i zatwierdzony do druku.

Recenzenci:

Dr Asta Vaškelienė
Instytut Literatury Litewskiej i Folkloru

Dr Lina Balaišytė
Instytut Badań Kultury Litwy

Na okładce: *Hotd Jaśnie Oświeconej Księżnej JMCI Teofili z Księżąt Radziwiłłów Morawskiej Marszałkowej Tryb. Główn. W. Ks. Litewskiego z przybycia do Wilna 21 stycznia 1784 r. w Wierszu polskim dopełniony*
In: Mikołaj Białkowski, *Zbiór rymów z różnych zdarzeń*, Wilno, Drukarnia Bazylianów, 1784,
VUB Retų spaudinių skyrius, Sygn. IV22703,

Dane bibliograficzne publikacji są zarejestrowane w Narodowej Bibliograficznej Bazie Danych Litewskiej Biblioteki Narodowej im. Martynasa Mažvydasa

ISBN 978-609-07-0629-9 (cyfrowy PDF)

© Regina Jakubėnas, 2021
© Uniwersytet Wileński, 2021

Regina Jakubėnas

XVIII a. II pusės Vilniaus lenkiškoji proginė poezija

MOKOMOJI KNYGA PIRMOSIOS PAKOPOS
HUMANITARINIŲ KRYPČIŲ STUDENTAMS

Apsvarstė ir rekomendavo išleisti
Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto taryba
(2021 m. balandžio mėn. 30 d.,
protokolo Nr. (1.2 E) 180000-TP-6)

Recenzentai:

Dr. Asta Vaškelienė
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Dr. Lina Balaišytė
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Viršelyje panaudota kūrinio nuotrauką: *Hotd Jaśnie Oświeconej Księżnej JMCI Teofili z Książąt Radziwiłłów Morawskiej Marszałkowej Tryb. Główn. W. Ks. Litewskiego z przybycia do Wilna 21 stycznia 1784 r. w Wierszu polskim dopetniony*” knygos *Zbiór rymów z różnych zdarzeń*, Vilnius, Drukarnia Bazyljanów, 1784, VUB, Retų spaudinių skyrius. Sign. IV 22703, autorius Mikotaj Białkowski

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

ISBN 978-609-07-0629-9 (skaitmeninis PDF)

© Regina Jakubėnas, 2021
© Vilniaus universitetas, 2021

SPIS TREŚCI

	Wstęp	6
ROZDZIAŁ 1.	Pojęcie literatury okolicznościowej, okazjonalnej, ulotnej	7
ROZDZIAŁ 2.	Poezja okolicznościowa Wilna w II połowie XVIII wieku	12
ROZDZIAŁ 3.	Tematy. Laudatorzy. Tytuły. Okazje	15
ROZDZIAŁ 4.	Wiersze uświetniające wizyty	17
ROZDZIAŁ 5.	Wiersze z okazji ślubu (epitalamia)	29
ROZDZIAŁ 6.	Wiersze okolicznościowe z okazji narodzin dziecka	40
ROZDZIAŁ 7.	Wiersze funeralne	42
ROZDZIAŁ 8.	Wiersze z okazji obchodów świąt królewskich w Wilnie	44
ROZDZIAŁ 8.1.	Wiersze z okazji koronacji Stanisława Augusta	46
ROZDZIAŁ 8.2.	Wiersze z okazji innych świąt królewskich. Urodziny i imieniny monarchy	54
ROZDZIAŁ 9.	Wiersze poświęcone biskupowi księciu Ignacemu Jakubowi Massalskiemu.	57
ROZDZIAŁ 9.1.	Wiersze poświęcone konsekracji i ingresowi księcia biskupa I. J. Massalskiego	61
ROZDZIAŁ 10.	Wiersze poświęcone rozpoczęciu i zakończeniu obrad Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego	64
ROZDZIAŁ 11.	Wiersze imieninowe	70
ROZDZIAŁ 11.1.	Wiersze imieninowe adresowane do przedstawicieli środowiska akademickiego	72
ROZDZIAŁ 12.	Kobiety – adresatki wierszy imieninowych	80
	Wnioski	97
	Bibliografia	98
	Lista utworów	103

WSTĘP

W II połowie XVIII wieku w Rzeczypospolitej istniała, znana w poprzednich epokach, tradycja upamiętniania i uświetniania utworami poetyckimi wydarzeń z życia publicznego oraz prywatnego. Część ulotnych wierszy była rozpowszechniana w rękopisach, część ukazywała się w drukach okazjonalnych lub w zbiorach poetyckich. W sprawach publicznych głos zabierali zarówno znani pisarze, jak i drugorzędni rymotwórcy. Ta forma piśmiennictwa świadczyła o zaangażowaniu pewnych warstw społeczeństwa w sprawy aktualne dla zbiorowości, co było nie tylko przejawem wolności słowa, ale i formą realizacji prawa i obowiązku uczestnictwa w życiu kraju i sprawowania władzy¹. Poezja była jedną z form wzięcia udziału w dyskusji na te tematy, swojego rodzaju reakcją na aktualne wydarzenia społeczne czy polityczne. Głównie powstawała na potrzeby bieżące, a nie z myślą o potomności. Ta forma aktywności pisarskiej pozwala poznać mentalność ówczesnych ludzi, ich sympatie polityczne i poglądy. Poezja ta posiada wartość historyczno-kulturoznawczą niezależnie od czasami niskich jej walorów literackich. Poezja okolicznościowa, zdaniem T. Kostkiewiczowej, w ten sposób stawała się terenem wypracowania różnych odmian poetyckiego dyskursu o sprawach dotyczących zbiorowości. „W niektórych sytuacjach, szczególnie w czasach Sejmu Czteroletniego poezja okolicznościowa odgrywała rolę – niedostatecznie jeszcze rozwiniętej – codziennej prasy, reagującej szybko na aktualne wydarzenia i kształtującej ich oceny”². Kształtowaniu opinii publicznej i reprezentowaniu stanowiska różnych środowisk służyły również traktaty, listy, rozprawy, odezwy.

¹ Teresa Kostkiewiczowa, *Polski wiek światel. Obszary swoistości*, Wrocław 2002, s. 300.

² *Ibid.*, s. 304.

ROZDZIAŁ 1

POJĘCIE LITERATURY OKOLICZNOŚCIOWEJ,
OKAZJONALNEJ, ULOTNEJ

Literatura okolicznościowa, okazjonalna, ulotna (lit. *Proginė literatūra*, ang. *Occasional poetry*, niem. *Gelegenheiliteratur*, *Gelegenheitgedichte*, franc. *Poesie de circonstance*³) posiada bogatą tradycję wywodzącą się z czasów starożytnych. Literaturę okolicznościową (okazjonalną) najczęściej klasyfikuje się według konkretnych jednostkowych wydarzeń (lub ich rocznic). Termin okolicznościowa (okazjonalna) częściej się używa w stosunku do poezji. Wiersze pisano na różne „okazje”. Powodem do uczczenia wierszem były wydarzenia z życia publicznego i prywatnego: uroczystości państwowe i religijne, takie jak zwycięstwa militarne, święta królewskie, inauguracje, reasumpcje (wznowienie) lub zakończenie obrad sejmku czy kadencji trybunału, ogłoszenie konstytucji lub manifestu, ingresy biskupie, wizyty króla, dostojników Kościoła lub dygnitarzy, egzaminy publiczne w szkołach zakonnych; z rytuałów życia prywatnego najczęściej pisano wiersze na narodziny potomka, imieniny, ślub, pogrzeb, objęcie stanowiska i inne. Pisarstwo tego typu powstawało w środowisku dworskim, pałacowym, akademickim czy zakonnym w ścisłym związku z obyczajowością ówczesnych elit społecznych. Należy zaznaczyć, że poezję okolicznościową cechują pewien schematyzm oraz osadzenie w dobrze znanej adresatom i odbiorcom konwencji. Nie oznacza to jednak, że zadaniem takiej poezji było tylko sprostanie oczekiwaniom „publiczności”, gdyż w wielu utworach okolicznościowych autorzy zaskakują pewnymi rozwiązaniami.

Do poezji okolicznościowej zaliczane są „tradycyjne” gatunki literackie: panegiryk, pamflet, *gratulatio*, epigramat, tren, poemat, epitalamium, epinicjum (gr. *epinikion* od nike ‘zwycięstwo’ - utwór napisany z okazji zwycięstwa wojennego, w starożytnej Grecji była to odmiana ody), epinicjum (np. Macieja Sarbiewskiego dla Jana Karola Chodkiewicza po zwycięstwie chocimskim (1621), Zbigniewa Morsztyna i Wacława Potockiego z okazji zwycięstw Jana Sobieskiego pod Chocimiem (1673) i Wiedniem (1683)). W XVIII wieku epinicjum ustąpiło miejsca odzie panegirycznej. Poezja okolicznościowa była zjawiskiem wszechobecnym w przestrzeni publicznej i pełniła wielorakie funkcje. Granica między literaturą okolicznościową a pozostałymi jej odmianami jest płynna. Jednak twórczość nieokolicznościową, pisaną z dystansu cechują: uniwersalność problematyki, kompleksowość i wielopłaszczyznowość ujęć, co nie jest charakterystyczne dla literatury okolicznościowej,

³ Więcej na temat literatury okolicznościowej zob.: E. Ulčinaitė, „Literatura okolicznościowa” in: *Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego. Analizy i obrazy*. Opracowanie Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Kraków, Universitas, 2011, s. 300-315.

tworzonej na potrzeby chwili⁴. Czasami termin „panegiryczny” jest używany zamiennie w znaczeniu „okolicznościowy”.

Termin „poezja ulotna” ma nieco szersze znaczenie. Jak podaje „Słownik terminów literackich”: poezja ulotna: ang. *Fugitive verse*, fr. *poésies fugitives*, niem. *Fluggedichte*, *Flugschriften*, ros. *Летучая Поэзия* – odmiana okolicznościowej poezji, obejmująca utwory poetyckie powstałe w związku z konkretnymi wydarzeniami historycznymi, mające za zadanie szybko kształtować nastroje i opinię społeczną wobec tych wydarzeń, wpływać bezpośrednio na postępowanie odbiorców, mobilizować do buntu, walki, protestu⁵. Często są to wiersze o charakterze satyrycznym, wymierzone przeciw działalności określonych osób. Poezja ulotna swoje cele spełniała używając różnych środków poetyckich służących oddziaływaniu na odbiorcę. Najczęściej była to twórczość anonimowa, rozpowszechniana często w formie rękopiśmiennej lub w postaci odbijanych druczków i ulotek. Poezja ta była zwalczana przez środowiska, przeciw którym jest zwrócona, nie zawsze przetrwała do naszych czasów.

Termin panegiryk posiada kilka znaczeń. Jako gatunek ukształtował się w starożytnej Grecji i od samego początku był ściśle związany z retoryką. W retoryce rzymskiej odpowiednikiem były *orationes panegyricae*, *panegyrici*, *laudationes*. Panegirykami w Rzymie zaczęto nazywać nie tylko uroczyste mowy pochwalne, lecz i wiersze o podobnym przeznaczeniu⁶.

Według Słownika literatury polskiego Oświecenia „panegiryk” (z gr. synonim **enkion**) zgodnie z tradycją sięgającą starożytności jest to „utwór poetycki lub prozatorski, którego przedmiotem jest przesadna, czyli amplifikowana pochwała osoby, zbiorowości ludzkiej, a czasem nawet przedmiotu. Pochwała ta mogła przybierać różne formy, jak przemówienie, list, dedykacja, oda, elegia, epigram⁷. W antycznym Rzymie formy wierszowane panegiryku nazywano również „laudes”, „elogium”. B. Walczak podaje, że „panegiryk był rozumiany albo jako typ poezji (poezja panegiryczna, panegyrica poesis, przeciwstawiana poezji lirycznej i epickiej), albo jako gatunek poetycki „utwór okolicznościowy, utrzymany przeważnie w tonacji uroczystej, poświęcony uświetnieniu jakiejś osoby lub wydarzenia (greckie panēgyrikós ‘wygłaszany na uroczystym zebraniu ogólnym’, od panēgyris ‘uroczyste zgromadzenie całego ludu’)”⁸. W Rzeczypospolitej twórczość panegiryczna była szcze-

⁴ Zob.: Edmund Rabowicz, „Okolicznościowa Literatura Polityczna”, in: *Słownik literatury polskiego Oświecenia*, pod red. Teresy Kostkiewiczowej, Wrocław, Ossolineum, 1996 r., s. 338.

⁵ Teresa Kostkiewiczowa, „Poezja ulotna” in: *Słownik terminów literackich*, pod red. Janusza Sławińskiego, wyd. drugie, poszerzone i poprawione, Wrocław 1989, (Vademecum Polonisty, red. naukowy serii Janusz Sławiński), s. 373-374.

⁶ Więcej na temat panegiryku zob.: Asta Vaškeliënė, *XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra: genologiniai aspektai, daktaro disertacija*, Vilnius 2012, s. 48.

⁷ Julian Platt, „Panegiryk”, in: *Słownik literatury polskiego Oświecenia*, Wrocław, Ossolineum 1996, s. 391.

⁸ Bogdan Walczak, „Staropolska poezja okolicznościowa”, in: *Lingua ac communitas*, Vol. 24, 2014 r., s. 8. http://lingua.amu.edu.pl/Lingua_24/01_Bogdan%20Walczak.pdf [dostęp 20 08 2020].

gólnie obfita w XVII wieku, wówczas powstało kilka rozpraw przedstawiających zasady budowy panegiryku i służących prowadzonej w szkołach praktycznej nauce uprawiania tego rodzaju twórczości⁹. Wysokim poziomem artystycznym odznaczała się łacińska twórczość panegiryczna Macieja Sarbiewskiego. Dokonując reformy szkół pijarskich Szymon Konarski żądał zakazania tradycji pisania panegiryków w szkołach. Opinię tę podzielali również inni oświeceni działacze i literaci: Adam Naruszewicz, Ignacy Krasicki, Tomasz Kajetan Węgierski, Franciszek Dionizy Kniaźnin i inni. Mimo iż panegiryki w epoce Oświecenia już przez współczesnych były traktowane jako gorszy gatunek literacki, to jednak, podobnie jak i inne utwory okolicznościowe, mają one istotne walory. Nawet panegiryki, którym współcześni odbiorcy zarzucali brak gustu są doskonałym źródłem do poznania kultury XVIII wieku, a często także historii. Są one również częścią składową kultury literackiej epoki w której powstały i świadczą o jej potrzebach literackich.

Ponieważ wybrane typowe okazje (narodziny, ślub, pogrzeb, zwycięstwo itd.) „zajęły” bardziej wyspecjalizowane gatunki poezji okolicznościowej, panegiryk w praktyce poetyckiej rozwijał się jako utwór poświęcony uświetnieniu „ogólnemu” (a więc jako ogólna pochwała lub pochwała za coś, czego nie przewidywały gatunki wyspecjalizowane)¹⁰.

Oświecenie miało krytyczny stosunek do tradycji sarmackiej i potępiło panegiryk, aczkolwiek w praktyce nie został on zaniechany. Mimo pogardliwych ocen panegiryk w epoce oświecenia funkcjonował nadal, przede wszystkim w obrębie prywatno-okolicznościowej poezji szlacheckiej. Samej nazwy gatunkowej unikano w tytułach utworów. Pojawiła się oda uświetniająca zarówno wydarzenia, jak i osoby. Jednymi z najbardziej reprezentatywnych przykładów mogą być panegiryczne ody Adama Naruszewicza.

Oświecenie nie odrzucało pochwały jako tematu utworu literackiego, jednak pełniła ona inne funkcje. Przede wszystkim sprecyzowano dokładniej, kto może być bohaterem panegiryku. I. Krasicki uważał, że ma to być „mowa na pochwałę osoby znamienitej doskonałością, czynami lub urzędem”. F. N. Golański w rozprawie „O wymowie i poezji” pisał, że „pochwała albo będzie pożyteczną, albo szkodliwą, albo wspaniałą, albo podłą robotą. Jeżeli się stanie narzędziem, którego używa chęć zysku dla dostania majątku, należy nią gardzić.... Ale też niekiedy będzie szlachetnym hołdem, który podziwienie lub wdzięczność cnotcie albo rozumowi oddaje. A w tym wyobrażeniu pochwała najważniejsze rzeczy zamyka [...]”¹¹. W okresie Oświecenia w porównaniu z epoką poprzednią zmienił się sposób funkcjonowania społecznego poezji pochwalnej. Obiektem pochwał stali się przede wszystkim ludzie grający odpowiedzialne role społeczne. W obiegu społecznym panegiryk był nie tylko wyrazem hołdu składanego jednostce przez indywidualnego adoranta, ale – w większości wypadków – narzędziem kształtowania opinii publicznej dotyczącej działalności osoby chwalonej, a nawet inspirowania określonych zachowań społecznych adresata. Wzorcem były zacho-

⁹ Julian Platt, „Panegiryk”, *op. cit.*, Ossolineum, 1996, s. 391.

¹⁰ *Ibid.*, s. 9.

¹¹ Julian Platt, „Panegiryk”, *op. cit.*, Ossolineum, 1996, s. 392.

wania, które mogły przynieść pożytek społeczności. Ten rodzaj twórczości kształtował pożądane wzory osobowe (obok biografistyki i powieści edukacyjnej), miał oddziaływać nie tylko na obiekt pochwały, ale także na poglądy ogółu odbiorców literatury¹².

Od przełomu XVI i XVII wieku poezja okolicznościowa coraz częściej była tworzona na potrzeby przedstawicieli poszczególnych rodów z okazji uroczystości rodzinnych i in. Nurt „wysoki” trwał nadal, ale obok niego pojawiało się coraz więcej utworów adresowanych do przedstawicieli rodów lokalnych. Utwory były pisane na cześć mniej znanych osób, krewnych, sąsiadów. Szczególnie dużo tego typu utworów powstało w szkołach zakonnych (pijarskich, jezuickich, dominikańskich, bernardyńskich, teatyńskich, a w Wielkim Księstwie Litewskim również i bazylikańskich, w których uczono układania mów i wierszy, poetyki i zasad retoryki. Wśród twórców poezji okolicznościowej są zarówno wybitni poeci epoki, jak i drugorzędni autorzy¹³. W Wielkim Księstwie Litewskim zdecydowanie największym ośrodkiem wydawniczym tego typu twórczości było Wilno.

O popularności piśmiennictwa okolicznościowego świadczy ilość druków wydawanych w oficynach Wielkiego Księstwa Litewskiego. Sporo tych druków zachowało się do dzisiaj. Niektóre znamy tylko z katalogów wydawniczych sporządzanych przez drukarnie. Faktem jest, że stanowiły one znaczny procent ogólnej liczby wydawanej produkcji. Literatura okolicznościowa jako zjawisko kulturowe funkcjonowała w przestrzeni publicznej w ścisłej więzi z obrazem. Była ona częścią składową zjawisk parateatralnych. Zazwyczaj teksty były wygłaszane podczas uroczystości obchodzonej w przestrzeni miejskiej lub w poszczególnych ośrodkach magnackich czy posiadłościach szlacheckich. W utworach okolicznościowych ściśle przestrzegano zasad retoryki. W mowach wygłaszanych (oracjach) oraz w pisanych utworach okolicznościowych istotne jest zachowanie usankcjonowanego regułami retorycznymi związku między mówcą (pisarzem), mową (tekstem) i adresatem. Celem autora jest sprawienie słuchaczowi lub czytelnikowi przyjemności (*delectare*), przekazanie mu jakiejś nauki (*docere*), wzruszenie (*movere*), a przede wszystkim przekonanie go do czegoś (*persuadere*). Retoryczna funkcja impresywna jest w pisarstwie okolicznościowym szczególnie ważna¹⁴.

Oprócz **panegiryzmu** w literaturze okolicznościowej ważny był **parenetyzm**. Panegiryzm związany jest z pochwałą i wysławianiem zalet adresata, niekoniecznie rzeczywistych, ponieważ tradycja tworzenia utworów panegirycznych wypracowała szereg motywów i schematów, którymi posługiwali się autorzy. Pochwały te niekoniecznie dotyczyły prawdziwych czynów bądź osiągnięć danej osoby lub jej przodków. Wychwalano też czyny, które mogły być dokonane. Postawę parenetyczną (czyli ogólnie rzecz biorąc – pouczającą), pisarz przyjmował wobec odbiorcy, czyli adresata literackiego, starając się przekonać go o

¹² Więcej zob.: Ibid. s. 394.

¹³ Teresa Kostkiewiczowa, *Polski wiek światel. Obszary swoistości*, Wrocław 2002, s. 281-282.

¹⁴ Zob.: Eugenija Ulčinaitė, *Literatura okolicznościowa...*, *op.cit.*, Kraków, Universitas, 2011, s. 301.

wysokiej wartości sugerowanych mu wzorów osobowych i zachęć do ich naśladowania. Literatura parenetyczna – to typ piśmiennictwa, którego głównym zadaniem jest propagowanie określonych wzorów osobowych za pomocą specjalnych technik literackich¹⁵. Wzorce parenetyczne często występowały w literaturze okolicznościowej. Były one skierowane do związanej z daną okolicznością osoby bądź jej rodziny.

Poezję okolicznościową, w mniejszym lub większym stopniu typu panegirycznego, cechowały pewne stałe właściwości, takie jak np.:

- pochwalne epitety np. „ozdobo czasów naszych” (*Wiersz do Jaśnie Wielmożnej Jejmc Pani Magdaleny z Księżąt Lubomirskich Sapieżyny wojewodziny połockiej hetmanowej polej WKs.Lit.*), „Ojczyzny ojciec” (*Eigramma Marcialisza poświęcona księciu biskupowi I.J. Massalskiemu*), nobilitujące porównanie przywołujące imiona postaci historycznych lub mitologicznych: „Lech gdy Cię tym Tytułem ujrzy ozdobioną, I Minerwę już będzie zwać swą i Belloną” (*Wiersz do Jaśnie Wielmożnej Jejmc Pani Magdaleny z Księżąt Lubomirskich Sapieżyny wojewodziny połockiej hetmanowej polej WKs.Lit.*);
- topika skromności autora (autorów) podkreślających, że nie są godni wysławiać adresata utworu: „Szczęśliwy wierszu! [...] Lecz jeśli dla się najdziesz drzwi otwarte. Złóżysz tę skromnie u nóg Jego Kartę” (*Wiersz do Wielmożnego Jegomości Pana Józefa Lutomskiego Podwojewódziego Chełmińskiego Kassiera Prześwietnej Komissyi Edukacji Narod: W Dzień Imienin Od Zgromadzenia Akademickiego Szkół Podwydziałowych Wileńskich Ofiarowany*); „Bojaźń mię chwyta, jak to Orła ścigać, Jakich mię będą, skrzydeł pióra dźwigać [...]” („*Na imieniny Jaśnie Oświeconej z Xiążąt Radziwiłłów Hrabinej Teresy Pacowej Damie (?) Orderu Krzyża Świętego Pisarzowej W.W.X.L. Borciańskiej && Starościny Wiersz Chętne życzenia zawierający przez Księdza Dominika Zabłockiego S.T. lektora prowincyi Litewskiej Zakonu Kaznodziejskiego Ofiarowany*”).

¹⁵ *Słownik Literatury Staropolskiej (Średniowiecze-Renesans-Barok)*, pod red. Teresy Michałowskiej, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1990, s. 549.

ROZDZIAŁ 2**POEZJA OKOLICZNOŚCIOWA WILNA
W II POŁOWIE XVIII WIEKU**

W II połowie XVIII wieku w Wilnie ukazało się drukiem wiele utworów okolicznościowych. Najczęściej autorami poezji byli uczniowie i profesorowie wileńskich szkół zakonnych (pijarskich i jezuickich, a po kasacie zakonu jezuitów - Szkoły Głównej Litewskiej), ale nie tylko. Utwory okolicznościowe powstawały również w środowisku bazylianów, dominikanów czy franciszkanów. Druki te przede wszystkim ukazywały się w największych oficynach wydawniczych Wilna (jezuickiej, pijarskiej, bazylikańskiej). W zasadzie tych utworów (z rzadkimi wyjątkami) nie znajdziemy w klasycznych podręcznikach do historii literatury epoki oświecenia ani ich autorów. Nie są one zaliczane do kanonu literatury. Tym niemniej badacze epoki coraz częściej podkreślają, że poznanie zjawisk drugoplanowych w literaturze ukazuje wielowątkowość poglądów, koncepcji i poszukiwań przedstawicieli ruchu intelektualnego epoki Oświecenia, co pozwoli na odtworzenie bardziej pełnego obrazu epoki¹⁶.

Nie wszystkie utwory były podpisywane imieniem i nazwiskiem, stąd nie zawsze da się określić autora wiersza. Jednak w wielu przypadkach znamy nazwiska wierszopisów. Wśród nazwisk wierszopisów piszących w tym okresie można wymienić wybitnych poetów Oświecenia w Wielkim Księstwie Litewskim, nauczycieli szkół pijarskich czy jezuickich, dla których twórczość poetycka nie była głównym rodzajem działalności. Do takich możemy zaliczyć np. Jana Kantego Wykowskiego, Macieja Dogiela, Macieja Tukałło, Jerzego Ciapińskiego, Antoniego Mikuckiego, Bernarda Syrucia, Felicjana Wykowskiego, Pawła Ksawerego Brzostowskiego i innych. Pod względem ilości druków najwięcej zostało wydanych w dwóch drukarniach wileńskich: drukarni Akademii Wileńskiej oraz pijarskiej. Drukarnia Akademii Wileńskiej do 1773 roku stanowiła własność kolegium jezuickiego, po kasacie zakonu jezuitów nosiła nazwę „Królewskiej Drukarni Akademickiej”, następnie „Drukarni J. K. Mci przy Akademii”, Drukarni Szkoły Głównej Litewskiej (1781-1795). Należy zaznaczyć, że drukarnia ta wydawała różne druki okolicznościowe autorstwa przedstawicieli różnych zakonów, nie tylko jezuitów.

Pijarzy litewscy wydali znaną w literaturze przedmiotu antologię tekstów „Zebranie rymów z różnych okoliczności pisanych mianowicie imieniem Konwiktu Szlacheckiego Wileńskiego ks. ks. Scholarum Piarum” w Typografii J. K. M. y Rzeczypospolitey u XX. Scholarum Piarum, 1779. W tym zbiorze znalazły się teksty, które ukazały się już wcześniej często jako druki ulotne. M. Ślusarska twierdzi, że ta antologia jest ważnym dowodem aktywności

¹⁶ Więcej zob.: Teresa Kostkiewiczowa, *Polski Wiek Świąteł, Obszary swoistości*, Toruń, 2017, s. 7.

literackiej wileńskich środowisk twórczych i że przez jej wydanie chciano zachować i upowszechnić nie tylko teksty, które w większości ukazały się wcześniej, jako druczki okolicznościowe w niewielkim nakładzie i dla wąskiego, elitarnego odbiorcy, ale także ujawnić nazwiska ich autorów - pijarów litewskich. Wileńscy jezuiti również wydali podobny zbiór utworów w 1773 r. zatytułowany „Kollekcja wierszów od różnych autorów z różnych okoliczności napisanych i pierwszym w Wielkim Księstwie Litewskim domom przypisanym”. Teksty pijarów oprawiono wspólną szatą graficzną z nazwiskami autorów i z wykazem adresatów. Natomiast zbiór wydany przez jezuitów zawierał różne utwory, o niejednakowych formatach połączone wspólną kartą tytułową „Kollekcja wierszów od różnych autorów z różnych okoliczności napisanych i pierwszym w Wielkim Księstwie Litewskim domom przypisanym”¹⁷. Raczej nie napotykamy innych zbiorowych tomów wydanych w oficynach zakonnych, natomiast ukazywały się wydania dzieł poszczególnych autorów, jak np. w drukarni bazylianów w Wilnie w 1784 roku wydano duży *Zbiór rymów w różnych zdarzeniach ojczystym językiem pisanych przez Mikołaja Białkowskiego*. Zebrane w nim 23 wiersze okolicznościowe wygłaszane były w ciągu całego 1782 roku¹⁸.

Znaczna część druków jest dziś przechowywana w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego, niektóre można odnaleźć w Bibliotece im. Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, Litewskiej Bibliotece Narodowej im. M. Mažvydasa, inne - w bibliotekach naukowych Litwy i Polski. Część spośród wspomnianych wydań funkcjonuje jako druki samodzielne, najczęściej jednak poszczególne utwory są dostępne w konwolutach. Zdarza się także (choć rzadko), że okolicznościowe druczki ulotne rejestrowane są i katalogowane razem z rękopisami. Wiersze te są swoistą kroniką Wilna i Wielkiego Księstwa Litewskiego w ostatnich dziesięcioleciach istnienia Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Stanowią one świadectwo udziału pewnych środowisk w życiu publicznym i politycznym Rzeczypospolitej, a w szczególności Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz w wydarzeniach lokalnych, prywatnych.

Fragmenty utworów wybrane do niniejszej pomocy dydaktycznej pokazują zarówno ich atrakcyjność poznawczą jak i mniejszą lub większą rangę artystyczną. Wśród autorów znajdują się bowiem nie tylko uczniowie i profesorowie wileńskich szkół zakonnych, ale też przedstawiciele stanu szlacheckiego, duchowni, a nawet i znani poeci tego czasu. Wyznaczenie granic chronologicznych utworów okolicznościowych, które zostaną omówione w niniejszej pomocy dydaktycznej, narzuca się niejako samo. Przez całą epokę stanisławowską, czyli lata panowania ostatniego władcy Rzeczypospolitej Obojga Narodów Stanisława Augusta Poniatowskiego (1764-1795), diecezją wileńską zarządzał książe biskup Ignacy Jakub Massalski (1762-1794) - pełnił on jedną z najważniejszych ról w życiu religijnym, poli-

¹⁷ Magdalena Ślusarska, „Felicjan Wykowski (1728-1784) - zapomniany poeta z wileńskiego środowiska pijarów litewskich”, in: „Napis”, Seria V, 1999 r., s. 63: https://rcin.org.pl/Content/56926/WA248_69859_P-I-2795_slusarska-felicjan.pdf [dostęp 27 01 2021]

¹⁸ Mikołaj Białkowski, *Zbiór rymów w różnych zdarzeniach ojczystym językiem pisanych przez Mikołaja Białkowskiego*, Vilniaus Universiteto Biblioteka (dalej - VUB), Sygn. IV 22703, 1784 r.

tycznym oraz publicznym Wielkiego Księstwa Litewskiego i z tego powodu zostaną omówione głównie wiersze opublikowane w czasach jego rządów w diecezji.

W Wilnie w tym okresie istniało kilka liczących się ośrodków wydawniczych, ale najwięcej produkcji dostarczały drukarnie zakonne: jezuicka drukarnia akademicka działająca od 1575 r., drukarnia pijarów powiązana z pijarskim kolegium i drukarnia bazylianów działająca od 1628 r. Większość ogłaszanych drukiem utworów została napisana na miejscu, w samej stolicy. Niektóre wiersze wydawane przez te oficyny powstały także w innych miejscowościach Wielkiego Księstwa Litewskiego: w Mińsku¹⁹, Grodnie²⁰ czy Nieświeżu²¹. Osiemnastowieczne wiersze okolicznościowe poświęcone były osobom odgrywającym ważną rolę w życiu publicznym i politycznym Wilna, Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz całej Rzeczypospolitej i stanowiły zapewne najistotniejszą część życia kulturalno-literackiego, toczącego się przede wszystkim w kręgu Akademii Wileńskiej i związanego z nią środowiska.

¹⁹ Konstancija Čepienė, Irena Petrauskienė, *Vilniaus Akademijos Spaustuvės leidiniai 1576–1805. Bibliografija*: s. 238; 1562; *Zabawki poetyckie młodzi w szkołach mińskich wydziałowych ćwiczącej się zebrane, a przez Michała Dudzińskiego, filozofii doktora, w tychże szkołach niegdyś prof. poetyki... do druku podane*. Wilno, druk. J.K.Mci Akad., 1782, 40 s.

²⁰ Konstancija Čepienė, Irena Petrauskienė, *Ibid.*, s. 336; 2194: *Na iluminacyją z okoliczności [u] rodzin J.K.M. P. N.M. wiersz od Szkół Grodzieńskich dany roku 1776. d. 17 stycznia [V., 1776] z winj.* 4°, VUB, Sygn. IV 23232.

²¹ Zbiór tekstów w oprawie. *Do Jaśnie Oświec: księżny IMci z Radziwiłłów Teofili Morawskiej generałowej wojsk W.Ks.L. na tęskliwie wszystkich żądze wesoło i szczęśliwie po zwiedzeniu obcych krajów do Nieświeża powracającej roku 1774 (od konwentu kaznodziejskiego)*. VUB, Retų sp. sk., Sygn. IV 22786.

ROZDZIAŁ 3

TEMATY. LAUDATORZY. TYTUŁY. OKAZJE

W omawianym okresie ukazało się w Wilnie wiele wierszy okolicznościowych adresowanych do różnych osób: księcia biskupa I.J. Massalskiego, króla Stanisława Augusta, dygnitarzy Wielkiego Księstwa Litewskiego przedstawicieli rodu Paców²², Radziwiłłów, Ogińskich²³, Łopacińskich, Pocięjów, Wołłowiczów, Potockich oraz przedstawicieli środowiska akademickiego, zwłaszcza profesorów Akademii Wileńskiej: Kazimierza Naruszewicza, Mikołaja Regniera, Dawida Pilchowskiego²⁴, Stefana Bisio²⁵, Marcina Poczobuta-Odlanickiego²⁶ czy Józefa Lutomskiego Kassiera Komissyi Edukacji Narodowej²⁷ i innych. Najczęściej wiersze nawiązywały do świąt, uroczystości państwowych oraz tych wydarzeń z życia politycznego, publicznego i religijnego, które zyskały największy rozgłos, takich jak ingres biskupa Ignacego Jakuba Massalskiego (1762), elekcja i koronacja Stanisława Augusta (1764), obchody kolejnych rocznic elekcji i koronacji monarchy, jego imienin, urodzin, obchody setnej rocznicy bitwy pod Chocimiem i setnej rocznicy bitwy pod Wiedniem, Sejm Czteroletni, uchwalenie Konstytucji 3 Maja, a także uroczystości i święta rodzinne: chrzty, śluby, imieniny i pogrzeby przedstawicieli rodów magnackich, szlacheckich, uczonych ze środowiska akademickiego, duchowieństwa itp. Wiersze te często są świadectwem wydarzeń lokalnych

²² *Wiersz na Imieniny Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana Antoniego Hrabi Paca Pisarza Wielkiego W.Ks.L. Kawalera Orderu Orła Białego Pułkownika Hussarskiego Wojsk W.Ks.L. imieniem Kollegium Wileńskiego SCHOLARUM PIARUM. Dnia 13 czerwca Roku 1763 w Wilnie w Drukarni J.K.M. y Rzeczypospolitej XX. Scholarum Piarum, VUB, Retę sp. sk., Sygn. IV 30953. Do Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana Paca Sędzięgo na Trybunał Gł.: W.Ks.Lit. Generała Majora Wojsk Litt: Pułkownika i Komendanta Pułku Pieszego Grenadyjerów Buławy Wielkiej W.Ks.Lit. Starosty Wilejskiego XX. Scholarum Piarum w Wilnie roku 1782 d. 19 marca.*

²³ Konstancja Čepienė, Irena Petrauskienė, *op.cit.*, s. 232; 1512: *Do Ogińskiej, wojewodziny wileńskiej [Wiersz od Akademii Wileńskiej na przybycie do Wilna Michała Ogińskiego, wojew. wileń. i małżonki jego 1765, [V, 1765. [6] s. (z winj. i herbem 2°).*

²⁴ Konstancja Čepienė, Irena Petrauskienė, *Ibid.*, s. 467; 3015. *Wiersz ... Dawidowi Pilchowskiemu, kanonikowi inflanckiemu, prezesowi kolegium moralnego Szkoły Gł. W.Ks.L., w dzień imienin od najżyczliwszego sługi ofiarowany 30 d[ecem]bra 1785 [V., 1785]. [2] s. 2 °, Estr. XXIV, 278.*

²⁵ Konstancja Čepienė, Irena Petrauskienė, *Ibid.*, s. 336; 2199. *Na imienną rocznicę ... Stefana Bisiego, prof. fizjologii i anatomii, medycyny doctora. Konsyliarza J.K.M. i medyka, [V., XVIII a.], 1763. 1 kart. 4°. Estr. XIII, 151.*

²⁶ Konstancja Čepienė, Irena Petrauskienė, *Ibid.*, s. 460; 2974. *W dzień Imienin... Marcina Poczobuta, rektora Szkoły Głównej W.Ks.Lit., prałata, dziekana katedr. smoleńsk, astronoma J.K.M., towarzysza Akademii Londyńskiej, korespondenta Paryskiej, proboszcza kościoła Świętej Trójcy... [V., po 1781]. [4] p. W winj. 2 °, Estr. XXIV, 390; MAB L-18/2-138.*

²⁷ *Wiersz do Wielmożnego Jegomości Pana Józefa Lutomskiego Podwojewódzkiego Chełmińskiego Kassiera Prześwietnej Komissyi Edukacji Narod. W Dzień Imienin Od Zgromadzenia Akademickiego Szkół Podwydziałowych Wileńskich Ofiarowany.*

o różnej skali. Rzadziej spotyka się utwory przeznaczone na inne okazje, np. zakończenie obrad Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego²⁸, na odwiedzinach biblioteki²⁹ przez osobę cieszącą się znacznym autorytetem społecznym, poświęcone uchwaleniu Konstytucji 3 Maja³⁰, na powrót księcia biskupa I.J. Massalskiego z Warszawy³¹ lub zgoła wydarzeniom o charakterze bardziej prywatnym, jak np. utwór napisany z okazji powrotu z podróży księżnej Teofilii z Radziwiłłów Morawskiej³², lub rocznica elekcji ksieni zakonu benedyktynek Franciszki Anny Wołłowiczówny³³.

²⁸ Konstancja Čepienė, Irena Petrauskienė, *Ibid.*, s. 350; 2291. *Oda z powodu kończącego się Trybunału Gł. W. Ks. Lit. Oda od pewnego w Wilnie r. p. 1782 kwietnia 7 dnia*. Wilno. Druk. J.K.M przy Akad. Wil., 1782.

²⁹ Konstancja Čepienė, Irena Petrauskienė, *Ibid.*, s. 467; 3017. *Wiersz do Józefa Załuskiego, kijowskiego i czernichowskiego biskupa, gdy Bibliotekę Wileńską Coll. Nobil. S.I. łaskawie odwiedzić raczył r. 1773 d. 21 lutego*, [V., Akad. Sp. 1773].

³⁰ Konstancja Čepienė, Irena Petrauskienė, *Ibid.*, s. 164. Nr 1568, *Kant na uwielbienie reformy praw czyli Konstytucji dnia 3 maja zapadłej roku 1791: na znak winnej wdzięczności królowi nam szczęśliwie panującemu Augustowi Poniatowskiemu i stanom sejmującym od magistratury mereckiej ofiarowany, a przez akademików pod dozorem J.K.S.KS. Dominikanów Prowin. Lit. śpiewany w Mereczu*, [Wilno]: druk. Akademicka [?], 1791 Data publikacji wskazana wg daty w utworze.

³¹ Konstancja Čepienė, Irena Petrauskienė, *Ibid.*, s. 397; 2605. *Przywitanie J.O. Księcia Ignacego Massalskiego, biskupa wileńskiego, po powrocie z Warszawy w dzień doroczny Konsekracji w Wilnie r. 1784 mca maja 2 dnia* [V., 1784]. [4] z winj. 4 °, VUB, Sygn. IV 22789.

³² *Do Jaśnie Oświec. Księżny IMCI z Radziwiłłów Teofili Morawskiej generałowy Woysk W.Ks.L. na tęskliwe wszystkich żądze wesoło i szczęśliwie po zwiedzeniu obcych krajów do Nieświeża powracającej Roku 1774*, VUB, Sygn. 22785-22796.

³³ *Do Wielmożnej Najprzedniejszej w Bogu JMCI Panny Anny Wołłowiczówny WW> PP. Benedyktynek Ksieni z okoliczności elekcji na swój urząd w Wilnie d. 4 czerwca 1779 r.* VUB, Sygn. 3426. <https://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/wpis/?sort=id&order=1&id=213255&offset=100558&index=16>. [dostęp 22 03 2019]

Więcej o działalności Franciszki Anny Wołłowiczówny zob.: Gwioździk Jolanta, „Pomoc nie tylko dla zgromadzenia mego”: działalność edytorska benedyktynek wileńskich za rządów ksieni Franciszki Anny Wołłowiczówny. in: „Śląskie Studia Polonistyczne” Nr 2 (2017), s. 67-91: https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/6262/1/Gwiozdzik_pomoc_nie_tylko_dla_zgromadzenia.pdf [dostęp 22 03 2019]

ROZDZIAŁ 4**WIERSE UŚWIETNIAJĄCE WIZYTY**

Można dokonać pewnego podziału utworów poetyckich w oparciu o okazje, powody, okoliczności i tematykę. Jedną z takich okazji do wręczenia utworu poetyckiego adresatowi były różnego rodzaju wizyty i uroczystości powitalne, w których brała udział młodzież szkolna i akademicka oraz profesorowie, powitania dostojników Kościoła, dygnitarzy państwowych, wizytatorów, mecenatów odwiedzających konwikt, przybywających do miasta lub do jakiegoś ośrodka, a nawet powracających z podróży lub z dłuższego pobytu w innej miejscowości czy kraju do własnego miasta lub własnej posiadłości. Podczas takiego powitania wiersze okolicznościowe były nie tylko czytane publicznie, ale i wręczane adresatowi utworu. Powód wręczenia wiersza zazwyczaj był zawarty w tytule utworu. Adresatami są nie tylko przedstawiciele najwybitniejszych rodów Wielkiego Księstwa Litewskiego piastujących najwyższe godności: Tyszkiewiczów, Ogińskich, Massalskich, ale również dygnitarze koronni przybywający z wizytą bądź wizytacją konwiktu, akademii, klasztoru. Tytuł wskazywał, z jakiego powodu zostały napisane wiersze powitalne: „Dowód wieszowany przy powitaniu [...] Ludwika z Skuminów Tyszkiewicza [...] i [...] Konstancji z Poniatowskich Tyszkiewiczowej [...] szczęśliwie z Warszawy do Wilna przybywających”, „Wiersz od Akademii Wileńskiej na przybycie do Wilna Michała Ogińskiego [...] i małżonki jego”, „Wiersz do [...] Wacława Rzewuskiego [...] przy powitaniu onego od młodzi akademickiej mówionny”, „Powitanie wielkich gości, a mianowicie [...] Stanisława Odachowskiego, Trybunału Głównego W.X.L. marszałka [...] tudzież [...] współsędziów i kolegów jego w Zakrecie od Akademii Wileńskiej S.I.”, „Przywitanie [...] Ignacego Massalskiego [...] po powrocie z Warszawy w dzień doroczny konsekracji w Wilnie r. 1784 mca, „Wiersz [...] do [...] Wacława Rzewuskiego [...] szczęśliwie do Wilna przybyłego”, „Pienia cało-dzienne i cało-nocne na przybycie do krajów swych Biało-Rosyjskich... Katarzyny II [...]” i inne. Powitanie dygnitarza, mecenata, dostojnika Kościoła wierszem często było okazją do okazania swojej wdzięczności czy wyrazem jego poparcia.

Warto się bliżej przyjrzeć jednemu z takich wierszy powitalnych zarówno ze względu na sam utwór, jak również na jego adresatkę, którą jest Teofila Konstancja Morawska z Radziwiłłów – utalentowana literatka, autorka „Diariusza podróży europejskiej w latach 1773-1774”. Teofila Konstancja była najstarszą córką Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeński” (1702-1762) i Franciszki Urszuli z Wiśniowieckich (1705-1753) i siostrą Karola Stanisława „Panie Kochanku” (1734-1790). Należy wspomnieć, że prababcią Teofili Konstancji była Katarzyna z Sobieskich Radziwiłłowa (1634-1694), rodzona siostra króla Jana III Sobieskiego (1629-1696).

Teofila Konstancja była osobowością niezwykle barwną, jest znana badaczom epoki i doczekała się publikacji w literaturze przedmiotu. W młodości grała w sztukach autorstwa

jej matki Franciszki Urszuli Radziwiłłowej wystawianych w teatrze nieświeskim, uwielbiała rozrywki myśliwskie i turnieje rycerskie, czego dowodem są zapiski jej ojca Michała Kazimierza. Zapewne wpływ na jej upodobania miało środowisko, w którym dorastała księżna. W Nieświeżu działała założona przez Michała Kazimierza szkoła kadetów, w pobliżu której odbywały się pokazy musztry wojskowej, jazdy konnej i fechtunku.

Radziwiłłówna wielokrotnie odrzucała liczne propozycje małżeństwa, m.in. Józefa Rzewuskiego, Jana Sapiehy, czy Michała Józefa Massalskiego, Ignacego Paca. Wybrankiem jej serca okazał się młodszy o 6 lat oficer nadwornej milicji radziwiłłowskiej, Ignacy Feliks Morawski (1744–1790), co napotkało opór rodziny. W tym czasie księżniczką już opiekował się jej brat książę Karol „Panie Kochanku”, bowiem matka zmarła, gdy Teofila miała 15 lat, a ojciec, gdy miała 24 lata. Jej małżeństwo z oficerem nadwornej milicji radziwiłłowskiej, Ignacym Feliksem Morawskim (1744–1790 - wybrankiem jej serca, było mezaliansem i wpłynęło na jej wizerunek³⁴.

Teofila sama była utalentowaną literatką, znaną m.in. jako autorka „Diariusza podróży europejskiej w latach 1773–1774”. Jej pamiętniki są pierwszymi w piśmiennictwie polskim tak obszernymi zapiskami dokonanymi przez kobiety i jednym z nielicznych diariuszy podróży osiemnastowiecznych kobiety pochodzącej z Wielkiego Księstwa Litewskiego. Była założycielką gabinetu historii naturalnej. Zgromadziła bogatą kolekcję zapewne głównie w trakcie europejskiego wojażu, czyli w latach 1773–1774. Oddawała się kolekcjonowaniu kamieni, monet, muszli, rycin, książek, modeli gondoli i statków weneckich, kosztownych przyrządów fizycznych a także bliżej nieokreślonych *rzadkich piękności*. Niektóre eksponaty otrzymywała w prezencie, np. od brata i innych osób. Pomimo wielu różnorodnych wzmianek o tej kolekcji, nie wiadomo, jak duże były to zbiory, gdzie się dokładnie znajdowały i jaki był późniejszy los założonego przez nią w Wilnie i udostępnionego szerszej publiczności gabinetu historii naturalnej znajdującego się w jednej z posesji lub w którymś z pałaców Radziwiłłów.

Z katalogu Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego dowiadujemy się, że w księgozbiorze Teofili Konstancji znajdował się m.in. liczący 684 strony „Leksykon Geograficzny” Hilariona Karpińskiego wydany w 1766 r. w wileńskiej Drukarni Bazylianów napisany w jęz. polskim i łacińskim. Teofila Morawska została pochowana w rodzinnym Nieświeżu.

Z zachowanego diariusza podróży dowiadujemy się, że podróż Morawskiej została rozpoczęta w Wilnie. Zwiedzała Niemcy, Szwajcarię, Francję, Włochy, Wiedeń, Pragę. Właśnie z okazji jej powrotu z tej podróży do Nieświeża został napisany wiersz *Do Jaśnie Oświec: Księżny IMCI z Radziwiłłów Teofili Morawskiej generałowy Wojsk W.Ks.L.*³⁵.

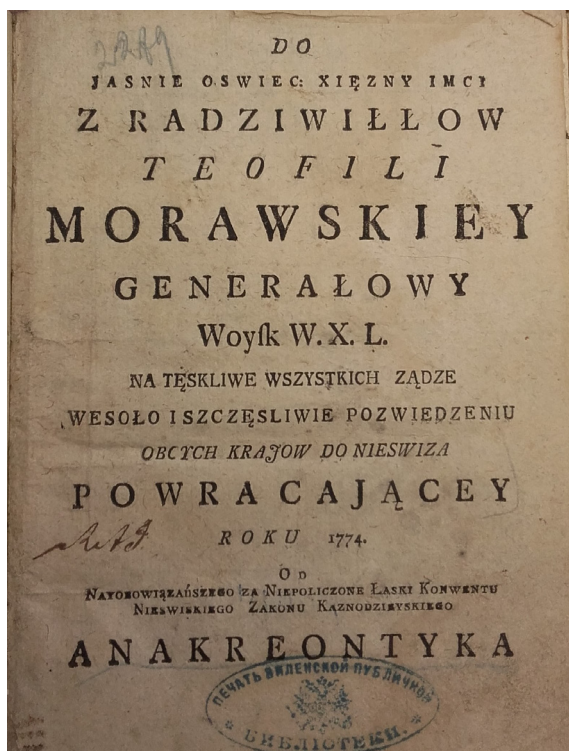
³⁴ Katarzyna Król, *Niepospolita kobieta. Teofila Konstancja z Radziwiłłów Morawska (1738-1807)*: https://www.wilanow-palac.pl/niepospolita_kobieta_teofila_konstancja_z_radziwillow_morawska_1738_1807.html [dostęp 2021 01 15]

³⁵ *Do Jaśnie Oświec: Księżny IMCI z Radziwiłłów Teofili Morawskiej generałowy Wojsk W.Ks.L. na tęskliwe wszystkich żądze wesolo i szczęśliwie po zwiedzeniu obcych krajów do Nieświeża powracającej Roku 1774. Najobowiąźniejszego za niepoliczone łaski konwentu Nieświeskiego Zakonu Kaznodziejskiego Anakreontyka*, VUB, Retę sp. sk., Sygn. IV 22786.

Autorem jest dominikanin Wawrzyniec Bortkiewicz (1750 (6?) - 1823) – wydawca ksiąg religijnych, architekt. Przetłumaczył z łaciny i polskiego na litewski śpiewniki i modlitewniki „*Rożaniec N. Maryi Panny*“ (1808), „*Giesmes apey keturiolika stacuy*“ (1810)), „*Karawakas, arba Križius Anioliszkas*“ (ok. 1817), „*Kiales krizaus*“ (1819).

Jest to typowy wiersz powitalny odwołujący się, jak wskazuje sam autor, do twórczości greckiego poety Anakreonta i naśladujący go³⁶. W poezji okolicznościowej chętnie podkreślano powiązania z postaciami mitycznymi. Adresatka jest nazwana Zorzą (boginią w mitologii słowiańskiej, personifikacją świtu) oraz Jutrzenką, która symbolizuje zarówno jasność poprzedzającą ukazanie się słońca na horyzoncie» jak i planetę Wenus widoczną nad horyzontem przed wschodem słońca. Wiersz opisuje zjawisko, które widzi oko po długim zmroku. W procesie gloryfikacji kobiet istotną rolę odgrywała postać Minerywy – rzymskiej bogini mądrości, sztuki i nauki, która występuje w wierszu. Autorowi porażonemu w mrocznym śnie jawi się Księżna Teofila w postaci Jutrzenki i gwiazdy, która nie pochodzi ze sfer niebieskich, lecz „z Radziwiłłów Orlego gniazda, Swój początek bierze”, zaś mitra symbolizuje książęce pochodzenie, a promienie Jutrzenki – to cnoty księżnej. Na tym gwiezdny niebie, na którym się jawi Jutrzenka bliskie jej są dwie jasne gwiazdy Pollux i Castor (Pollux z Kastor), które „z radością, gwiazdy ustępują błękitnej jazdy zbliżonej jutrzence”, a „chóry muz wiją pochwał wieńce”. Pollux z Kastor – to nie tylko gwiazdozbiór, ale i Dioskurowie – synowie Zeusa i Ledy (żony króla Sparty) – herości, opiekunowie żeglarzy i żołnierzy. Być może autor nie przypadkowo wybrał te gwiazdy, które mają w mitologii swoje znaczenie i mogą ukazywać laudatorkę jako postać heroiczną. „Światłem” księżnej są przymioty osobiste: „świętobliwość heroiczną”, pokora, wielkość umysłu, mądrość wysoko mierzona, dostrzerzona przez obce narody, „ludzkość otwarta”, steczność („statek celniejszy nad płci istotę...”); Spośród zalet pierwszą jest dobroć, następnie zacność, cnota, sława, uczynna wdzięczność, „ludzkość otwarta”, „statek celniejszy nad płci istotę...”.

³⁶ Anakreont, Anakréōn, (570 p.n.e., - ok. 485 p.n.e.), liryk greckich, pochodzący z jońskiego (Jonia) miasta Teos (Azja Mniejsza); autor pieśni miłosnych i biesiadnych, pisanych w różnych miarach wierszowych ([anakreontyk](#)), elegii, epigramatów, jambów. Zob. Także Anakreontyki in: Władysław Kopaliński, *Słownik Mitów i Tradycji Kultury*, Warszawa 2006, s. 72: „Anakreontyki – pogodne wiersze o tematyce miłosnej a. biesiadnej, opiewające radość życia, nawiązujące także w metrum wiersza do nielicznych fragmentów pozostałych z twórczości liryka greckiego Anakreonta z Teos w Jonii (VI w. p.n.e.) a. do licznych naśladownictw rzymskich, carmina Anacreontea”.

- ☉ VUB Retę spaudinių skyrius, Sygn. IV 22786.

- ☉ *Do Jaśnie Oświec: Księżny IMCI z Radziwiłłów Teofili Morawskiej generałowy Wojsk W.Ks.L. na tęskliwe wszystkich żądze wesolo i szczęśliwie po zwiedzeniu obcych krajów do Nieświeża powracającej Roku 1774. Najobowiązańszego za niepolicone łaski konwentu Nieświeskiego Zakonu Kaznodziejskiego Anakreontyka*

Jasna nadobnej jutrzenko chwili!

Skąd purpurowa zorza się chyli?
W wesela konwoju?
Co za przesłodkich pociech sprawczynię?
Łaskawą darów swoich Dawczynię.
Witamy w podwoju³⁷?
Miłe się wszędy rozchodzą wonie,
Gdzie się z pociechą narzucając tonie
Wdzięczne serce nasze;
Myśl się winszowną chęcią zaprząta,
I wesołego Anakreonta
Poświęca jej ptasze.

³⁷ Podwoje - staropolskie określenie bramy wejściowej. Zob. *Słownik pojęciowy języka staropolskiego*: <https://spjs.ijp.pan.pl/haslo/index/19420/41299>, [dostęp 2021 02 07].

Lunęły isticie obfite śrzony,
W martwe odłogiem dawnym nasiony,
Na serca ugorze:
Wždy frasownemu w tej mierze oku:
Po przesilonym nieszczęścia mroku,
Wolno widzieć zorze.
Jużem był w błędne z fortuna loty
Puścił, nieświadom iż jej zwroty,
Mocno samo władną;
Jak ślepym trafem podwyższyć górę,
Tak równie mogą pod inną porę,
Wszech obalić snadno.

Wprzód obojętnym mierzył zawody,
Acz tylem groźnych wrzodów miał wprzód
Znikomej niedoli.
Lecz nie hołdując obłudnym zradom
Przyuczyłem się szczęścia śladom
Iść opak powoli.

Alić znużony silną gonitwą,
Gdym nieuchronna zwalczony bitwą,
Upadł zemdlony;
W tym nieraz łzami skropiwszy lice,
Stygijskim³⁸ gniotąc; mrokiem źrzenice;
Zostałem uspiony.

Tym utuleniem, gdy myśli moje
Stroskane nieco w biedach ukoję;
Snują się widoki.
Pallas³⁹ w Sydońskiej sukni z Minerwą
Nim się mi senne okowy zerwą
Te dają wyroki:

³⁸ stygijski – Styks. Rzeki opływające Hades: Styks, rzeka graniczna, przez którą Charon przewoził zmarłych; jej woda czyniła ciało. Zob. W. Kopaliński, *Słownik Mitów i Tradycji Kultury*, s. 366.; na wody Styksu przysięgali ludzie i bogowie;

³⁹ Pallas – córka Trytona wychowywana razem z Ateną (Minerwą).

Czegoż się zgrają kłopotów w myśli
Miotasz? Wszak dobra nadzieja kryśli,
Godziny perłowe?
Ta ci Tessalskie otwiera tempy,
Ta znaczy przykrym czasom ustępy:
Niesie szczęście nowe.

Stoi fortuna w niestałym biegu,
I do szczęsności zawinąć brzegu,
Ochoczo zezwała;
Noc czarna-ślepa rozwija cienie,
Bo jej mrok gruby przez swe promienie
Jutrzenka obala.

Nie z morza bowiem ta świetna gwiazda,
Lecz z Radziwiłłów Orlego gniazda,
Swoją początek bierze;
Sferą Jej mitra, światłem przymioty,
Rozum zaś Słońcem, promieniami cnoty
Dziwne to przymierze!

Nie dziw, że lepszym niż Bosfor torem,
Lub bliski z Tobą Pollux z Kastorem⁴⁰
Blask przededniem sieje.
Róże albowiem rodzą tej zorze
Poranki jasne: w której więc wzorze;
Cofna radość dnieje.

Pierwsza w niej dobroć między przymioty,
Serca Pańskiego nad wszystkie cnoty
Najwyżej zasiada:
Ta hojnym darem przy wdzięcznej twarzy,
Obowiązanych sług swych obdarzy,
Których kocha rada.

⁴⁰ Kastor i Polluks (gr. *Polydeukes*) w mit. greckiej i rzymskiej — bracia bliźniacy, synowie Zeusa (a. Tyndareosa) i Ledy, zwani Dioskurami (tj. synami Zeusa) a. Tyndarydami; wg jednej wersji — obaj śmiertelni, wg innej — Kastor był śmiertelnym synem Tyndareosa, a Polluks nieśmiertelnym synem Zeusa. Pierwszy był słynnym ujeżdżaczem koni, drugi — pięściarzem, obaj zaś bohaterskimi wojownikami i opiekunami Żeglarzy (zwt. jako gwiazdy w konstelacji Bliźniąt wskazujące kierunek Żeglugi), przyjaciółmi ludzkości; obrońcami gościnności, a w Sparcie — opiekunami państwa i gimnastyki. Zob. W. Kopaliński, *Słownik Symboli*, s. 18.

Tu świątobliwość tak HEROICZNA!
Że się pokora zdaje dziedziczna
W KSIĄŻĘCYM IMIENIU.
Ta ją w usługach zniża bez miary,
Owa ubóstwu rozdziela dary
Ku uszczęśliwieniu.

Wielkość umysłu, mądrość wysoko
Mierzona, obcych narodów oko
Co na się obraca.
Pierwsza fortuny gardzi przyjaźnią,
Ta niezrażona zmienną jej kaźnią
Bunt rozumem skraca.

Ludzkość otwarta, (bez której inne,
Martwe są cnoty) wszystkim uczynne
Chęci serca zmierzy;
Statek celniejszy nad płci istotę,
Co pieczętuje w szacunku cnotę,
Chwałę wciąż rozszerzy.

To przy spartańskiej zaśnion tarninie,
Co rokowały przez sen Boginie;
Gdym słyszał w ich mowie.
Zdało się jakby w mylnych zawodach,
Z Tymoteuszem po płynnych wodach
Szczęście łowię.

Lecz oto z nagła tęten herbowych
Trąb skoro zabrzmie, w pociech kosztownych
Poselskiej nowinie;
Porwę się ze snu na te odgłosy,
Ciesząc się, iż odmienne losy
Sprawdziły Boginie.

Stąd ten dźwięk słodki uszom przymila,
Przybywa świetna k nam TEOFILA,
Łaski pełna PANI;
Tu Orły lecą wznosząc się w górę,
Zwiastują żądzom pociechy porę
Czekają poddani.

Ztamtąd dostrzegam z radością, gwiazdy
Ustępujące błękitnej jazdy,
Zbliżonej jutrzence:
Stąd zaś Charites wesela córy,
Muzy w nadobne snując się chory,
Wiją pochwał wieńce.

Tak jest! O Pani nasza już śpieszysz,
Już nas strapionych przytomna cieszysz!
Twarzą Twoją jasną!
Nie lękamy się groźnych postrzałów!

Fortuny mściwej, bo jej zapałów
Płomienie dziś już gasną.
Pociecha wszędy swe skutki rodzi,
Na ląd wydzwiga z żalów powodzi:
Stronią smutne trwogi.
Niewinność życia przy swej ustawie,
Spoczynek cichy w słodkiej zabawie,
Waśń dąży za progi.

O czasie! Jeśli twój zamiar drogi!
Równie ocenię? Co świetną w progi
Darzysz Teofilę?
O dniu! Którego łupież, i dary,
Celują serca mego zamiary,
I wszystkie lat chwile.

O! Gdybym zacność, cnotę i sławę,
Tej Pani objął? Lub też dał sprawę
Z wdzięczności uczynnej?
Że zaś te szczęście, z radością w parze
Idąc, tak szerzy się w swym zamiarze,
I skutkach prawdziwych:
Iż się nad możność zarcia zdaje
Bydź w sercu moim; zaczym rozdaję
Wdział sercom życzliwym.

Celniejszą tedy pociech osnowę
Bierze Rodzona Siostra w połowę
Księżna Katarzyna
Prawa Księżęcej sławy Dziedziczka
I nieodstępna cnót Domownicza
Wielka Chorążyna.

Druga zaś pociech część, będzie plonem
Podzielnym, między moim Zakonem;
I Przychylną družbą:
Taż sama celem uprzejmej chęci,
I za Jej łaski wiecznej pamięci:
Z życzliwości wróżbą.

Wszystkie więc żądze miłą swobodą
Uśpione łącząc, serce gospodą
Otwieramyć wzajem.
Witając mile w wdzięcznych życzeniach
Późnych lat: łasce się Twej w tych pieniach
Dawniejszej oddajem.

Znany jest też inny utwór z okazji przyjazdu Morawskiej do Wilna *Hołd Jaśnie Oświeconej Księżnej JMCI Teofili z Księżąt Radziwiłłów Morawskiej Marszałkowej Tryb. Główn. W. Ks. Litewskiego z przybycia do Wilna 21 stycznia 1784 r. w Wierszu polskim dopełniony*⁴¹. W krótkim wierszu Mikołaj Białkowski opisuje wyłącznie zalety osobiste laudatorki: wdzięk, „piękny rozum”, „skromno-wesołą postawę”, urok osobisty, „dobroć natury”, grzeczność, powagę, wielką wspaniałość. W wierszu nie ma odwołań do symboliki rodowej, czy zasług jej przodków:

Księżno Przesacna! Twej przytomności
Stołeczne Wilno dawno żądało:
Przybycia Twego uczczone chwałą,
Niesieć powitań hołd, i radości.

Ujrzawszy Pani Twarz pożądaną,
Same okrzyki słyszeć się dają:
Wszyscy co tylko Duszę Jej znają,
Wielbią tę chwilę podarowaną.

⁴¹ Mikołaj Białkowski, *Zbiór rymów z w różnych zdarzeń, Wilno, Drukarnia Bazylianów, 1784, VUB, Retę sp. sk., Sygn. IV22703.*

Lecz Komuż tajne Twoje ozdoby?
Ja to, co wszyscy, potwierdzam śmiało:
Że Niebo dary wszystkie wylało,
Szczególnym działem dla Jej Osoby.

Wdzięk Panią zdobi cale niezliczny,
Masz rozum piękny, słodkaś w zabawie,
W skromno-wesołej Twojej postawie,
Sposób ujęcia wszystkich prześliczny.

Ludzkość przyjemną, dobroć natury,
Grzeczność, powagę, wspaniałość wielką:
Słowem przymiotów zaletę wszelką,
Wieków następnych uczczą marmury.

My, którzy wszystko to dziś widzimy,
Co Cię szanowną czyni, i miłą:
Chocia nierówną wdzięczności siłą,
Hołd Ci należny sercem płaciemy.

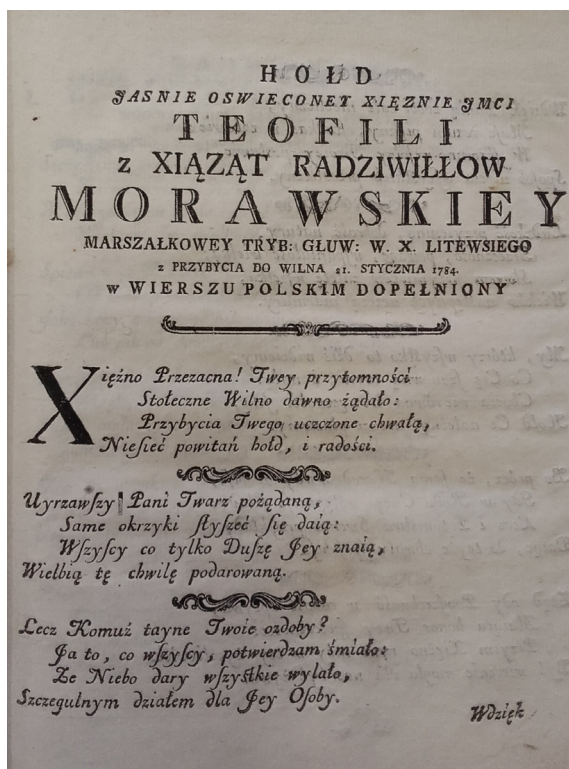
Bo prócz, że sama naród Twój zdobisz,
Gdy w Roku Cnego wstępujesz szlady,
Lecz i potomstwu swemu przykłady
Dając, do tejże chwały sposobisz.

Stąd gdy Powszechność w radość opływa,
Mająca honor Twej społeczności:
Przymim Księżno rym mój w tej życzliwości
Byś wiecznie mogła dla nas być żywa. (cały utw.)

Postać Minerwy podobnie jak w utworze Wawrzyńca Bortkiewicza⁴² adresowanym do Teofilii Morawskiej występuje również w *Wierszu do Jaśnie Wielmożnej Jej Mci Pani Magdaleny z książąt Lubomirskich Sapieżyny, wojewodziny połockiej, hetmanowej polnej W.Ks.L.*⁴³.

⁴² Wawrzyniec Bortkiewicz, *Do Jaśnie Oświec: Księżny IMCI z Radziwiłłów Teofili Morawskiej generałowy Woysk W.Ks.L. na tęskliwe wszystkich żądze wesoło i szczęśliwie po zwiedzeniu obcych krajów do Nieświeża powracającej Roku 1774.*

⁴³ *Wiersz do Jaśnie Wielmożnej Jej Mci Pani Magdaleny z książąt Lubomirskich Sapieżyny, wojewodziny połockiej, hetmanowej polnej W.Ks.L., fundatorki swojej imieniem Collegium Wileńskiego Szkół Pobożnych roku Pańskiego 1763, Wilno: Drukarnia J.K.M. i Rzeczypospolitej KS.KS. Scholarum Piarum, 1763, VUB RS, Sygn. 30060.*

- ☉ VUB Retę spaudinių
skyrius, Sygn. IV-22786

Wiersz został podpisany inicjałami „Ad. M. D. G.”. Adresatka (Sapieżyna) zostaje nazwana litewską Minerwą – rzymską boginią mądrości, sztuki i nauki – ale też i Belloną, boginią wojny, której mądrość czcili potomkowie Palemona, ozdobą ziemi „plemienia Palemońskiego” czyli litewskiego. Litewskość rodu jest również podkreślona w epitecie „plemię Palemońskie”. M. Ślusarska zwraca uwagę na to, iż w wierszach poetów ze środowiska pijarów wileńskich dominuje przeświadczenie, że elity polityczne decydują o prawdziwym obliczu W.Ks.Lit., że właśnie one były nośnikami swojskości i rodzimości, czyli litewskości. Ród, lub jak nazywali go poeci, „dom,” i „więzy krwi” zapewniały zachowanie tożsamości, wyznaczały społeczną pozycję jednostki, umożliwiały karierę polityczną⁴⁴. Wśród zalet wojewodziny połockiej Sapieżyny autor wymienił „Serce dzielne, a umysł w równej trzyman mierze” oraz męstwo: „Ten tobie męstwa rodzaj, tej jaśnie dowody dzielności, fundatorko”, które „wiek nasz głośno sławi”.

- ☉ *Wiersz do Jaśnie Wielmożnej Jej Mci Pani Magdaleny z książąt Lubomirskich Sapieżyny, wojewodziny połockiej, hetmanowej polnej W.Ks.L., fundatorki swojej imieniem Collegium Wileńskiego Szkół Pobożnych roku Pańskiego 1763, Wilno: Drukarnia J.K.M. i Rzeczypospolitej KS.KS. Scholarum Piarum, 1763*

⁴⁴ M. Ślusarska, Felician Wykowski, in: „Napis”, Seria V, 1999 r., s. 85.

Ozdobo czasów naszych, przyszłych podziwienie
Doskonały cnót wzorze, Damo, której chwała
I zacne w LUBOMIRSKICH Damie Urodzenie,
I dawnych Bohatyrek sławę wyrównała:
Odbierasz mowy zaszczytne i ozdobę nową,
Kiedy Cię Litwa swoją wita Hetmanową.

Nie skąpe w winnej wielkim przymiotom czci plemię
Palemońskie Twą mądrość godnie szacowało,
Kiedy, znając w niej rzadką ozdobę swej Ziemie,
Litewską Cię Minerwą zawsze mianowało.

Lech gdy Cię tym Tytułem ujrzy ozdobioną,
I Minerwą już będzie zwać swą i Belloną
I słusznie bo błądzi kto mniema, że Rycerze
W samych się tylko zbrojach i szyszakach rodzą;
Serce dzielne, a umysł w równej trzyman mierze
Czyli go szczęścia losy głaszczą, czy go bodzą:
To Bohatyrskie dzieło, to Rycerska sprawa
Ztąd wieczna swój początek i wzrost bierze sława.

Ten w Tobie męstwa rodzaj, tej jaśnie dowody
Dzielności, FUNDATORKO, wiek nasz głośno sławi;
Potomność nieśmiertelne zgotujec nagrody,
Gdy w rzędzie Bohatyrek dawnych Cię postawi.
I gdy każe wspaniałym Duszom w Twych cnót ślady
Wstępować: z Ciebie piękne brać męstwa przykłady.

Ad. M. D. G.

ROZDZIAŁ 5

WIERSZE Z OKAZJI ŚLUBU (EPITALAMIA)

Dość licznie się spotyka wiersze z okazji ślubu (epitalamia), które podobnie jak i inne utwory okolicznościowe, w tytule wskazywały adresatów oraz nazwę uroczystości, którą określano różnie: „na szczęśliwe gody“, „w dożywotnią wchodzącym przyjaźń“, „na akt ślubny“, „na wesele“, „z okazji zaślubin“. Np.: „Dowód wdzięczności i radości wielkim domom [...] Leonarda Pocięja, strażnika wielkiego W.X.L., [...] i Maryanny Radziwiłłówny, starościanki Rzeczypospolitej, w dzień spólnego ich sprzymierzenia w dożywotnią przyjaźń ogłoszony, od...”, „Do [...] Jana [...] Łopacińskiego, starosty Mściwawskiego i Jadwigi [...] Ogińskiej, starościanki Doruniskiej, w dożywotnią wchodzących przyjaźń wiersz polski”, „Na akt ślubny [...] Franciszka Jundziłła, marszałkowicza powiatu grodzieńskiego, z [...] Teresą Burzyńską, wojewodzianką mińską [...]”, „Na gody szczęśliwe złączonym domom i stanom Rzeczypospolitej radosne [...] Joachima Littawora i Konstancyi z Przezdzieckich Chodkiewiczów [...], rytmu weselne od obowiązanej pańskim imionom zakonnego S.I. zgromadzenia w Nowogródku r. 1767”⁴⁵, „Jaśnie wielmożnym Jędrzejowi Potockiemu, [...] i Barbarze z Brzostowskich podskarbach W.X.L. córce, w dożywotnią wchodzącym przyjaźń wiersz polski od Collegium Akademickiego”, „Wiersz na wesele [...] Jerzego Potockiego, gener. Aryleryi W. X. Lit., starosty tłumackiego, z Barbarą Brzostowską, podskarbianką W.W.X.Lit., z okoliczności ich herbów”, „Traktat dożywotniej przyjaźni”, „Echo hymena w czasie aktu weselnego...”, „Applauz weselny”, „Dowód przychylności podczas aktu weselnego dany...”. Niekiedy w samym tytule autorzy określali gatunek utworu: „Oda w dzień aktu weselnego...”, „Epithalamium na wesele...”, „Poema na dzień weselnego aktu...”, „Wiersze pod weselne gody Wielmożnego [...]”, „Wiersze z okoliczności aktu weselnego Jaśnie Wielmożnym [...]”, „Życzliwa wierszem kombinacja prześwieatnych klejnotów Lili i Lasek przy dożywotnim związku festynie Jasnie Wielmożnych”.

Epitalamium - poetycki utwór pochwalny powstały z okazji zaślubin i wesela (greckie epithalamios ‘weselny’). Utwór ten wywodzi się ze starożytnych obrzędowych pieśni weselnych, podlega wpływom antycznej i późniejszej stylizacji literackiej. Epitalamia opowiadające o losach nowożeńców cieszyły się dużym powodzeniem od początków XVI aż do końca XVII wieku. Pisano je zarówno po łacinie (najczęściej heksametrem daktylicznym), jak i po polsku (13-zgłoskowcem, a od drugiej połowy XVII w. oktawą). Wprowadzano do nich rodzime realia: historyczne, polityczne, topograficzne, obrzędowe. Wśród autorów tego typu utworów można wymienić np. Jana Dantyszka, Andrzeja Krzyckiego, Samuela Twardowskiego⁴⁶ i in. Epitalamium w czasach nowożytnych funkcjonowało w dwóch najczęstszych

⁴⁵ Wydane w Wilnie, w Drukarni J.K.Mci i Rzeczypospolitej S.I.

⁴⁶ Katarzyna Mroczek, „Epitalamium staropolskie”, in: *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 1986, 77/1, s. 93.

odmianach: lirycznej i epickiej⁴⁷. W obu obserwujemy retoryczno-panegiryczną specyfikę gatunku: zaburzenia biegu czasu, mieszanie się motywów biblijnych z mitologicznymi i in.)”. Z biegiem czasu uległo ono ewolucji, stopniowo zrezygnowano z wprowadzania mitycznych postaci literackich, występuje synteza motywów pogańskich i biblijnych, wtrącenie danych biograficznych, pojawiły się elementy dramy i inscenizacji teatralnej”. Wśród autorów epitalamium są nazwiska takich znanych poetów, jak Jan Kochanowski, Szymon Szymonowicz. W czasach stanisławowskich - Stanisław Konarski i Adam Naruszewicz, Stanisław Trembecki.

Bardzo ważnym czynnikiem w życiu szlachty była świadomość genealogiczna. W XVIII w. szlachta już zazwyczaj nie musiała udowadniać swojego pochodzenia i przynależności do stanu szlacheckiego. Aczkolwiek w XVIII wieku bardzo wzrosło zainteresowanie pochodzeniem rodu, sporządzano drzewa genealogiczne, sprawy pochodzenia rodu były opisywane w różnorodnych drukach okolicznościowych. W czasach stanisławowskich pochodzenie rodu zazwyczaj już było dobrze znane. Jako źródło do tego służyły legendy rodowe lub herbarze wykonane przez historyków w wiekach XVI-XVIII, a także dokumenty przechowywane w rodzinie. Już z herbarzy sporządzonych w XVIII wieku widać, że dość często rody wywodzono od wspomnianych w kronikach Palemona i jego potomków. Swych przodków od Rzymianina wywodziły takie rody jak Radziwiłłowie, Sapiehowie, Pacowie czy Giedroyciowie. Sporo uwagi pochodzeniu rodów poświęcano w utworach okolicznościowych napisanych nie tylko z okazji zaślubin, ale też i innych zwłaszcza wydanych w drukarni Akademii Wileńskiej. Nie zawsze treść tych utworów była zgodna z prawdziwą historią opisywanego rodu lub jego przedstawiciela. Chodziło przede wszystkim o oddziaływanie utworu na odbiorcę⁴⁸.

W wierszach okolicznościowych poświęconych największym rodom litewskim często występuje mit o rzymskim pochodzeniu Litwinów, o ich przodku Palemonie, podobnie jak utworze napisanym z okazji zaślubin Katarzyny Karoliny Radziwiłłówny młodszej o dwa lata siostry Teofili z Radziwiłłów Morawskiej zatytułowanym *Rozprawa Litwy z Polską o Zabraną do Polskiej Księżtwa Litewskiego Jaśnie Oświeconą Księżniczkę Karolinę Katarzynę Radziwiłłównę Wojewody Wileńskiego i Hetmana Wielkiego Wojsk Litewskich Córkę [...]*⁴⁹. Ślub Katarzyny Karoliny Radziwiłłówny i Stanisława Rzewuskiego odbył się 13 czerwca 1758 r.

⁴⁷ Eugenija Ulčinaite, „Literatura okolicznościowa“ in: *Ibid.*, s. 305.

⁴⁸ Zigmantas Kiaupa, *Lietuvos istorija. Trumpasis XVIII amzius (1733-1795)*, VII tomas, II dalis., Vilnius, Lietuvos istorijos institutas, 2018, s. 17-19.

⁴⁹ *Rozprawa Litwy z Polską o Zabraną do Polskiej Księżtwa Litewskiego Jaśnie Oświeconą Księżniczkę Karolinę Katarzynę Radziwiłłównę Wojewody Wileńskiego i Hetmana Wielkiego Wojsk Litewskich Córkę Jaśnie Wielmożnemu Jmści Panu Stanisławowi Rzewuskiemu na Olesku i Podhorcach & c: Hrabi: Chełmskiemu & c. Staroście Wojewody podolskiego i Hetmana Koronnego Synowi Zaślubioną Rozsądkiem spójnej obojga Narodów sławy uczyniona: Od obowiąznanego Fundatorskiemu Imieniowi Collegium Nieświskiego [sic!] Societatis Jesu, przy należytych Weselnego Aktu powinszowaniu i niskim uprzejmości oświadczeniu, rytmem polskim opisana. W Wilnie w Drukarni J.K.M. Akad. Soc: JESU. Roku MDCCLIX. XIII. Dnia miesiąca czerwca, VUB, Retų sp. sk. Sygn. IV 31144.*

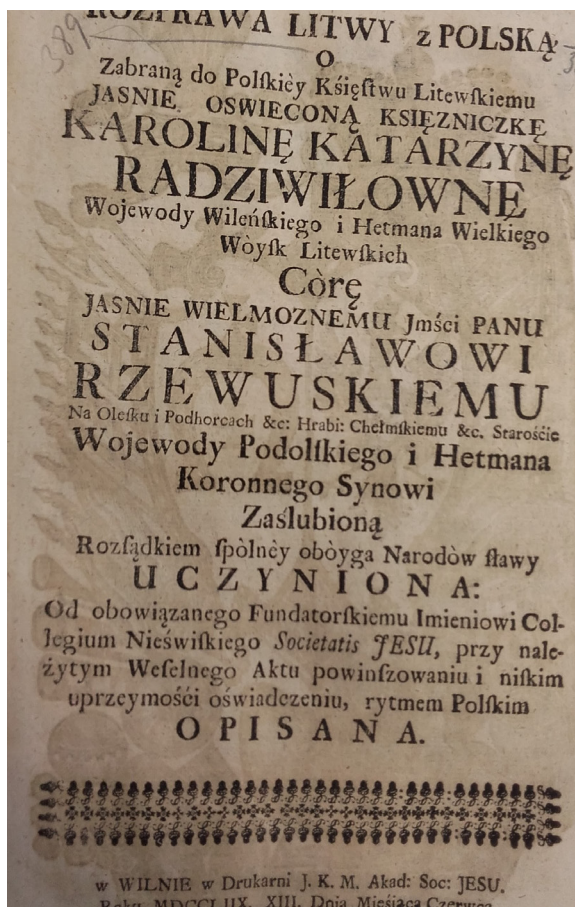
Długi utwór napisany *imieniem Collegium Nieświeskiego* wyróżnia się rozbudowanym wątkiem. Główną bohaterką utworu jest Katarzyna Karolina Radziwiłłówna (1740-1789) córka Michała Kazimierza Radziwiłła *Rybeńki* i Urszuli Franciszki Wiśniowieckiej, siostra wspomnianej powyżej Teofili Konstancji. Rozwinięta fabuła została przedstawiona w postaci konfliktu Litwy z Polską o księżniczkę - skarb Litwy, którą zabiera Polska. Ujęcie, jakim posłużył się anonimowy autor, było często wykorzystywane w piśmiennictwie okolicznościowym W.Ks.Lit, gdy Korona „zabierała” mieszkańca Litwie⁵⁰. Tę konwencję stosowali autorzy wierszy okolicznościowych z okazji zawarcia litewsko-polskich związków małżeńskich. Utwór składa się z trzech części nazwanych *Rytmami*: Rytm I: *Skarga żalującej się Litwy na Polskę o Jaśnie Oświeconą Księżniczkę*, Rytm II *Radość Polski i odpowiedź Litwie O Jaśnie Oświeconą Księżniczkę*, Rytm III *Sława spólna obojgu narodów, Litwę z Polską jedną. Więc przy wzajemnej radości wieczna zgoda o Jaśnie Oświeconą Księżniczkę*. Wiersz się rozpoczyna od opisu zamku Radziwiłłów w Nieświeżu – „starego gniazda orłów” – jest to nawiązanie do herbu Radziwiłłów („Trąby”). Wierszopis zwraca się do grodu Giedymina, zamku wileńskiego - „dziedziny Palemonów” wyrażając żal, że „piękne sławy, i cnót depozyty Polska w Księżnie zabiera, skarb twój niespożyty” i nawołuje Litwinów: „Do koni niezwalzone Palemona plemię! Litwa płacze po Radziwiłłównie jak Grecja po Helenie i staje do walki zbrojnej z Polską o Radziwiłłankę. W „Rytmie” II autor opisuje radość Polski, która zyskuje Radziwiłłankę, bo Radziwiłłowie nieraz się „wiązali” z Polakami, a Polska Korona czczyła piękne Radziwiłłanki. Aczkolwiek Polska dostrzega, że „niezmiernie sierdzita” Litwa grozi polskiemu tronowi i żąda oddania Radziwiłłówny, więc Polacy nawołują do obronnej walki z Litwinami: „do koni Lecha plemię”, jednak niechętnie stają do tej walki, nie chcą podnieść miecza na Litwinów, bo to są „braty”. W takich nastrojach obie strony stają do wojny. Konflikt opisany w utworze przypomina konflikt z Iliady Homera: „Co na Teukry z Ledzianką przywiódł Pryamowicz” – Ledzianka czyli córka Ledy i Zeusa – Helena Trojańska, którą porwał syn króla Priama Parys – książę trojański nazwany tu Priamowiczem. Podobnie hetmanowicz przywiózł do Polski Katarzynę Radziwiłłównę.

W Rytmie III dochodzi do pojednania, gdyż obie strony uświadamiają, że Litwin ma przyłożyć szablę, którą walczy z wrogiem do szyi Polaka – brata, z którym Polacy dawno się zjednoczyli i pokonywali wspólnych wrogów, a Polak ma przyłożyć do szyi Litwina miecz, którym „prawiej by było bić nieprzyjaciół” wspólnie z Litwinami. Dochodzi do zawarcia zgody między Litwą a Polską, obie wołają, że księżna jest „nasze plemię”, że się łączą dwa wielkie domy i dwa wielkie narody. Litwini jednoczą się z Polakami przeciwko wspólnym wrogom pod hasłem: „Bój się złączonych Marsa sił wrogu wszelaki”, „dwa wielkie narody, z tej unii wieczna urosnie moc i sława”.

W utworze tym wydarzenie o charakterze prywatnym - ślub Katarzyny Karoliny Radziwiłłówny ze Stanisławem Ferdynandem Rzewuskim (1737-1786) został przedstawiony jako

⁵⁰ Zob. M. Ślusarska, *Felicjan Wykowski*, in: „Napis”, Seria V, 1999 r., https://rcin.org.pl/Content/56926/WA248_69859_P-I-2795_slusarska-felicjan.pdf [dostęp 27 01 2021]

- ☉ VUB Retę spaudinių skyrius,
Sygn. IV-31144

wydarzenie publiczne zwłaszcza ze względu na status społeczny przyszłych małżonków – przedstawicieli dwu znanych na Litwie i w Koronie rodów, a nawet historyczne, które początkowo omal nie doprowadziło do konfliktu między narodami. Ostatecznie ślub został przedstawiony jako związek równych sobie sławą i honorem osób, jako unia dwóch narodów, która ma wzmocnić potęgę militarną państwa.

- ☉ *Rozprawa Litwy z Polską o Zabraną do Polskiej Księstwu Litewskiemu Jaśnie Oswieconą Księżniczkę Karolinę Katarzynę Radziwiłłównę Wojewody Wileńskiego i Hetmana Wielkiego Wojsk Litewskich Córę [...]*, (Fragmenty)
Skarga żalującej się Litwy na Polskę o Jaśnie Oswieconą Księżniczkę.

Rytm I.

Milczycie, czy Was smężna nie doszła nowina?
Czy serce żal ogarnął, trwoga usta ściska?
Piękną nam Panią biorą! Ludzie, Domy, pola
Żalodne nućcie pienia, płacz łąko, płacz rola!

Nie syta łez Hekuba, kiedy syny traci:
Po siedm Córach i synach rodzeniuchnej braci
Szlocha Nioba matka, aż w kamień nieczuły
Skrzeple tężeje ciało, kamień członki wzuły.
Boże: kiedy swą ręką córę Jeftę ubił,
Jak sobie sam się łaje, że tak Bogu ślubił:
Jaka nie trefne woły po szyi rozrzuca,
Nie fortunna Cerera ani się ocuca,
Żadna z smutku pociecha, Prozerpiny szuka:
Tak, co z Radziwiłłówny późnego prawnuka
Litwa czekam tęskliwie (Fortuno nieluba),
Polska mi Panią bierze! Boże jaka zguba
Jam sobie patrząc na nią tak często dumiała:
Będzie mi z tej cnej damy sława wieczno-trwała.
Pięknegom jej Panica do pary znaczyła,
Krzesała dla pięknych wnuków w senacie liczyła;
Tęgie Marsa koncerze w ręce im dawała,
Jużem wawrzyn na wieńce Rycerzom łamała.
Młodzeńcze, rzekłam krasny, co prędzej woźniki

Gdzie piękny Nieśwież leży orłów gniazdo stare
Warowne wałem zamki, toż kędy ofiarę
Niekrwawą święty kapłan sprawuje, świątnica,
I ta, co Jezuity chowa okolica,
Piękne Sierotki dzieło, barkiem w Niebo bije,
Usza murowne miasto cicha woda myje;
Tam poważną przemową powitaj Hetmana,
Książęcia Radziwiłła przeważnego Pana,

[...] Mnie strach bładny przepadnie, krew się w żyłach dusi,
Jako troskliwa kwoka piskląt więc zwoływa,
Gdy jedno jastrząb dławi, tak mnie ledwie żywa.
Z zimnych ust idzie para: o krzywe wyroki
Niesprawiedliwych bogów! O zamku wysoki,
Co patrzysz na Wilią! Wileńska dolino,
Poczuj się **Palemonów** wždy stara dziedzino!
Patrz jakie piękne sławy, i cnót depozyty
Polska w Księżnie zabiera, skarb twój niespożyty. [...]

[...] Wdzięczna Damo, niepodłej zajrząc nam twej cnoty,
Polska cię ukwapliwa sprząta, a sieroty
Nas po Tobie zostawia! Tak, gdy Róża spadnie,
Cierń kolczysty zostaje; aleć jeszcze władnie
Bóg żywy gwiazdny niebem, mocen zjeżdżcem konia
Rosłego w morze rzucić, silnego jak słonia,
Filistyna, ni lekki proch cisnąć o ziemię.

Do koni niezwalzone Palemona plemię!

Siodłaj młodzi Saydaczna dorodne romaki [sic]:
Gonim, gonim, co żywo, dość chyże Polaki.

Rytm II

Radość Polski i odpowiedź Litwie O Jaśnie Oświeconą Księżniczkę

[...] Jedź z Litwy do Polaków wszak nie raz tu były
Piękne Radziwilanki, nie raz Radziwiły
Z Polaki się wiązały, wszak w Polskiej Koronie,
Czciała Radziwilanek Polska z Litwą skronie.
Lecz cóż to? Gawieź jakaś od litewskiej strony,
Dobyte niesie szable na Polskie Trony?
Owa! Żle tu Polacy! My sobie gadamy,
Ano trwoga w Saguncie Annibal u bramy.
Słuchajcie, Ono Litwa niezmiernie sierdzita
O tę nam Panią grozi, o nią z trzaskiem pyta.
Co na Teukry z Ledzianką przywódł Pryamowicz,
To wam mówi, z tą Księżną wniósł dziś Hetmanowicz.
Ej cóż sarkać będziesz dumo niepotężna?
Do koni **Lecha syny!** Dalej młodzi mężna,
Stań w kroku Litwinowi Polaku układny,
Pójdzie w nogi, wzięwszy raz po głowie nieładny.
Dobrze, nie chętnie idziem, bo na nasze braty.
Cóż czynić? O rzecz idzie, o łup tak bogaty.
Dobrze nam bierka padnie, choć z placu zejdziemy,
Kiedy pierśmi naszemi Panią zasłoniemy.

Rytm III

**Sława spólna obojgu narodów, Litwę z Polską jedna. Więc przy wzajemnej
radości wieczna zgoda o Jaśnie Oświeconą Księżniczkę.**

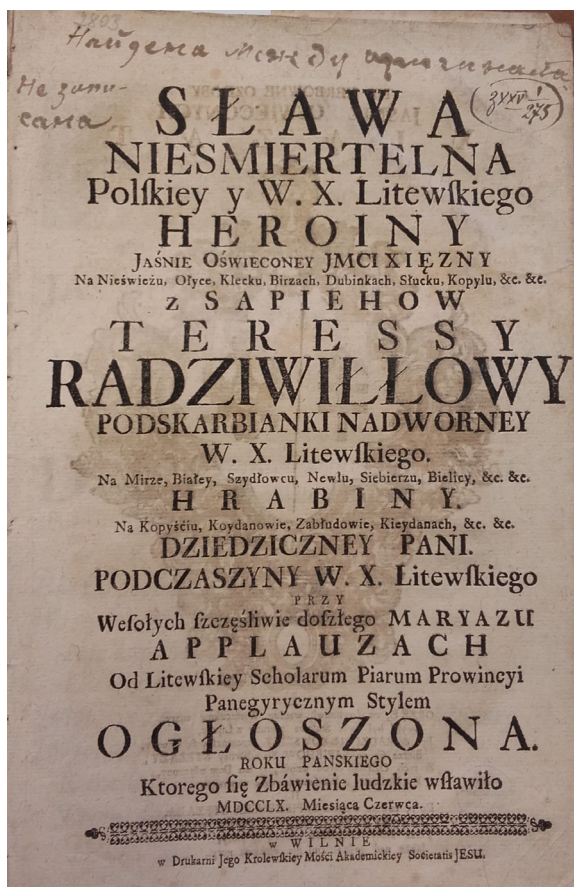
Konny wojak straszennym Marsem twarz dmie srogą.
Cóż to za Farfalia> Kto kogo zwie w pole?
Mnie, rzecze Litwa, w sercu żal niezmierny kole,
Że mi Radziwilankę Polska bierze chciwa.
Ja stawam, Polska mówi, k potrzebie chętniwa.

I więcze to przyczyna wojny sprawiedliwa?
O to się Litwa dąsa, a Polska gniewliwa
Przeciw niej idzie w zbroi? Miecz im w ręku goły
Coby nim prawiej duże bić nieprzyjacioły?
Też to szablę, co liczne cudze wojska trwoży,
Litwin Polaka wzajem do szyje przyłoży?
Brat bratu, co się dawno na to zjednoczyli,
Spólnie nieprzyjacioły by wspołek bili?
[...] Nasze to plemię: Księżna i nasze to Panie.
Rzekli i wszystkie skaczą od radości Nieba [...].

Stójcie bracia. Możesz być para w sławie równa:
Za Hetmanica wszakże idzie Hetmanówna?
Litewka za Polaka? O zgodne narody,
Samy to chcą tak Bogi dla waszej wygody.
Takie się Domy łączą. O szczęsne Polaki!
Bój się złączonych Marsa sił wrogu wszelaki.
Wam dwa wielkie narody, z tej unii wieczna
Urośnie moc i sława. Za tym Litwa grzeczna
Broń składa a przyjaźnie powita Polaki
Ci też współ sobie lube witają Litwaki,
Przy huczących więc działach zapijają zgodę,
Honor i sława nasza vivat Państwo młode. [...]

Czasami utwór poetycki stanowił wstęp do panegiryku napisanego prozą na cześć tegoż adresata. Tak jak w przypadku wiersza adresowanego do Teresy z Sapiehów Radziwiłłowej zatytułowanego *Sława nieśmiertelna polskiej i W. X. Litewskiego Heroiny Jaśnie Oświeconej JMCI Księżny na Nieświeżu, Ołyce, Klecku, Birżach, Dubinkach, Słucku, Kopylu &c. &c. Z Sapiehów Teresy Radziwiłłowej podskarbianki nadwornej W. X. Litewskiego* [...] ⁵¹.

⁵¹ *Sława nieśmiertelna polskiej i W. X. Litewskiego Heroiny Jaśnie Oświeconej JMCI Księżny na Nieświeżu, Ołyce, Klecku, Birżach, Dubinkach, Słucku, Kopylu &c. &c. Z Sapiehów Teresy Radziwiłłowej podskarbianki nadwornej W. X. Litewskiego. Na Mirze, Koydanowie, Zabłudowie, Kiejdanach, &c. &c. Dziedzicznej Pani Podczaszyny W.X.Litewskiego przy wesolych szczęśliwie doszłego Maryażu Applauzach od Litewskiej Scholarum Piarum prowincyi Panegyrycznym Stylem Ogłoszona Roku Pańskiego, którego Zbawienie ludzkie wślawiło MDCCLX. Miesiąca czerwca. W Wilnie W Drukarni jego Królewskiej Mości Akademickiej Societatis JESU, 1760, VUB, Retę sp. sk. Sygn. IV30964.*

- ☉ VUB Retų spaudinių skyrius,
Sygn. IV-30964

Osiemnastostronicowy panegiryk napisany prozą został poprzedzony krótkim wierszem oraz ilustracją herbu ze strzałą Sapiehów i orłem Radziwiłłów z trąbami. Nad herbem został umieszczony napis: „Na herbowne ozdoby Jaśnie Oświeconych Książąt”, zaś pod herbem dwuzwrotkowy wiersz:

Orzeł, co Jowiszowi, według Wieszczków wiary,
Zwykł był nosić stalowe pioruny z Lipary,
Już od Radziwiłłowskiej przeniosszy się Chwały,
Bierze się do Sapiehów starodawnej Strzały,
Z tych ozdób łatwo wnosić, iż ten Dom złączony,
I z Niebem i z Jowiszem pójdzie w paragony.

Dosyć zawsze wysokie Sapieżyńska strzała,
Za pewny cel honory wszelkie w Polszcze miała
Teraz kiedy orlemi uzbraja się pióry,
Jakże nad godnościami nie otrzyma góry.

☉ VUB Retę spaudinių skyrius,
Sygn. IV-30964

Utwór został zaopatrzony w dedykację ujętą w formie wierszowanej. Autor (autorzy) podkreślają, że przedstawiciele rodu Sapiechów, z którego wywodzi się laudatorka, piastują najwyższe godności w Polsce, zaś ją samą cechuje skromność, stateczność, łagodność, pokora i pobożność:

Jaśnie Oświecona Mci
Księżno
Pani i Dobrodziejko Miłościwa.
Do plauzów walnych z publicznej estymy
Aktu Twojego ciśniemy się i My,
Z Dowodem nie zgasłej pamięci,
I życzliwych oświadczeniem chęci.
Bo, że pochwały tak wielkiego Domu,
Wiadome wszystkim, nie tajne ni komu [sic!],
Nie z panegyrycznym prezentem,
Lecz z wdzięczności idziem dokumentem.

Świat wie, że wszelkie Sapiedom honory
Do terazniejszy wiernie służą pory,
Krzesa wysokie i wspaniałe,
Temu dają Imieniowi chwałę.
Komuż i Twoje nie jawne Ozdoby,
Przez które pierwszej estymy i proby,
Prym między Polskimi Damami,
Tak zacnemi bierzesz przymiotami.
Skromność, Stateczność, łagodność, i wszelkie
Przy Pobożności przymioty Twe wielkie
I w Pańskiej Purpurze pokora,
Świadczą iżżeś jest druga Pandora.
I z tą wdzięczności charakter powinnej,
Nie szuka drogi do Applauzów innej.
Ani się pochwałami bawi
Lecz serce za Panegiryk stawia:
Życząc by cnoty Twe nie okryślone,
Przetrwały z Tobą wieki niezliczone.
Z szczęściem i z wysokim honorem,
Aż Tron Polski stanie Wam otworem.
Tak życzy Jaśnie Oświeconej W. Księżej Mości
Wiecznie obligowana Litewska Scholarum Piarum Prowincja

W długim panegiryku prozą przedstawiono laudację na cześć domu Sapiedom, natomiast wśród zalet adresatki autor wymienia świątobliwe uczynki, pobożność, oddanie się modlitwie, powagę książęcą, skromność, szczerłość w uczynkach, mowę bez obłudy. Podobnie jak w poprzednim utworze poświęconym Katarzynie Karolinie Radziwiłównie, autor wywodzi ród Sapiedom od przodków rzymskich, w tym od księcia Palemona (Publiusza Libona herbu Colonna/Kolumna). Mit o przybyciu Palemona oraz pięciuset przedstawicieli szlachty rzymskiej na Litwę istniał w piśmiennictwie już od czasów J. Długosza, a być może i wcześniej, a następnie wystąpił w *Kronice Bychowca* i *Kronice Macieja Strykowskiego*, a także w twórczości Wijuka Kojałowicza oraz innych i był znany twórcom poezji okolicznościowej. Początki rodu Sapiedom zostały przedstawione w następujący sposób:

„Tak albowiem jawny tego światła widok jest, że i sama nieśmiertelność dalej jak od początku Polski i W.X.Lit. jasnymi go w kronikach oświeca historyjami, jak J.W. od Sapiedom Dom, od Monarchii Państwa Rzymskiego, Królewskim prawdziwie w Litewskie granice wstąpił torem, bo idąc **od Lutuwersa Króla Letowii z Prospera Kolumny Cesarza, od Palemona, Narymunda, Witena, Giedymina, Olgierda, Punigayły, wielkich i udzielnych Książąt Litewskich**, aż na pierwszym już od inszych dystyngwowanym Sapiedom,

w książęce Purpury, hetmańskie buławy, Tryumfalne wykwitnął palmy. Tak, ten Sophia ojczystym językiem od rzadkiej i wielkiej mądrości nazwany całemu światu sławny był wieku Salomon, że na niego w publicznych radach, w rycerskich dziełach, w heroicznym akcjach, z takim podziwieniem zapatrywali się wszyscy, jakoby się w jednym samym waleczność, powaga, mądrość najwyższych w Królestwie ministrów skompendyjowała, jakoż bez wątpienia nie każdy rozum ludzki tak wysoką na pierwszym wschodzie dostojność Sapiehów objął, o których nie partykularna, ale całego świata myśliła Głowa, jak wspanilemi w honorach! walecznemi w odwadze! Jak chwalebniemi w następujących być mieli successorach. Tak albowiem wielka Monarchini narodów Rzym, na łonie swoim dostatecznie wypielegnował ten dom, i heroicznymi uprzywilejował talenty, że jak w Purpurach Senatorskich wspaniale, tak w Marsowych Kirysiach statecznie Ojczyźnie służyć może. I z tądai [sic!] za przychylnością samego Nieba Jaśnie Wielmożny Sapiehów Dom w **Narymundzie Drugim Książęciu Pińskim i Mozyrski** trzy Lilie za herbowny odebrał klejnot, aby cały świat wiedział, o prawdziwym Sapiehów kandydacie ku Majestatom, Ojczyźnie i Prawom pospolitym. [...]"

Ród Sapiehów został opisany bardzo szczegółowo: wymieniono tytuły i godności, jakie Sapiehowie piastowali w Wielkim Księstwie Litewskim i Królestwie Polskim niegdys i obecnie, wymieniono wszystkich sławnych i zasłużonych przodków Teresy z Sapiehów, która z tak wybitnego domu wyniosła „klejnoty” z ojca Józefa Sapiehy podskarbiego nadwornego W.Ks.Lit. i matki z Branickich Krystyny Sapieżyny - wojewodzianki podlaskiej, podskarbin nadwornej W.Ks.Lit. Panegiryk został zakończony życzeniem dla Nowożeńców: „tyle w czerstwości zdrowia lat żyli, dokąd z jaśnie oświeconych Potomków Waszych, Majestatu Koronami, Senatu Purpurami, Ministrami ojczyzny Rzeczypospolitej rycerstwem” nie napełnią. Sięgając do mitu o Palemonie autor chciał podkreślić dawność rodu i pochodzenie Sapiehów wywodząc ich ród od przodków rzymskich.

ROZDZIAŁ 6

WERSZE OKOLICZNOŚCIOWE
Z OKAZJI NARODZIN DZIECKA

Nowonarodzone, kilkuletnie lub kilkunastoletnie dzieci stanowiły niewielką część adresatów wierszy dotyczących wydarzeń życia prywatnego. Już kilka godzin po urodzeniu potomek znanego rodu był uczestnikiem uroczystości, w których teksty okolicznościowe: listy, mowy i wiersze odgrywały znaczną rolę⁵². M. Trębska wskazuje na trzy typy genetliakonów⁵³ prozatorskich: powinszowanie listowne, będące odpowiedzią na powiadomienie o narodzinach dziecka, oratorskie powinszowanie w jego formie podstawowej oraz wygłoszone powinszowanie postbaptyzmalne⁵⁴. Maciej Kazimierz Sarbiewski pisał o genetliakonie, że jest to utwór opiewający „nowo narodzone dziecię, już to ze względu na nadzieje z nim związane, już to z uwagi na jego przodków”⁵⁵. Nieliczne genetliakony były również publikowane na łamach „Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych”. Zdaniem B. Mazurkowej, w epoce oświecenia, wynikało to z faktu, że nie status urodzenia decydował wówczas o wartościowaniu człowieka, a tym samym o okazywaniu mu uznania, lecz (co mocno akcentowano) osobiste przymioty, zalety, talenty i umiejętności, zwłaszcza te, którymi można było zabytnąć w towarzystwie⁵⁶. Doceniano także cnoty moralne, w życiu osób dorosłych połączone z postawą obywatelską i patriotyczną. Przyszłe cnoty i zalety niemowląt w genetliakonach były projektowane na podstawie faktycznych bądź wydumanych przez autorów walorów ojców (w przypadku chłopców) i matek (w przypadku dziewczynek), dlatego część laudacji była bardziej pochwałą rodziców i całego rodu. Podobny układ zwiera jeden z nielicznych wierszy napotkanych w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego zatytułowany *Do Dziecięcia Nowo-urodzonego Wielmożnej Jeymość Panny Franciszki Julianny Wołłowiczówny generałówny wojsk W. Ks. Lit. Wiersz. Roku 1780*⁵⁷. Jest to krótki utwór trzyzwrotkowy. W pierwszej zwrotce autor wskazuje na radość rodziców z powodu przyjścia na świat dziecka. W drugiej zwrotce wierszopis zastrzega, że jeszcze jest za wcześnie, by chwalić nowonaro-

⁵² Małgorzata Trębska, *Staropolskie mowy winszujące narodzin potomka. Rekonesans*, Res Rethorika 1 (1) 2014, s. 46.

⁵³ Genetliakon (gr. γενεθλιακος λόγος), czyli utwór uświetniający narodziny lub rocznicę urodzin. Zob. *Słownik Terminów Literackich*, pod red. Janusza Sławińskiego, Wrocław, Warszawa, Kraków: Ossolineum, 1998, s. 179).

⁵⁴ Małgorzata Trębska, *Staropolskie mowy* [...], 1 (1) 2014, s. 48.

⁵⁵ Maciej Kazimierz Sarbiewski, *O poezji doskonałej czyli Wergiliusz i Homer*, Tłum. M. Plezia, oprac. S. Skimina, Wrocław 1954, s. 493 (246).

⁵⁶ Bożena Mazurkowa, „Oświeceniowa muza w darze dzieciom i młodym solenizantom”, [w:] *Z potrzeby chwili i ku pamięci... Studia o poezji i prozie oświecenia*, Warszawa 2019, s.17.

⁵⁷ VUB, Retę sp. sk. Sygn. IV 31040.

dzoną, a w trzeciej - podstawą projekcji przyszłych cnót niemowlęcia stanowią walory jego rodziców, w tym przypadku zarówno ojca jak i matki.

☉ *Do Dziecięcia Nowo-urodzonego Wielmożnej Jeymość Panny Franciszki Julianny Wołłowiczówny generałówny wojsk W. Ks. Lit. Wiersz*

Niech Ci szczęsna Lucyno wonne sypia kwiatki:
Wdzięczną sprawiłaś rozkosz dla Ojca i Matki;
Po tęskliwym żądaniu, oto śliczne Dziecię,
Pierwszą dni swoich przędzę zaczęło na świecie.

Nowy na świat przychodniu jeszcze Cię nie chwale,
Bo, czy dobrym i grzecznym będziesz nie wiem wcale,
Ciągu rychło bieżących lat potrzeba wiele,
Nim moje dać o Tobie zdanie mogę śmieie.

To wiem: jeśli w Rodziców Twych wstępować ślady,
I z Nich życia dobrego będziesz brać przykłady:
Będziesz (jakoż nie trudna tego wniosku dociec)
Tak greczny jako Matka, poczciwy jak Ociec.

Przykłady zachowanych genetliakonów świadczą o tym, że w Wielkim Księstwie Litewskim utrwał się w ciągu XVIII wieku zwyczaj wzbogacania życia domowego słowem poetyckim, wykorzystywanym również przy okazji narodzin potomka. Mazurkowa zaznacza również, że w związku z wysoką wówczas umieralnością niemowląt i dzieci we wczesnym okresie dzieciństwa genetliakony oraz wiersze imieninowe i urodzinowe niekiedy są jedynymi poświadczeniami ich życia⁵⁸.

⁵⁸ Bożena Mazurkowa, Oświeceniowa muza w darze dzieciom i młodym solenizantom, in: *Z potrzeby chwili i ku pamięci... Studia o poezji i prozie oświecenia*, Warszawa, 2019, s. 67.

ROZDZIAŁ 7

WIERSZY FUNERALNE

Zachowały się również utwory funeralne. Jednym z nich był wiersz adresowany do Anny z Hrabów Mycielskich Radziwiłłowej - wdowy po księciu Michale Radziwiłłe, wojewodzie wileńskim i hetmanie wielkim litewskim⁵⁹. Autor nawiązuje do reguł filozofii stoickiej. Zasady te są bezskuteczne w obliczu „sprawiedliwego” smutku po stracie zacnego męża – Radziwiłła, w osobie którego Litwa straciła wodza i radcę. W wierszu występuje personifikacja mądrości, która z żalu po hetmanie „rzewnymi złać się musi łzami”. Wiersz się kończy życzeniem „długim w życiu pobycie” skierowanym do hetmanowej.

- ☉ *Wiersz do Jaśnie Oświeconej Księżny Jej Mci Anny z Hrabów Mycielskich Radziwiłłowej, wojewodziny wileńskiej, hetmanowej wielkiej W.Ks.L. z okoliczności pogrzebu nieodżałowanego jej małżonka, Jaśnie Oświeconego Książęcia JMci Michała Radziwiłła, wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego W.Ks.Litewskiego Prowincji Litewskiej Szkół Pobożnych dnia 16 maja roku 1763*

Próżno się, próżno męstwem zufałym chlubicie
Wy, co się Filozofów Imiony zdobicie
Próżno przepisujecie wymyślne reguły
Sercom ludzkim, żeby się z ludzkości wyzuły;
I żeby w żadnej stracie w żadnym losie zgoła
Srogiej fortuny, człowiek nie zasępiął czoła.
Dzielność ta wasza swego mieć nie może skutku
W sprawiedliwym, co całą Litwę trapi, smutku;
Gdy ta, wyrokiem niebios tracąc RADZIWIŁŁA,
I Wodza w nim i Radcę mądrego straciła.
Na tak okropny widok patrząc, spólnie z nami
Mądrość sama rzewnymi złać się musi łzami.
Daremnie więc, daremnie poci się, pracuje
Ktokolwiek z serce nam wydrzeć ten żal usiłuje
Daremniej, kto obficie Wielkiej Hetmanowej

⁵⁹ *Wiersz do Jaśnie Oświeconej Księżny Jej Mci Anny z Hrabów Mycielskich Radziwiłłowej, wojewodziny wileńskiej, hetmanowej wielkiej W.Ks.L. z okoliczności pogrzebu nieodżałowanego jej małżonka, Jaśnie Oświeconego Książęcia JMci Michała Radziwiłła, wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego W.Ks. Litewskiego Prowincji Litewskiej Szkół Pobożnych dnia 16 maja roku 1763*, Wilno: Druk. J.K.M. i Rzeczypospolitej KS.KS. Scholarum Piarum, 1763. VUB, Retų sp. sk., Sygn. IV 30445.

Łzy otrzeć dowcipnemi spodziewa się słowy.
Płaczesz, Księżno, Ojczyzna nad czym płacze cała.
I nad to, żeć miłego śmierć Męża zabrała.

Cieszyć Cię nie potrafię: chyba Nieba same
Skuteczna żalom Twoim naleść mogą tamę,
To Ci tylko powszechnym Ojczyzny życzeniem
I zakonu mojego ogłaszam imieniem:
Coś wielkiej duszy owej drugą częstką była
Byś żal nasz długim w życiu pobycie cieszyła.

ROZDZIAŁ 8

WIERSE Z OKAZJI OBCHODÓW
ŚWIĄT KRÓLEWSKICH W WILNIE

Stanisław August Poniatowski (1732-1798) po wstąpieniu na tron niewątpliwie stał się najważniejszym adresatem utworów okolicznościowych powstałych z różnych okazji. Świąta królewskie były uroczyste obchodzone w wielu miejscowościach i większych rezydencjach prywatnych Wielkiego Księstwa Litewskiego, ale główne uroczystości miały miejsce przede wszystkim w Wilnie i w Grodnie. Świętowano urodziny Stanisława Augusta (17 stycznia), jego imieniny (8 maja), rocznicę elekcji (7 września) i koronacji (25 listopada). Od 1771 roku obchodzono również 4 listopada dzień szczęśliwego ocalenia monarchy jako dzień Opatrzności Boskiej. Obchody te miały charakter wydarzeń oficjalnych, szczególnie dzień imienin był obchodzony jako święto patrona Polski – św. Stanisława biskupa ze Szczepanowa.

Jedne z pierwszych uroczystości w Wilnie z okazji elekcji Stanisława Augusta zostały urządzone na Pióromoncie w dniu 16 września 1764 r. przez starostę rumszyckiego Stanisława Piórę - właściciela Pióromontu⁶⁰ w jego dworze na Pióromoncie, podczas której strzelano z armat, urządono iluminacje na cześć nowoobranego monarchy. Uroczystość uzyskała rozgłos, gdyż Pióro sam napisał i wydał wiersz, w którym opisał urządzoną przez siebie festę⁶¹. Był to jeden z pierwszych utworów poświęconych elekcji Stanisława Augusta wydanych w Wilnie. Utwory te powstawały w wielu miastach Wielkiego Księstwa Litewskiego, jednak najwięcej wierszy zostało wydanych w dwóch największych oficynach Wilna. Wiersz został zatytułowany *Plauz tryumfalny w czasie elekcji nowego szczęśliwie obranego Najjaśniejszego Stanisława Augusta Króla Jmści Polskiego [...]*⁶². Mieszkańców Wilna, a być może i Litwy autor nazwał „światem palemońskim”. Wiersz liczy 11 zwrotek. Aż dwie zwrotki (trzecią i czwartą) Pióro poświęcił urządzonej przez siebie uroczystościom.

⁶⁰ Zofia Zielińska, *Stanisław Pióro* in: PSB: <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/stanislaw-pioro-h-boncza/> [dostęp 21 10 2020 r.]

⁶¹ Uroczystości te opisuje Lina Balaišytė: „Valdovo vaizdinys Stanislovo Augusto karūnavimo iškilmsė Vilniuje”, in: *Menotyra*, 2009, T. 16, Nr 3-4, Lietuvos mokslų akademijos leidykla, s. 93: <http://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/1392-1002/2009/3-4/91-99.pdf> [dostęp 18 05 2020]

⁶² *Plauz tryumfalny w czasie elekcji nowego szczęśliwie obranego Najjaśniejszego Stanisława Augusta Króla Jmści Polskiego: najpierwej światu palemońskiemu w stołecznym mieście J.K.Mści Wilnie w Pałacu Pióromoncie roku 1764 dnia 16 7bra ogłoszony*, Wilno, 1764: 4°. http://www.webmail.rcin.org.pl/Content/26791/WA248_44306_XVIII-2-1200_pioro-tryumfalny_o.pdf [dostęp 21 10 2020]

☀ *Plauz tryumfalny w czasie elekcji nowego szczęśliwie obranego Najjaśniejszego Stanisława Augusta Króla Jmści Polskiego: najpierwej światu palemońskiemu w stołecznym mieście J.K.Mści Wilnie w Pałacu Pióromoncie roku 1764 dnia 16 7bra ogłoszony*

Stanisław Pióro z radości niezmierny
W czym my świadkami, co na to patrzyły
Dał odgłos Miastu, z przysługi swej wierny
Z armat tak że się, grube mury drżały
Zbiegał się zewsząd, lud na plac obszerny
Zaczowszy [sic!] z rana, do nocy dzień cały
Tamże wesołe z wiwatem okrzyki
Tańce, śpiewania, chór brzmiącej muzyki

Noc zaś jaśniała z ogniów zapalonych
Z lamp jak gwiazd światłych w sławnym Pióromoncie
Z liter obszernych sztucznie ułożonych
Pióromont właśnie Wilnowi na froncie
Skąd huczne grzmoty z armat wymierzonych
Dosięły hukiem, wszystkim w każdym kącie
Stanisław August panuj nam jedynie
Niech twa potęga na cały świat słygnie.

Boś luminarzem, świeć nam na kształt Słońca
Żyj swą potęgą, z sławą ku zbawieniu
Zmocnisz herb Orli, Litewskiego Gońca
Z Jagiełłów ród swój odnawiasz w imieniu
Panuj nad nami na tronie bez końca
Sobie na zaszczyt, i swemu Plemieniu.
Z Ciebie pociecha, wszystkim wobec radość
Wesele, pokój z obfitością zadość.

Pióro nazywa monarchę luminarzem i zapowiada rozkwit miast, zamków i fortecy, za-panowanie pokoju w ojczyźnie.

ROZDZIAŁ 8.1

WIERSE Z OKAZJI KORONACJI
STANISŁAWA AUGUSTA

24 listopada 1764 r. magistrat miasta Wilna urządził wyjątkowo okazałą uroczystość z okazji koronacji Stanisława Augusta. Na Placu Rynkowym wybudowano ogromne dekoracje okazjonalne, a uroczystości zainaugurowano już w przeddzień wieczorem, gdy oddano z armat 300-krotne strzały pod ratuszem, zaś następnego dnia z rana 600-krotnie wystrzelono z armat. W kościołach wileńskich odbyły się poranne nabożeństwa. Tuż po południu na placu przy dekoracji zaczęły się gromadzić cechy i władze magistratu, by okazać swoje uznanie królowi. Uroczystości trwały cały dzień, a wieczorem budynek ratusza został rzęsiście iluminowany⁶³.

Jeden z zachowanych wierszy napisanych z tejże okazji został opublikowany w książce, która została wydana w Wilnie w latach 1797 i 1798 pod tytułem *Zbiór przystojnych rozrywek czyli sposoby uczciwe y ucieszne do przystoynego rozweselenia umysłu, na użytek powszechności, a szczególnie młodzi wiejskiej parafialnej podany* autorstwa doktora teologii ks. Józefa Antoniego Legowicza⁶⁴. Przypuszcza się, że w powyżej wymienionych latach ukazała się ona w drukarni bazylikańskiej i że ogółem były 4 wydania tego druku⁶⁵. Proboszcz korkożyski J. Legowicz prowadził działalność edukacyjną zwłaszcza wśród swoich parafian. W książce znalazły się nie tylko rozważania religijne, ale i wiadomości praktyczne oraz różnorodne wiersze, przypowiadki, zagadki, fraszki etc. Wiersz *Oświadczenie radości i powin-szowania z wstąpienia na tron Najjaśniejszego Stanisława Augusta króla polskiego roku 1764* został opublikowany w rozdziale III zatytułowanym *Rytmy poważne*.

⁶³ Lina Balaišytė, *Ibid.*, s. 93-94: <http://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/1392-1002/2009/3-4/91-99.pdf> [dostęp 18 05 2020]

⁶⁴ Wilno, Drukarnia KS.KS. Bazylianów, 1797 r., VUB, Retę sp. sk., Sygn. IV 23249, s. 37. Książka była wydana w 1783 r. Ogłoszenie drukarskie opublikował *Suplement do Gazet Wileńskich*, w dn. 24 maja 1783 r.: „W Drukarni J. Ks. Pijarów wileńskich wyszła z druku książeczka pod tytułem *Zbiór przystojnych rozrywek, czyli Sposoby uczciwe i ucieszne do rozweselenia umysłu*. Cena złotych 1 groszy 15”. Wspomina o tym również V. Girininkaitė, *Juozapas Legavičius (1743-1812). Gyvenimas ir raštai*, s. 210: http://www.lti.lt/failai/SLL43_spaudai-internetui-191-213.pdf, [dostęp 30 09 2018]

⁶⁵ Joanna Getka, *Polskojęzyczne druki bazylikańskie (XVIII w.)*, Warszawa, 2013, s. 141: http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Acta_Polono_Ruthenica/Acta_Polono_Ruthenica-r2009-t14/Acta_Polono_Ruthenica-r2009-t14-s89-102/Acta_Polono_Ruthenica-r2009-t14-s89-102.pdf / [dostęp 15 05 2020].

☀ **Oświadczenie radości i powinszowania z wstąpienia na tron Najjaśniejszego Stanisława Augusta króla polskiego roku 1764**

Już też zajaśniał dla nas ów dzień pożądany,
Gdy Ojczyzna minawszy wszystkie inne pany
Tego za ojca sobie i pana obrała,
Którego jako syna niedawno kochała.
Któżby się mógł spodziewać, by w wolnym narodzie
Tak wielka stać się mogła rzecz w tak wielkiej zgodzie;
Niedawno z troskliwości wszysceśmy truchleli,
Ile razy na przyjście dnia tego wspomnieli.
Mniemając, że Mars krwawą chorągiew rozwinię,
A kraj cały w okropnej pogrzebie ruinie,
Że wielu pod cyprysem⁶⁶ złoży swoje skronie
Pierwiej, niż jeden siądzie na skrwawionym tronie.

Nie znamy autora wiersza. Nie wiemy, czy wyszedł on spod pióra samego ks. Józefa Legowicza (1743–1812) – proboszcza korkożyskiego, pisarza religijnego, autora książek dla ludu, który w 1764 r. jeszcze pobierał nauki w Akademii Wileńskiej⁶⁷. Anonimowy autor wyraża radość z powodu wyboru Poniatowskiego na króla. Elekcja monarchy rozwiązała obawy przed długimi konfliktami, które mogłyby zaistnieć podczas walk o tron. Autorzy utworów panegirycznych przedstawiali wyidealizowany obraz władcy wzorowany na modelu cezariańskim, łączący przymioty waleczności z zaletami rozumu został wyrażony na emblemacie z bramy triumfalnej zbudowanej w Wilnie z okazji koronacji 25 listopada 1764 roku

⁶⁶ Cyprys symbolizuje m.in. troskę, smutek, żalobę, śmierć, rozpacz. Już starożytni Rzymianie uznawali je za symbol żaloby, a jego gałęzi używano na pogrzebach. Władysław Kopalinski, *Słownik symboli*, Warszawa, 2012, s. 43.: https://doci.pl/dareks_/kopalinski-wadysaw-sownik-symboli+fxsvm/ [dostęp 21 10 2020]

⁶⁷ V. Girininkaitė, *Juozapas Legavičius (1743-1812). Gyvenimas ir raštai*, s. 194.: [dostęp 30 09 2018]: http://www.lti.lt/failai/SLL43_spaudai-internetui-191-213.pdf

W latach 1776-1808 ks. Józef Antoni Legowicz wydał w drukarniach wileńskich kilkanaście książek, część z nich anonimowo. Poza rozprawą *Historie prześladowania Kościoła Bożego i dziejów męczeńskich* (1778), prace jego są poświęcone problematyce duszpasterskiej i przeznaczone na użytek księży i parafian, wydawał też zbiory modlitw i wskazówek dotyczących nabożeństwa domowego. Na uwagę zasługują publikacje J. Legowicza przeznaczone dla „ludzi stanu wiejskiego” i adresowane do parafian korkożyskiego plebana: *Katechizm dla ludzi życia wiejskiego*, *Powinności gospodarzów wiejskich w krótkości zebrane przez ks. Legowicza, plebana korkożyskiego i dla wygody swoich parafianów do druku podane* (Wilno: Druk. J. K. Mci przy Akademii, 1779) oraz wspomniany powyżej *Zbiór przystojnych rozrywek, czyli Sposoby uczciwe i uciężne do przystojnego rozweselenia umysłu na użytek powszechności, a szczególnie dla młodziej parafialnej*.

Clarus virtute belli & sapientia pacis: z jednej strony umieszczono Instrumenta Militaria, z drugiej Instrumenta Mathematica etc. A nad nimi ręka cum Sceptro⁶⁸.

Część wierszy poświęconych Stanisławowi Augustowi ma w tytule formułę konwencjonalną - wskazane wydarzenie, które miało miejsce, a nie powód bezpośredni, np. wiersze *Na iluminację...* z okazji koronacji, imienin⁶⁹ lub urodzin króla. Jedno z wydań zawiera napisy okolicznościowe na cześć króla. Jest ono przechowywane w Dziale Starodruków Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego⁷⁰. Nie wiadomo, czy książka została wydana w drukarni akademickiej.

Trudno ocenić, czy „napisy” – jeszcze jedna publikacja ogłoszona w tym czasie – stanowią jeden spójny utwór, czy są to teksty różnych autorów, które zostały wydane pod wspólnym tytułem: *Napisy, które roku 1764 dnia 25 listopada czasu koronacji Najjaśniejszego P.N.M. Stanisława Augusta króla polskiego przy rzesistej z wieczora w noc z lamp ognistych całego miasta Wilna i Akademii Wileńskiej iluminacji przy Bramie Akademickiej napisane były*. Wiersze mają formę dialogu. Bohaterami lirycznymi są symbole zawarte w herbie – Orzeł Biały i Pogoń – reprezentujące Rzeczpospolitą, które wieść o wyborze Stanisława Augusta niosą zarówno Niebiosom, jak i całej Ziemi. Orzeł symbolizujący Koronę głosi sławę na Niebie, a Jeździec symbolizujący Wielkie Księstwo Litewskie niesie wieść „we wsze świata strony”:

Na Orła Białego w herbie polskim

Dokąd tve, Orle, zamierzasz zapędy,
Tak bystrym skrzydeł lotem dążysz kędy?
Wzbijam się, prawi, pod Nieba wysokie,
Niosąc Augusta pochwały szerokie,
W niebieskie kraje, aby Stanisława
Samym wiadoma była Niebom sława.

Na Pogonią, czyli Jeźdźcę w biegu w Herbie Litewskim

Stań w kroku, powiedz, w które dążysz kraje?
Za Dniepry, Odry, biegnę za Dunaje,
Będę też kędy Ocean szeroki
Swe wzdyma fale pod same obłoki
Ogłaszał wszystkim we wsze świata strony,
Że zacny Piasta trafił do Korony.

⁶⁸ Magdalena Ślusarska, „Pamięć militarnych zwycięstw jako element mitu politycznego w piśmiennictwie okolicznościowym Wielkiego Księstwa Litewskiego w czasach stanisławowskich”, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 32 Knyga, 2011, s. 203. http://www.liti.lt/failai/SLL32_Straipsniai_Slusarska.pdf, [dostęp 21 10 2020]

⁶⁹ Np. *Z okoliczności imienin Najjaśniejszego Króla JMci P.N.M. Stanisława Augusta solennie obchodzonych w Wilnie przez Jaśnie Wielmożną JMci Panią Tyszkiewiczową, kasztelanową mscisławską, wiersz imieniem Szlacheckiego Konwiktu ks.ks.. Scholarum Piarum*, VUB, Retų sp. sk. Sygn. 2030882 /IV 24639.

⁷⁰ VUB, Retų sp. sk., Sygn. IV 31056, s. 55.

W trzecim wierszu autor odwołuje się do symbolu „kolumny płomienistej”, zbudowanej z życzliwych wobec monarchy serc:

Na kolumnę, na które same serca malarską sztuką udane wydawały się

Nie z spiżu, srebra, złota kolos budujemy,
Ale życzliwe serca za kolos stawiamy.

Na kolumnę płomienistą

Byś wejrzał w serca nasze, miłościwy Panie,
Rzekłbyś: „Ta miłość ku mnie nigdy nie ustanie”.

Poezja towarzyszyła obchodom kolejnych rocznic koronacji królewskiej w Wilnie i w innych ośrodkach Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wśród zachowanych utworów można wymienić *Odę na szczęśliwą koronację Najjaśniejszego Pana Stanisława Augusta Króla polskiego w. książe lit. Etc./napisaną w łacińskim języku przez ks. Jerzego Ciapńskiego Scholarum Piarum; na polski jęz. przełożoną przez Ignacego Czetwertyńskiego Scholarum Piarum*⁷¹, *Na dzień dorocznej koronacji J.K.M.P.N.M. [Stanisława Augusta Poniatowskiego] do J.W. Jmc Xiędza Biskupa Wileńskiego [Ignacego Massalskiego]: wiersze dnia 25 listopada 1769 roku*⁷², *Na dniu rocznicy szczęśliwej koronacji najjaśniejszego pana do Józefa Judyckiego, strażnika W. i marszałka Tryb. Główn. W. X.Lit, sądowego ptu Rzec. Starosty pułkownika wojsk W.Ks. Lit., [...] Oda od życzliwego sługi J.A. r. 1777 d. 25 9 bra w Wilnie*⁷³.

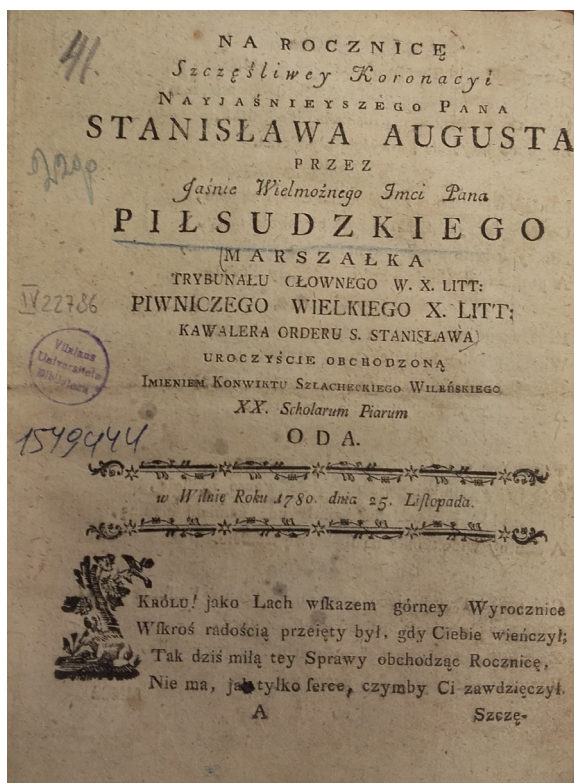
W utworach napisanych z okazji obchodów świąt królewskich sporo miejsca poświęcano sprawom narodowym, politycznym, ważnym dla ogółu. Stanisław August z reguły był przedstawiany jako ojciec ojczyzny, dbający o jej interesy, inicjator i autor wielu reform. Jak zauważa M. Ślusarska, odnosi się wrażenie, że rocznice królewskie były raczej pretekstem do skomponowania wiersza, zaś w istocie ważniejszą niekiedy rolę odgrywał adresat bezpośredni, a mianowicie przedstawiciel elity litewskiej - organizator obchodów⁷⁴. W tytule panegiryku utrwalano nie tylko organizatora, ale formę obchodów jak np. „Na iluminacją czasu imienin najjaśniejszego Stanisława Augusta [...] przez... oficerów pułku piątego wojsk W.X.L. szefowstwa J.W. Jana Grabowskiego, generała inspektora W.X.Lit. w Wilnie r. 1779. Jednym z nielicznych podpisanych utworów jest oda autorstwa Felicjana

⁷¹ XVIII a. *Lietuvos knygos lenkų kalba/ Książki litewskie w języku polskim w XVIII w.* [...], s. 65, Nr 488. Wyd. w Wilnie: w Drukarni J.K.M y Rzeczypospolitej Scholarum Piarum 1765. – [16] s., 4 °.

⁷² *Ibid.*, s. 257. Nr 2504, Wilno: W Drukarni J.K.Mci y Rzeczypospolitej XX Scholarum Piarum, [1769] [4] s., 2 °. Tekst w jęz. franc., pol., i łac.

⁷³ Konstancija Čepienė, Irena Petrauskienė, *op. cit.*, Vilnius, 1979, s. 335, 2191. Wilno 1777 r., 4°. MAB (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka), Sygn. L-18/11076.

⁷⁴ M. Ślusarska, *Felicjan Wykowski*, in: „Napis”, Seria V, 1999 r., s. 70.

- ☉ VUB, Retę spaudinių skyrius, Sygn. 22786

Wykowskiego, w tytule której również utrwalano nazwisko organizatora „festu” na cześć monarchy *Na Rocznice Szczęśliwej Koronacji Najjaśniejszego Pana Stanisława Augusta przez Jaśnie Wielmożnego Imci Pana PIŁSUDZKIEGO Marszałka Trybunału Głównego W.X.Lit: [...]*⁷⁵. Rocznicą koronacji była obchodzona w Wilnie przez Trybunał Główny Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Autor *Ody* podkreśla zasługi monarchy dla dobra kraju i zapewnia, że „niniejszość szacuje z wielbieniem” to, co „krajowi czyni niemały zysk”, a „potomność zbuduje kolos wiecznej chwały”. Zdaniem wierszopisa szczególnie hołd należy oddać monarsze za to, „żeś ubił do nauk wyzwolonych drogę, a grube kraju błędy posłał na wygnanie”, bowiem w Polsce przed wstąpieniem na tron Stanisława Augusta młodzież, która miała piastować urzędy krajowe, uczyła się niemal wyłącznie łaciny, w świadomości mieszkańców dominowały zabobony, a „rozmów osnową” były gusła, czary i upiory.

⁷⁵ *Na Rocznice Szczęśliwej Koronacji Najjaśniejszego Pana Stanisława Augusta przez Jaśnie Wielmożnego Imci Pana PIŁSUDZKIEGO Marszałka Trybunału Głównego W.X.Lit: Piwniczego Wielkiego X. Litt: Kawalera Orderu S. Stanisława Uroczyscie obchodzoną Imieniem Konwictu Szlacheckiego Wileńskiego XX. Scholarum Piarum ODA W Wilnie Roku 1780 dnia 25 listopada*, Zbiór tekstów w oparciu, VUB, Retę sp. sk., Sygn. IV 22786.

☉ *Na Rocznicę Szczęśliwej Koronacji Najjaśniejszego Pana Stanisława Augusta przez Jaśnie Wielmożnego Imci Pana PIŁSUDZKIEGO Marszałka Trybunału Głównego W.X.Lit: Piwniczego Wielkiego X. Litt: Kawalera Orderu S. Stanisława Uroczyscie obchodzoną Imieniem Konwiktu Szlacheckiego Wileńskiego XX. Scholarum Piarum*

ODA

W Wilnie Roku 1780 dnia 25 listopada

Królu! Jako Lach wskazem górnej Wyrocznice
Wskroś radością przejęty był, gdy Ciebie wieńczył;
Tak dziś miłą tej Sprawy obchodząc Rocznicę,
Nie ma, jak tylko serce, czymby Ci zawdzięczył.
Szczęsne Rządu Twojego uważając skutki,
Który do powszechnego wszystkich dobra zmierza,
Czas Twego Panowania ma za bardzo krótki,
Bo go nie laty, ale korzyścią wymierza.
Nie jest wszystko określać moim zamierzeniem,
Co Ci zaszczyt, Krajowi zysk czyni nie mały,
Niniejszość to z powinnym szacuje wielbieniem,
A potomność zbuduje kolos wiecznej chwały.

Lecz, czego bez przygany zamilczeć nie mogę
Winnego Tobie hołdu czyniący wyznanie,
Jest: żeś ubił do Nauk Wyzwolonych drogę,
A grube Kraju błędy posłał na wygnanie

Tak słońce opuściwszy krainę podziemną,
Gdy swój promień po świata przestworze rozsiej
Nagłym blaskiem w dzień światły noc zamieni ciemną
A smutny widok miłą na się barwę wdziej.

Cóż przed Twym nieco wstępem na Tron w Polszcze było?
Oto: częste widziano strasydeł potwory,
Znak był mora, gdy słońce światło swe przyćmiło,
Rozmow osnową: gusła, czary i upiory.

Młódź szlachecka, Ojczyzny niedorośle Syny,
Co w swym czasie piastują Krajowe urzędy,
Niemał samej się tylko uczyła łaciny,
Mając dla się umknięte Władzy Zwierzchnej względy.

Żyzne Polak dowcipu ryć nie chciał odłogi;
Pęgaż latał, to prawda, lecz był krótkich skrzydeł;
Mówca ciemnych wyrazów rząd szykował mnogi;
Ile mów, ile pieśni, nie tyleż straszydeł?

Gdy widział obce w rozum bogate Narody,
Źle sądził o mieszkańcach ku północnej Osi,
Bo niezgrabne wydaje pracy swej płody.
Mniemał, że tylko mądrzy Francuzi i Włosi.

Inszy teraz kształt rzeczy pod tve Panowanie,
Lepiej dzisiaj Polacy, gdy co piszą, myślą:
Chceszli tego dowodu Najjaśniejszy Panie?
Polskie pisma wyrazy Cudzoziemskie kryślą.

I nie dziw: mają w Łask Twych szacownym udziale,
Istnie Ojca uczonych upominek drogi,
Wzgląd, szacunek, zaletę, wsparcie, cześć, medale,
I jeśli więcej mówić mam? Złote ostrogi

Niech się chełpią Kazimierz, Bolesław, Batory:
Ze szczęśliwe zwodzili z przeciwniki bitwy;
Tyś jest większej nierównie u mnie ceny, który
Wprowadziłeś nauki do Polski i Litwy.

Zna Kraj Twoją przysługę, z której że się w miarę
Jej wielkości wywiązać nie potrafi zgoła,
Serce Ci w upominku niosąc na ofiarę,
Króle August Wskrzescza Nauk w swym Narodzie, woła.

Młódź, co swego się uczy Pana czcić, Ojczysta
Hojny mile przyjmując dar Królewskiej ręki,
Gdy z niego, polerując swój rozum, korzysta,
Winne Tobie tym czasem niesie Królu dzięki.

Będzie pora: gdy dojdzie lat dojrzałych mety,
Poświęci się na Twoje Monarcho usługi,
Coś zaszczerpił Nauki dla Kraju zalety;
Niech Ci tylko łaskawe Niebo da wiek długi.

Rymopis stwierdza, że przed wstąpieniem monarchy oświeconego na tron kraj był pogrążony w mroku zabobonów, czarów i upiorów, że Polacy cenili wśród narodów tylko Francuzów i Włochów, a o mieszkańcach Północy sądzili źle, natomiast za panowania Stanisława Augusta rzeczy przybrały odmienną postać. Niegdyś młodzież uczyła się tylko łaciny, zaś Stanisław August „wprowadził nauki do Polski i Litwy”. Król został przedstawiony zgodnie z duchem epoki – jako wzór monarchy oświeconego, dążącego do ucywilizowania i edukacji poddanych. Należy zaznaczyć, że w jezuickim Collegium Nobilium pielęgnowano umiłowanie rodzinnego domu, ziemi i stolicy. Na lekcjach poetyki uczono miłości do Wilna⁷⁶.

⁷⁶ Więcej zob.: Kazimierz Puchowski, Dzieje Litwy w kształceniu elit politycznych w szkołach jezuickich Rzeczypospolitej Obojga Narodów: Rekonesans, in: *Senoji Lietuvos Literatūra*, 27 Knyga, 2009, s. 290. [dostęp 27 01 2021]: http://www.lti.lt/failai/SLL27_Str_Puchowski.pdf

ROZDZIAŁ 8.2

WERSZE Z OKAZJI INNYCH ŚWIĄT KRÓLEWSKICH.
URODZINY I IMIENINY MONARCHY

W utworze zatytułowanym *Na iluminacją z okoliczności urodzin J.K.M.P.N.M. Wiersz od Szkół Grodzieńskich dany roku 1776* wydanym w Drukarni Akademickiej w Wilnie⁷⁷ autor podkreśla życzliwość poddanych względem monarchy, doznaną od króla dobroć i jego troskę o obywateli. Iluminacje urządzone z okazji urodzin króla gromadziły licznych mieszkańców, a ognie, które rozświetlały ciemności, były symbolem aprobującego nastawienia wobec monarchy oraz podobnie jak w powyższym utworze – symbolem płomienia niegasnącego w sercach poddanych. Wyeksponowana została dobroć króla, doznawana w kraju od wielu lat, która „zdobi, wspomaga jednych; dla drugich się poci, / O wszystkich się jak Ojciec o dziatki kłopotci”. Wierszopis zachęca młodych, by nieśli „miłość w pokłonie” królowi.

 Na iluminacją z okoliczności urodzin J.K.M. P. N.M. wiersz od Szkół Grodzieńskich dany roku 1776, d. 17 stycznia

Jak pięknym ułożone szykiem te migocą
Ognie, ledwie nie codzienną jasnością noc złocą;
Słysząc przyjemnych tonów huczno-zgodne dźwięki,
Brzmi wzruszone powietrze sztuką Włoskiej ręki.
Lud na ten widok z domów hurmem się gromadzi,
Ojciec Synka, a Matka Córeczkę prowadzi.
Lecz co się za pamiątka tym obrządkiem święci?
Wyświeca on życzliwe ku MONARSZE chęci:
Które w sercu poddanych nie gasnąc pałają,
I na jaw się iskrzącym tym blaskiem wydają.
Ktoby zaś swemu Panu w szczerości nie sprzyjał,
Niechby go każdy z lepszych jak potworę mijał.
Niechby gdzie między wilki zagnał w dzikie knieje
Odjąwszy mu powrotu do ludzi nadzieje.
Bo czyjegożby serca dobroć tego Pana
Nie ujęła, przez tyle lat w kraju doznana?
Zdobi, wspomaga jednych; dla drugich się poci,
O wszystkich się jak Ociec o dziatki kłopotci.

⁷⁷ *Na iluminacją z okoliczności urodzin J.K.M. P. N.M. wiersz od Szkół Grodzieńskich dany roku 1776, d. 17 stycznia* [Wilno 1776] p. z winietą. 4°. reikia: VUB, Retę sp. sk. Sygn. IV 23232.

Tak więc i miodo-płodna maciora swych broni
Pszczolek, gdy chciwy bratnik na ich zbiory goni.
Tedy młode grono żyjąc na Muz łonie,
Takiey KRÓLA dobroci nieś miłość w pokłonie.

Równie uroczyste w wielu miastach i mniejszych miejscowościach W.Ks.Lit. świętowano **imieniny** Stanisława Augusta. Obchodom towarzyszyły liczne uroczystości podobnie jak w przypadku innych świąt królewskich. Tak oto obchody relacjonowano w prasie litewskiej:

Dzień 8 tego Miesiąca poświęcony S. Stanisławowi Patronowi Korony Polskiej, W. X. Lit. oraz Imieninom J. K. Mci. P. N. M. z wielką uroczystością był w tym mieście obchodzony. Z rana o godzinie 10 za zgromadzeniem się do tutejszego Katedralnego Kościoła Ichmciów Księży Biskupów Zienkowicza Suffragana Wileńskiego Sekretarza W. Horaina Referendarza Litewskich, Chomińskiego Suffragana Żmudzkiego oraz Prałatów, i całej Prześwietnej Kapituły, z przytomnym Państwem, odprawiła się solenna Msza na podziękowanie Bogu za pomyślne Najjaśniejszego Pana zdrowie, z przyzwoitym takim uaktowi kazaniem. Potem intonowane było Te Deum, podczas którego dało się usłyszeć stokrotne bicie z armat artylerii WXL. Wieczorem zaś na oświadczenie najzyczliwszych ku temuż Najjaśniejszemu Panu chęci, w całym mieście zapalone były iluminacje. Pod ogromnymi Koronami i Piramidami z rozlicznych świateł nad dachem ukształtowanymi, litery Imię Najjaśniejszego Pana z obu stron Obserwatorii wyrażające, a w późną noc z najodleglejszych miasta ulic i miejsc czytać się dające, lud kochający Króla Pana swego do powszechnej radości i wesołych okrzyków zagrzewały.

Gazety Wileńskie, Nr XX, 14 Maja 1768 r.

Jeden z wierszy imieninowych został wydany drukiem przez pijarów. Obchody imienin zostały zorganizowane przez Annę z Pociejów Tyszkiewiczową⁷⁸, żonę Józefa Skumina Tyszkiewicza, matkę marszałka wielkiego litewskiego Ludwika Skumina Tyszkiewicza. Autorem wiersza jest wileński pijar Felicjan Wykowski, który Tyszkiewiczom dedykował siedem wierszy⁷⁹. W 1775 r. bratanica królewska Konstancja Poniatowska wyszła za mąż za ciwuna wileńskiego i pisarza wielkiego WXL Ludwika Skumina Tyszkiewicza. Ten ślub oraz przyjazd Kazimierza Poniatowskiego na Litwę były powodem do powstania licznych wierszy okolicznościowych. Autorami byli nie tylko pijarzy czy dominikanie wileńscy, ale i przedstawiciele innych zakonów. W krótkim wierszu poświęconym obchodom imienin królewskich autor wspomina zarówno organizatorkę uroczystości - Annę z Pociejów Tysz-

⁷⁸ *Z okoliczności imienin Najjaśniejszego Króla JMCI P.N.M. STANISŁAWA AUGUSTA solennie obchodzonych w Wilnie przez Jaśnie Wielmożną JMc Panią Tyszkiewiczową, kasztelanową mscisławską, wiersz imieniem Szlacheckiego Konwiktu ks.ks. Scholarum Piarum, VUB, Retę sp. sk. Sygn. 2030882, IV 24639.*

⁷⁹ Magdalena Ślusarska, Felicjan Wykowski in: „Napis”, Seria V, 1999 r., s. 71.

kiewiczową, jak i jej syna marszałka wielkiego litewskiego Ludwika Skumina Tyszkiewicza, a ich zasługi jako wyraz przychylności królowi, które sprzyjają dobru powszechnemu. Ten krótki utwór okolicznościowo-pochwalny można zaliczyć do oświeceniowej prokrólewskiej poezji politycznej.

☉ ***Z okoliczności imienin Najjaśniejszego Króla JMCI P.N.M. STANISŁAWA AUGUSTA solennie obchodzonych w Wilnie przez Jaśnie Wielmożną JMc Panią Tyszkiewiczową, kasztelanową mscisławską, wiersz imieniem Szlacheckiego Konwiktu ks.ks. Scholarum Piarum***

Mądry Królu! Dzień Twego obchodzi Imienia Pani z cnoty, rozumu, zacna z urodzenia:

Wspaniałości to dziełem niech każdy mianuje,
Ja wzor Obywatelstwa piękny wszech miar dobrem
Jest to sprzyjać Ojczyzny dobru powszechnemu
Wślawia dzień Twych Imienin Królu tryumf rzadki
Cnoty, gdy o nią z Synem walkę widzimy Matki.
Zeć wierny zacny Ciwon Wileński, w Warszawie
Ten chwalebny w Poselskiej zaszczyt odniósł sprawie;
Zacną też chęć oświadczyć Matka chcąc usilnie,
Solennym Twe festynem Imię głosi w Wilnie.
Tak więc gdy matka z Synem o lepszą certuje,
Przychylność ku Monarsze szczerza tryumfuje.

Po I rozbiórce Rzeczypospolitej utwory tego typu próbowały zmienić niekorzystny wizerunek króla w opinii narodu szlacheckiego, gdy zarzucano monarsze niekorzystny stan spraw ojczyzny. W wierszach podkreślano zasługi Stanisława Augusta szczególnie na polu reform w zakresie oświaty oraz kultury. Panegiryzm w tego typu wierszach łączył się z propagowaniem ogólnych idei i wartości oświecenia takich jak racjonalizm, postęp, nauka oraz wiary w słuszność i powodzenie reform oraz decyzji politycznych podjętych w trudnym czasie przez króla⁸⁰.

⁸⁰ Barbara Wolska, „Ogólne uwagi o twórczości okolicznościowej Adama Naruszewicza: wiersze podarunkowe i bukiety”, in: *Prace Polonistyczne. Studies in Polish Literature* 59, 2004 r., s. 134: http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Prace_Polonistyczne_Studies_in_Polish_Literature/Prace_Polonistyczne_Studies_in_Polish_Literature-r2004-t59/Prace_Polonistyczne_Studies_in_Polish_Literature-r2004-t59-s123-174/Prace_Polonistyczne_Studies_in_Polish_Literature-r2004-t59-s123-174.pdf [dostęp 25 10 2020]

ROZDZIAŁ 9

WIERSE POŚWIĘCONE BISKUPOWI KSIĘCIU
IGNACEMU JAKUBOWI MASSALSKIEMU

Biskup książę Ignacy Jakub Massalski – przedstawiciel wpływowego rodu – był niewątpliwie osobą odgrywającą jedną z najważniejszych ról w życiu publicznym Wilna. Chyba pierwszy z utworów poświęconych księciu biskupowi I.J. Massalskiemu został napisany z okazji jego nominacji na urząd biskupa, której dokonał król August III w dniu 15 lutego 1762 r. Wiersz jest datowany 13 lutego 1762 r. Wiadomo jednak, że 13 lutego 1762 r. w nuncjaturze warszawskiej dopiero rozpoczął się proces informacyjny księdza prałata I.J. Massalskiego na urząd ordynariusza diecezji wileńskiej⁸¹.

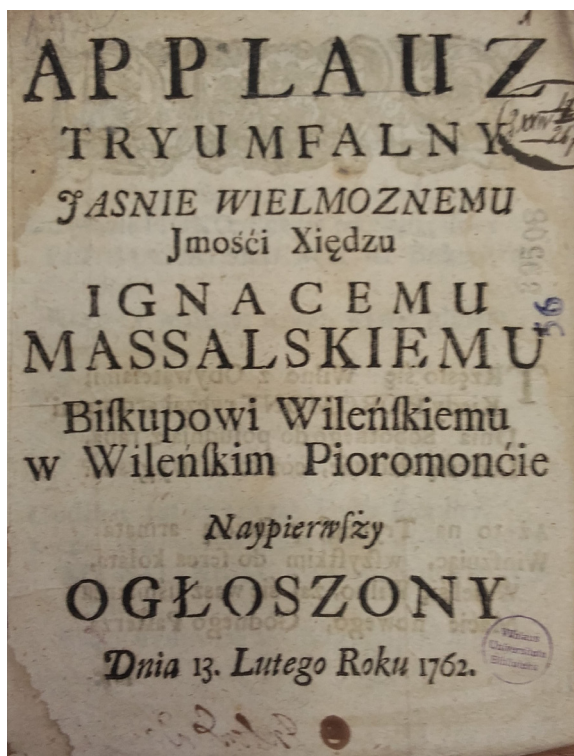
Uroczystość publiczna z okazji otrzymania w dniu 13 lutego 1762 r. nominacji królewskiej na urząd biskupa, miała miejsce na Pióromoncie – rezydencji Stanisława Pióry (zm. ok. 1775) – starosty żydejskiego i rumszyskiego, w miejscu towarzyskich spotkań dygnitarzy i urzędników litewskich. Pióro zjednywał marszałka Trybunału Głównego Jana Massalskiego i jego brata biskupa podejmując obiadami na Pióromoncie.

Warto przypomnieć, że pochwałę i opis rezydencji Stanisława Pióry zawiera oda Adama Naruszewicza „Do Stanisława Pióry, starosty rumszyskiego, na ozdobne mieszkanie w Pióromoncie”, w której najwybitniejszy poeta polskiego Oświecenia „chwalił wyrafinowany gust właścicieli, cechy estetyczne ogrodowych urządzeń i imprez, organizowanych w doskonale przemyślanej przestrzeni oraz akcentował efekt podziwu zaproszonych i goszczonych w tych niezwykłych miejscach przybyszów”⁸²:

Kędy wprzód same widzieć było góry,
Gdzie zwierz na błędne trzody rzucał strachy,
Tam dzielna ręka dowcipnego Pióry
Najrozkoszniejsze zbudowała gmachy.
Dziś już przed niemi i wspaniałe mury,
I świetne książąt prawie gasną dachy;
Ledwobyś nie rzekł zadumiany na nie,
Że to Bóg jakiś założył mieszkanie.

⁸¹ T. Kasabuła, *Ignacy Massalski biskup wileński*, Lublin 1998, s. 90.

⁸² Barbara Wolska, *Poezja pochwalna i panegiryczna Adama Naruszewicza. Pochwały osobistości publicznych i osób prywatnych*, s. 182: <http://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/29603/165-205%20Poezja%20pochwalna%20i%20panegiryczna.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [dostęp 29 06 2020]

- ☉ VUB Retę sp. sk.,
Sygn. IV 23133.

O pałacu Pióry pisali współcześni, m.in. pijar Wincenty Franciszek Gomulicki, który również zachwycał się Pióromontem⁸³. Aczkolwiek należy wspomnieć, iż Pióro swoją fortunę i pozycję polityczną budował na współpracy z Rosją, podobnie jak Massalscy. Starosta rumszycki, podobnie jak w przypadku elekcji Stanisława Augusta jako jeden z pierwszych uczcił nominację ks. I.J. Massalskiego na biskupa.

W prasie litewskiej (*Suplement do Gazet Wileńskich* Nr VII, z dn. 13 lutego 1762 r.) opublikowano wiadomość o nominacji Massalskiego na biskupa i wspomniano o tym, że tę wiadomość „[...]”: „dwiestokrotnym z armat strzelaniem ogłosić zaraz kazał z swego Pióromontu Imść Pan Pióro generał wojsk rosyjskich, starosta rumszycki, przyjaźnią całego Jaśnie Wielmożnego Domu osobiście zaszczycający się”. Uroczystość zorganizowana przez Piórę została upamiętniona w panegiryku (prawdopodobnie jednym z pierwszych utworów poświęconych nowo mianowanemu biskupowi I.J. Massalskiemu). Niestety, nie wiemy, jak wyglądał przebieg samej uroczystości, o której jest mowa w utworze, być może było to tylko radosne ogłoszenie nowiny przez strzelanie z armat. Wiersz został zatytułowany *Aplauz tryumfalny Jaśnie Wielmożnemu Jmości Księdzu Ignacemu Massalskiemu, biskupowi*

⁸³ Tomasz Chachulski, *Edytorstwo jako historia literatury i inne studia o poezji XVIII wieku*, Warszawa, Wydawnictwo IBL, 2019 r. s. 145.

wileńskiemu w wileńskim Pióromoncie najpierwszy ogłoszony dnia 13 lutego roku 1762⁸⁴. Autor wiersza odwołuje się do wydarzeń, które miały miejsce w Wilnie. Nieznany wierszopis (panegiryk został napisany „pod imieniem” Stanisława Pióry”) opisuje radość obywateli z powodu ogłoszonej nominacji na biskupa oraz głosi pochwały na cześć rodu Massalskich.

 Aplauz tryumfalny Jaśnie Wielmożnemu Jmości Księdzu Ignacemu Massalskiemu, biskupowi wileńskiemu w wileńskim Pióromoncie najpierwszy ogłoszony dnia 13 lutego roku 1762

Trzęsło się Wilno z Obywatelami
Kiedy PIOROMONT ryczał armatami
Dnia Sobotnego do południa z rana,
Lud się dziwuje, cóż to za wygrana?

Aż to na Tryumf, z Gazetą armata
Winszując, wszystkim do serca kołata,
Wesel się Wilno, żal się wasz uśmierza
Macie nowego, Godnego Pasterza

Nie mógł zamilczeć, tak wesołą porą
Jaśnie Wielmożny, na ten Applauz, PIÓRO
Biegąc z radością, Armaty rychtuje,
Każdemu głosząc, Serdecznie winszuje.

Biegł lud pytając: cóż to są za dziwy
Odpowie PIORO: Sukces tak szczęśliwy
Padł Massalskiemu na Biskupstwo losem
Krzyczy wołając: wiwat, wiwat głosem

Naypierwszy w Litwie, Biskup Senatorem
Wileński, tu Mu, każdy Oratorem,
Każdy Go witać, sprzyjsć żąda mile
Panegiryków, niewyrażą style.

Godzien Inful tey tak Prałat Dzielny,
Jaśnie Wielmożny Dom Wasz nieśmiertelny

⁸⁴ Konstancija Čepienė, Irena Petrauskienė, *Ibid.*, Vilnius 1979, s. 176; 1128. *Aplauz tryumfalny Jaśnie Wielmożnemu Jmości Księdzu Ignacemu Massalskiemu, biskupowi wileńskiemu w wileńskim Pióromoncie najpierwszy ogłoszony dnia 13 lutego roku 1762*, [b. m.], [4] s. Z winj. 4 °. Estr. XXIV, 289. VUB, Retų sp. sk., Sygn. IV 23133.

MASSALSKICH, w świecie Litewskim ozdoba,
Niech słynie, tak się Bogu Upodoba.

A my Naszego Pasterza Owieczki
Kochając mile, żądamy bez sprzeczki
Witać, otwierać serca zamiast Bramy,
Tak Panegiryk pod Imieniem PIÓRY,
Wam ku ozdobie wydany z pokory,
Żyj pod Infulą kopę lat z dziesiątkiem
Fortunnym życiem, bez końca początkiem.

Antecessora pełniąc lata w sobie
Świeć nam jasnością, w honorze, w ozdobie
Ręką Pasterską, Błogosławiąc Trzodę
Za Waszym życiem, da Bóg pokój zgodę.

ROZDZIAŁ 9.1**WIERSE POŚWIĘCONE KONSEKRACJI
I INGRESOWI KSIĘCIA BISKUPA
I. J. MASSALSKIEGO**

Konsekracja biskupa I.J. Massalskiego odbyła się 2 maja 1762 r. Uroczystość była niezwykle rozbudowana i była dla rymopisów powodem do sięgnięcia po pióro. W „Kurierze Litewskim” z dn. 7 maja 1762 r., opisano uroczystość konsekracji w którym między innymi wspomniano, że po uroczystym nabożeństwie w katedrze podczas składania gratulacji panegiryki wręczyli: prowincjał litewski jezuitów ks. Kazimierz Przeciszewski, prowincjał zakonu franciszkanów ks. Feliks Towiański, profesor teologii ks. Felicjan Wykowski Scholarum Piarum i ks. Józef Owłoczymski Ordinis Pradicorum Misjonarz, którym nowy duszpasterz diecezji podziękował⁸⁵. Drugi, znany z druku, wiersz adresowany do bpa I.J. Massalskiego został poświęcony ingresowi na biskupstwo, który miał miejsce 16 maja 1762 roku. Przebieg uroczystości został szczegółowo opisany w ówczesnej prasie⁸⁶. Do uroczystości ingresu przygotowywało się całe miasto. W powitaniu Pasterza i procesji ingresowej wzięli udział wszyscy wybitniejsi dostojnicy z hetmanem wielkim litewskim Michałem Kazimierzem Radziwiłłem (1702–1762). Ingres się rozpoczął wejściem orszaku do miasta przez Ostrą Bramę. Następnie biskupa przed swoimi świątyniami witali zakonnicy katoliccy i prawosławni, bazylianie, Akademia Wileńska. Wygłaszano oracje, czytano panegiryki⁸⁷. W paradzie szły cechy, dygnitarze, wojsko, kupcy miejscy, bractwa, piechota Buławy Polnej, Chorągiew Janczarska, Chorągiew Trybunalska etc. W kościele katedralnym odbyło się uroczyste nabożeństwo⁸⁸.

Ingresy miały charakter publiczny i państwowy, ich odbiór społeczny był bardzo szeroki. Tego rodzaju uroczystościom towarzyszyły treści polityczne, odwoływano się do tradycji antycznej, sięgano po słowo pisane i mówione, a także po sztuki plastyczne. Udział literatury, jej współistnienie z obrazem występują tu jakby w kategoriach wzmocnionych.

Ścisłe przestrzeganie rytuału w ingresie biskupa Massalskiego obserwujemy w opisach uroczystości opublikowanych na łamach gazet wileńskich. W świadomości społecznej głę-

⁸⁵ *Kurier Litewski*, 7 maja 1762 r., nr 19.

⁸⁶ *Suplement do Gazet Wileńskich* 21 maja 1762, nr 21. Więcej na temat ingresu zob. Regina Jakubėnas, *Prasa Wielkiego Księstwa Litewskiego w II połowie XVIII w.*, Kraków, 2005, s. 93-103.

⁸⁷ Tadeusz Kasabuła, *Ignacy Massalski biskup wileński*, Lublin, 1998, s. 96.

⁸⁸ W bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego do gazet dołączone zostały niektóre mowy. Między innymi dołączony został *Actus Denuntiationis, electionis, ac publicationis illustrissimi excellentissimi ac reverendissimi domini Ignatii E Ducibus supremis Roxolanis Massalski Nominati episkopi Vilnensis Die XV. Et XVIII. Martii Anno MDCCLXII, Vilnae Typis S. R. M. Academiae Soc. Jesu.*

boko zakorzeniona była potrzeba owego rytuału i uroczystej celebracji. Ingresy biskupie w obyczaju celebrowania niecodziennych wydarzeń były wariantem najbardziej uroczystym i widowiskowym. Składało się na nie kilka elementów, a słowo pisane i mówione stanowiło odrębny składnik towarzyszący podobnego rodzaju (w wariantach państwowych, religijnych jak również w indywidualnych) uroczystościom. Literatura okolicznościowa pełniła funkcje nie tylko rozrywkowe i ornamentacyjne. Podstawowym jej zadaniem – w obrębie festy – było wysławianie bohatera uroczystości, propagowanie konkretnych treści politycznych i idei, w ten sposób kształtowanie opinii publicznej. W relacjach z uroczystości wydawcy gazet wskazywali na utwory okolicznościowe wygłaszane pod adresem biskupa. Panegirykowi wyznaczano w takich uroczystościach pewną rolę i miejsce. Był on przekazywany w formie oralnej, stając się tym samym składnikiem ceremonii. Był też aktem zabrania głosu, a więc i komponentem obyczaju i rytuału, jednym z punktów celebracji. Następnie zapis utworu mógł być jedynie utrwaleniem wypowiedzianego utworu. Uczestnicy każdej uroczystości musieli wysłuchać i obejrzeć pewną liczbę utworów pochwalno-okolicznościowych, utworów podległych regułom pisania panegiryku. Zasady te były w owych czasach dobrze znane ogromnej większości słuchaczy. Sytuacje komunikacyjne, w których wygłaszane były wiersze okolicznościowe w czasie obchodów, znane były zgromadzonym. Wiedzieli oni, w jakim momencie wygłoszony będzie wiersz lub przemówienie i czego one będą dotyczyć. Sam tekst wygłoszony w czasie uroczystości był elementem widowiska⁸⁹. Z relacji prasowych nie zawsze się dowiemy, czy poszczególne zakony powitały biskupa wierszowanymi utworami panegirycznymi, czy też ich przedstawiciele wygłosili mowy prozą. Ingresowi towarzyszyły napisy wywieszane na bramach i w innych miejscach, którymi przechodził księżę biskup.

Wiersz zatytułowany *Podczas walnego na biskupstwo wileńskie ingresu Jaśnie Wielmożnego Najprzewielebniejszego Jmci Księdza Ignacego z Wielkich Książąt Ruskich Massalskiego w Wilnie w roku 1762 miesiąca maja dnia 16 odprawionego na różne publiczne pytania odpowiada Echo*⁹⁰ został skomponowany z pytań dotyczących sytuacji społecznej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wbrew zapowiedzi zawartej w tytule pytania mają charakter retoryczny i nie udzielono na nie odpowiedzi. Autor pyta o osobę biskupa i przedstawia oczekiwania obywateli: czy „o chwałę Bożą starania dołoży”, „czy Wiary Świętej granice rozszerzy”, czy „dobra zakonów, klasztorów ochroni”, czy „Szkołyż, Kościoły, szpitale pomnoży” oraz czy podniesie poziom nauk, naprawi zepsute sądy, czy będzie dbał o dobro wspólne, czy nie zapomni o ubogich i wdowach, wreszcie – czy przyniesie chwałę Ojczyźnie. Autor też zadaje pytanie, czy nowo konsekrowany biskup posiada przymioty niezbędne do pełnienia tej funkcji i czy Rzeczypospolita jest z niego zadowolona? Ciąg retorycznych pytań nie daje pewności, czy życzenia wyrażone w wierszu się spełnią:

⁸⁹ Hanna Dziechcińska, *Oglądanie i słuchanie w kulturze dawnej Polski*, Warszawa, 1987, s. 77-78.

⁹⁰ VUB, Retę sp. sk. Sygn. IV 305851987.

 Podczas walnego na biskupstwo wileńskie ingresu Jaśnie Wielmożnego Najprzewielebniejszego Jmci Księdza Ignacego z Wielkich Ksiąząt Ruskich Massalskiego w Wilnie w roku 1762 miesiąca maja dnia 16 odprawionego na różne publiczne pytania odpowiada Echo:

Powiedz nam ECHO, co słycać na świecie?
Mamyż już teraz BISKUPA zacnego?
Rosną z tą wielkie nadzieje Korzyści?
O chwałę Bożą starania dołoży?
Czy Wiary Świętej granice rozszerzy?
Dobra zakonów, klasztorów ochroni?
Szkółż, Kościoły, szpitale pomnoży?
Czy też upadłe nauki podźwignie?
Dbaż by talenta zmagaly się z Cnotą?
Zepsute Sądy naprawić potrafi?
Czy dobrym ludziom trudnym się niestanie?
Jakże złym ludziom podszytym chytrością?
Dawne zapisy wznowiż i fundusze?
Co utajono, co dotąd ukryto?
Czy fałsz potłumi przy własnym rozumie?
Ubogich sierot wdów może zapomni?
W Senacie radę zdrową czy opowie?
Postrzegaz Dobra ON pospolitego?
Co też ON zrobi z całym naszym krajem?
Dobrych sukcesów mąż meć Wilno Miasto?
Różne są zdania, jakże o tym mniemasz?
Jest że Pan miły, mówiac tak bez chluby?
Czy w wszelkie Pańskie przymioty dostatny?
Nieznaż że Pana bardziej rozsądnego?
Toć całej Litwie wiek złoty przyniesie?
Nowegoż glansu Ojczyzna nabędzie?
Wszak z całej Litwy służy mu Parada?
Toć już kontenta jest rzeczypospolita?
Kontent już każdy, każdy jemu [...].

Niestety, w dostępnym wydaniu, ostatni wers wiersza zapewne zawierający określoną konkluzję jest zniszczony.

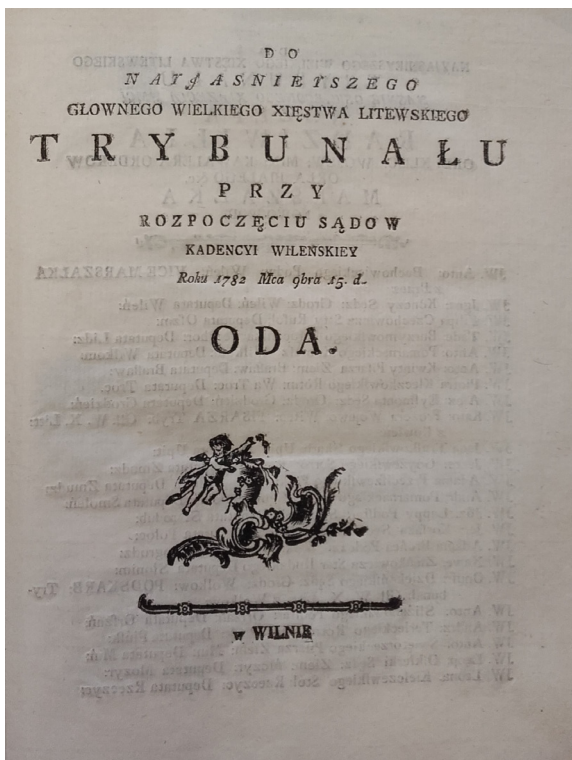
ROZDZIAŁ 10

**WERSZE POŚWIĘCONE ROZPOCZĘCIU
I ZAKOŃCZENIU OBRAD TRYBUNAŁU GŁÓWNEGO
WIELKIEGO KSIĘSTWA LITEWSKIEGO**

Wydarzeniem politycznym, które stawało się powodem do powstania wierszy okolicznościowych było rozpoczęcie lub zakończenie obrad Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Obradom trybunału towarzyszył szereg imprez: nabożeństwa inauguracyjne, przemówienia młodzieży akademickiej w sali obrad Trybunału, wybory marszałka i wystawne przyjęcia, przedstawienia teatralne, pochody, procesje, iluminacje budowli lub ulic. Wydarzenia publiczne stawały się wydarzeniami towarzyskimi. Jeżeli w okresie obrad zdarzało się jakieś święto, wówczas obchodzono je bardzo hucznie wraz z całym trybunałem, przy tym przestrzegano obowiązujących elementów obecnych w obchodach świąt państwowych bądź królewskich. Był to typ obyczajowości widowiskowo-teatralizowanej. Brali w nich udział deputowani do trybunału, dygnitarze świeccy i duchowni Wielkiego Księstwa Litewskiego, uczniowie szkół zakonnych. Jednym z elementów tych uroczystości stanowiła poezja okolicznościowa, jak na przykład *Do Najjaśniejszego Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego Trybunału przy rozpoczęciu sądów kadencji wileńskiej Roku 1782, Mca 9bra 15 d.*, czy *Oda z powodu kończącego się Trybunału Gł. W. Ks. Lit. Oda od pewnego w Wilnie* [...] opublikowane w tymże tomie Białkowskiego⁹¹. Białkowski opublikował kilka utworów adresowanych do Trybunału Głównego i Trybunału Duchownego. Wiersze adresowane do instytucji zdarzają się rzadko, częściej utwory były adresowane do konkretnych osób.

W rzeczywistości *Oda do Najjaśniejszego Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego Trybunału...* jest adresowana „Do Najjaśniejszego Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego Trybunału Jaśnie Oświeconego Książęcia JMCI Józefa Radziwiłła: Ord. Klec: Wojew: Min. Kawalera Orderów Orła Białego & c Marszałka z Nowogrod.” Zostały tu również wymienione nazwiska 23 innych deputatów. Autor wyraża nadzieję na sprawiedliwe sądy i wskazuje na to, że dla Radziwiłła najważniejsze jest dobro narodu i honor rodu Radziwiłłów, że „wyroki wymierza bezstronnie”. Wierszopis zwraca się do ziomków pokrzywdzonych, by zaufali księciu, bo „niewinność ma przyjaciелеm” księcia. Zamiany innych deputowanych do trybunału – to „dobro społeczności”, które stawiają ponad własne korzyści oraz „cnota i mądrość”. Przedstawiony przez wierszopisa obraz jest zgodnym z ideałem epoki oświecenia, wzorem sprawiedliwego władcy i jego urzędników, dla których dobro obywateli, honor narodu, a nie korzyści własne są celem.

⁹¹ Mikołaj Białkowski, *Zbiór rymów z różnych zdarzeń*, Wilno: Drukarnia Bazylianów, VUB, Retę sp. sk., Sygn. IV 22703.

- ☉ VUB, Retų spaudinių skyrius,
Sygn.: IV 22703

☉ *Do Najjaśniejszego Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego Trybunału przy rozpoczęciu sądów kadencji wileńskiej Roku 1782, Mca 9bra 15 d.*

Książę z radością oglądany w Grodnie,
W tej też stolicy żądany usilnie:
Gdy skutki życzeń bierzem niezawodnie,
Przyjm w rymie chętne powitanie w Wilnie.

Na pierwszy odgłos Twojej laski władze,
Cały się naród ucieszył niezmiernie,
Mając w najwyższym szacunku, i władze
Twe Imię, dziś Ci chęci płaci wiernie.

W rozległym kraju litewskich przestworze,
Wszędzie okrzyki słyhać i wesele,
Że sprawiedliwość przy Twoim dozorze,
W obrębach będą mieć obywatele.

Dowodem prędkim Grodno jest tej prawdy,
Które wymiary ma w piątynie złotym,
Urzędu Twego dni szanowne zawżdy,
Są, i zostaną Ojczyźnie na potym.

Lecz i z pierwotnych rządów Twoich wiemy,
I że wyroki wymierzasz bezstronnie
A choć czternasty rok w biegu liczymy
Przecież i dziś tkwią w całym kraju wonnie
Jesteś przykładnym w praw wykonywaniu,
Honor Twym celem i dobro Narodu:
Wszystko, co nie jest z niemi w porównaniu
Wzgardzasz, charakter byś utrzymał rodu.

Hasło powszechne, żeś jest sprawiedliwy
Wielkość dziedzicząc duszy, własną domu,
I dowcip mając w przenikaniu żywy
Znasz, i oddajesz, co jest winnym komu.

Nie wzniosą głowy pieniackie zawróty
Chociaby poszli za Machiawelem:
Niewinność znajdzie wzgląd w ucisku cnoty,
Bo miała i ma Ciebie przyjacielem.

Zaufaj przeto Ziomku w Księcia względzie,
Jeśli w skrzywdzonych widzisz się regestrze,
Nie wprzód z Sądów ni podwoju usiedzie,
Aż złość przykładnie ukarze i zetrze.

Próżne za Tobą drugich przyświecenia,
Jeśli rzecz czysta jest tylko w naturze,
Pewnym być możesz losu ulepszenia,
Zyskane w twardym wyryjesz marmurze.

Tak wielki Książę! Wiek wiekowi poda,
Laski Twej dzieje i prace niemałe:
O jak to słodka w uczuciu nadgroda
Czytać w śród wieków z ust ustronnych chwałę.

Wybór kolegów mając z kraju łona,
Najpiękniejszemi ozdobny przymioty!
Możesz być Książę myśl twa omylona,
W Nim, gdy młodych zechcesz podźwignąć z tęsknoty!

Ci to są mężę! z Imion i czynności
Najzaleceńsi istnym doświadczeniem:
Których zamiary dobra społeczności
Pragną jedynie tych krzeseł siedzeniem.

Obywatelstwa tchnąc miłością czystą,
Korzyści jego przenoszą nad własne:
Cześć więc w przyszłości wezmą wiekuistą
Za duchy ofiar wspaniałe i jasne.

Twórców szczęść swoich kraj witając mile,
Podziękuję Niebu i tronowi składa:
Iż bieg zwierzchnictwa wszczynając w ich sile
Cnota i mądrość wasza dziś zasiada.

W tymże zbiorze Białkowskiego opublikowano również wiersz *Na limitę Najjaśniejszego Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego Roku 1783 miesiąca Kwietnia 15 dnia*⁹², w którym autor odwołuje się do ideałów epoki Oświecenia: cnoty, sprawiedliwości, prawa do własności zgodnego z duchem praw narodowych. Za zachowanie tego ducha praw dziękuje w imieniu obywateli i Ojczyzny.

 Na limitę Najjaśniejszego Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego Roku 1783 miesiąca Kwietnia 15 dnia

Mężowie! Których Cnota, i wierność doznana
Bieg wymiaru wyroków dziś kończy spełniony:
Możesz Wam być podzięką najżywsza zmilczała
Z serc Ojczyzny? W tej myśli muza wszczyna tony

Przez Was bowiem Sędziowie jak przez kanał złoty,
Społeczeństwo powszechne ma najśłodsze dary:
Pieniactwo zawstydzone, zniszczon ucisk cnoty
I spokojnej jest pewien rodak losów miary.

Równoważnym swym gwichtem szafując w Świątyni
Warunkiem najprawdziwszym rozumnej wolności:
A któraż rozkoszniejsze wrażenia uczyni
Cząstka? Żądna: Prócz samej swej Sprawiedliwości

⁹² Mikołaj Białkowski, *Zbiór rymów z różnych zdarzeń*, Wilno. Drukarnia Bazylianów, VUB, Retę sp. sk., Sygn. IV 22703.

Dziś oddawszy każdemu własność zastrzeżoną
Duchem Praw Narodowych, mimo swych korzyści
I już niesiecie cnotę Waszą nieskażoną,
Kraj Wam więc wdzięczność pisze, i w przyszłość uiści.

Tron, co w dobro Ojczyzny, swe własne uznawa
Z troskliwością celniejszą nad swe poprzedniki?
Kiedy się w Uszy Jego Wasza wzniesie sława
Prócz wdzięczności: da brawo z naszymi języki.

Podobny wzór obywatela występuje w wierszu anonimowego autora adresowanym do Józefa Piotra Paca (ok. 1736-1797). Pac został przedstawiony jako „prawdziwy obywatel” piastujący urzędy, udzielający się dla dobra kraju, którego celem jest służba na rzecz ziomków i ojczyzny. Wierszopis wymienia męstwo, stateczność, wierność danemu słowu jako cechy wzorcowego obywatela.

☉ *Do Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana Paca Sędziego na Trybunał Głł: W. X. Litt: Generała Majora Woysk Litt: Pułkownika y Komendanta Pułku Pieszego Grenadyerów Buławy Wielkiej W. X. Litt. Starosty Wilejskiego XX. Scholarum Piarum W Wilnie roku 1782 d. 19 marca*

ODA

Kto dla ziomków posługi poświęca się nie mało
Którego dobro Kraju czynności jest celem,
Kto publiczne urzędy piastuje z pochwałą,
Ten mi jeden prawdziwym jest Obywatelem.

Starosto! Gdy na Ciebie zwracam myśl i oczy,
Które zwierzchnym nie zwykły ludzię się pozorem,
Widząc, jakieś do usług Ojczyzny ochoczy,
Twierdząc: Obywatelstwa żeś jest jawnym wzorem.

Oprócz chęci wiernego Ojczyźnie służenia,
Którą w skutku dopełniać jest Twoją rozkoszą,
Jeszcze zdobiją przymioty godne uwielbienia,
Co je mądrze sądzący z ust do ust przenoszą.

Męstwo, którego złamać nie umie los wsteczny,
Słowo raz wyrzeczone nie podległe zmianie,
Szczerą Duszy character, i umysł stateczny,
Czynią w Tobie przyjaciół pewne zaufanie.

Te, iż innych nie wspomnę, co Cię zdobią cnoty,
Ta porywczość, do usług Kraju co Cię nęci,
Mimo zmienne wszech rzeczy na świecie obroty,
Kolos Ci nieśmiertelny zbudują pamięci.

ROZDZIAŁ 11

WIERSZE IMIENINOWE

Wiersze imieninowe wywodzą się z antycznych sylw czyli tekstów okolicznościowych, ody pindarycznej⁹³ i pieśni gratulacyjnych⁹⁴. Pierwowzorem wierszy, które zapoczątkowały tego typu poezję był model starożytnych tekstów rocznicowych, określanych mianem *dies natalis* (dosłownie: dzień narodzin). Pierwotnie owa nazwa odnosiła się do wierszy pisanych z okazji kolejnych urodzin solenizantów. Dzień narodzin często decydował o wyborze dla dziecka imienia, czyli świętego patrona, którego Kościół obchodzi w danym dniu, stąd utwory imieninowe nawiązywały do tej tradycji⁹⁵. W drugiej połowie XVIII wieku poezję imieninową uprawiała większość literatów zarówno okazjonalnych rymopisów - poetów o niewielkim dorobku, znanych ówczasem, lecz już zapomnianych twórców, których spuścizna nie zachowała się do dzisiaj (...), ale także wybitnych pisarzy epoki Oświecenia znanych do dzisiaj, takich jak Adam Naruszewicz, Franciszek Dionizy Kniaźnin, Franciszek Karpiński, Franciszek Zabłocki [...]. Nie zawsze utwory imieninowe były podpisywane, czasami pisane były przez autorów nieznanymi, anonimowymi, ukrywającymi się pod inicjałami lub piszącymi swe wiersze „imieniem“ pewnego środowiska. Zwłaszcza, gdy osoby z różnych względów nie zdecydowały się sięgnąć po pióro i zwracały się w tej sprawie do doświadczonych literatów. Adresat w konkretnym przypadku jako jedyny mógł znać autora (autorów) czy domyślać się jego osoby, zwłaszcza gdy utwór został przesłany lub wręczony adresatowi przed wydrukowaniem⁹⁶.

Wiersze, upamiętniające i uatrakcyjniające imieninowe uroczystości osób publicznych lub z kręgu rodziny cieszyły się największą popularnością. Wiersze laudacyjne cieszyły się dużą frekwencją, ponieważ istniało zapotrzebowanie społeczne na utwory dodające blasku świętom okazjonalnym. Szczytowy okres ich popularności przypada na wiek XVIII, na co miał wpływ rozwój różnych form życia towarzyskiego. Wówczas rozpowszechnił się zwyczaj drukowania imieninowych gratulacji. W czasach stanisławowskich, dzięki rozwijającemu się rynkowi wydawniczo-prasowemu, teksty imieninowe trafiały do szerszego grona odbiorców, gdyż ukazywały się one w drukach ulotnych, tomikach autorskich, antologiach

⁹³ Oda pindaryczna (gr. *aoide* = pieśń, śpiew) odznaczała się charakterem okolicznościowo-publicznym, wzniosłym tonem, inetyensywnością emocjonalną, śmiałością nieoczekiwanych skojarzeń, skomplikowaną budową wierszowo-stroficzną <https://encyklopedia.interia.pl/sownik-jezyka-polskiego/news-oda,nId,2070085>) [dostęp: 28 08 2020]

⁹⁴ Więcej zob.: Barbara Wolska, Bożena Mazurkova, Tomasz Chachulski, *Wiersze imieninowe poetów z II połowy XVIII w.*, Warszawa, 2011 r., s. 13.

⁹⁵ Barbara Wolska, Bożena Mazurkova, Tomasz Chachulski, *Ibid.*, s. 13.

⁹⁶ Więcej zob.: Barbara Wolska, Bożena Mazurkova, Tomasz Chachulski, *Ibid.*, s. 15.

wierszy różnych autorów i w czasopiśmie. Dzięki temu zyskiwały one popularność i cieszyły się coraz większym zainteresowaniem⁹⁷.

Imieniny były dość popularną okazją do dedykowania adresatowi wiersza, okazania mu wdzięczności za dokonane dobrodziejstwa. Wśród adresatów wierszy imieninowych powstałych w środowisku szkół wileńskich są nie tylko przedstawiciele najbardziej wpływowych rodów, ale i profesorowie Akademii Wileńskiej Dawid Pilchowski, Mikołaj Regnier, Stefan Bisio, Marcin Poczobut-Odlanicki, Tomasz Hussarzewski i inni. Już same tytuły wierszy imieninowych wskazują na ich okolicznościowy charakter: „W dzień imienin...”, „Na imieniny...”, „Na imienną rocznicę...”, „Wdzięczność przy dorocznym imienin obchodzie i powinszowaniu...”, „Wiersz [...] imienin winszujący na okazanie prawdziwej przychylności...”, „Wiersz z okoliczności imienin...”, „Wiersz z okoliczności uroczystego dnia imienin...”, „Wiersze w dzień uroczystych imienin...”, „Wolant życzliwych oświadczeń w oktawę imienin...”, „Wiersz [...] w dzień doroczny imienin ofiarowany”, „Na imienną rocznicę Wielmożnego...”. Wśród gatunków lirycznych dominowały ody, sielanki, listy poetyckie. W tytule utworów imieninowych, co zrozumiałe, podawano imię i nazwisko solenizantki lub solenizanta, a niekiedy również genologiczne przyporządkowanie utworu.

⁹⁷ Więcej zob.: Barbara Wolska, Bożena Mazurkova, Tomasz Chachulski, *Wiersze imieninowe poetów z drugiej połowy XVIII wieku*, Warszawa, 2011, s. 11-12.

ROZDZIAŁ 11.1

WERSZE IMIENINOWE ADRESOWANE
DO PRZEDSTAWICIELI ŚRODOWISKA
AKADEMICKIEGO

Wiersze okolicznościowe były adresowane również do przedstawicieli środowiska akademickiego, zwłaszcza profesorów Akademii Wileńskiej. Spośród najbardziej znanych adresatów wymienić należy Stefana Bisio, Dawida Pilchowskiego⁹⁸, Mikołaja Regniera, Tomasza Hussarzewskiego⁹⁹, Kazimierza Naruszewicza¹⁰⁰ (autor Adam Naruszewicz), Marcina Poczobuta-Odlanickiego oraz innych. Zachowały się utwory skierowane do dwóch zagranicznych profesorów Akademii Wileńskiej. Jednym z nich był urodzony w Lotaryngii Mikołaj Regnier (1746–1800), lekarz, położnik, nadworny chirurg Stanisława Augusta, od roku 1768 lekarz domowy biskupa Ignacego J. Massalskiego, który został zaproszony do pracy w Akademii Wileńskiej. Studiował w Paryżu patologię chirurgiczną, anatomię, fizjologię, higienę i patologię ciąży. W wyniku studiów uzyskał świadectwo upoważniające do nauczania chirurgii i położnictwa. W roku 1775 powrócił na Litwę i został profesorem chirurgii i anatomii w Akademii Wileńskiej, gdzie prowadził publiczne wykłady z zakresu anatomii, położnictwa, chirurgii oraz z medycyny ogólnej¹⁰¹. Regnier był prekursorem położnictwa w zreformowanej Szkole Głównej W.Ks.Lit. Zmarł w Wilnie i został pochowany na cmentarzu przy kościele św. Szczepana¹⁰². Wiersz został napisany z okazji imiennin Mikołaja Regniera obchodzonych w 1785 roku¹⁰³.

⁹⁸ Konstancja Čepienė, Irena Petrauskienė w *Vilniaus Akademijos Spaustuvės leidiniai 1576-1805. Bibliografija*: s. 231. 1505. *Do ... Dawida Pilchowskiego... w dzień imiennin*, Wilno, Druk. Król przy Akad. Wileńskiej, [XVIII a.]. Estr. XXIV, 278.

⁹⁹ Konstancja Čepienė, Irena Petrauskienė w *Vilniaus Akademijos Spaustuvės leidiniai 1576-1805. Bibliografija*: s. 468; 3026. *Wiersz w dzień imiennin... Tomasza Hussarzewskiego, congreg. Miss. Regensa semin. w dyjecez. wiln., profesora pub. historii univers. w Akad. Wileńskiej, ofiarowany r. 1786 d. 21 mies. grudnia, przez Ks.S.M.* [V., Akad. Sp.? 1786] [16] s. 4°. s. 469; 3027. *Wiersz z okoliczności imiennin... Tomasza Hussarzewskiego, S.T.D., regensa seminarium diecezjalnego wileńskiego w Szkole Głównej W.Ks.L., publicznego historii powszechnej profesora, przez kleryków tegoż seminarium ułożony i podany r. 1791 d. 21 decembra.* [V., 1791]. [4] s. z winj. 4°. VUB, Sygn. IV 23209.

¹⁰⁰ Konstancja Čepienė, Irena Petrauskienė w *Vilniaus Akademijos Spaustuvės leidiniai 1576-1805. Bibliografija*: s. 396; 2597: *Przy oddaniu pierścienia Od Jego Królewskiej Mości ks. Kazimierzowi Naruszewiczowi, rektorowi Coll. Nob. Wileńskiego Króla JMci i Rzeczypospolitej* [V., XVIII a. 2 pusé] [4] p. su winj. 8°. Autor Adam Naruszewicz, VUB, Retų sp. sk., Sygn. IV 21704.

¹⁰¹ *Gazety Wileńskie*, Nr 46, 15 listopada 1777 r.

¹⁰² Por. Mikołaj Regnier, hasło w: *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław i in., 1987, t. 30/4, zeszyt 127, s. 738.

¹⁰³ *Do Wielmożnego JMCI Pana Mikołaja Regnier korespondenta Akademii Chir. Królew. Paryskiej, konsyliarza J.K.Mci generalnego sztabu-chirurga w Wojsku Litewskim, profesora publicznego w Szkole Głównej W.Ks.Lit; w dzień jego imiennin 1785*, VUB, Retų sp. sk., Sygn. IV 22847.

Wiersz rozpoczyna się od doskonale dobranego motta z *Eneidy* Wergiliusza, świadczącego o literackich kompetencjach autora:

Tantane vos tenuit generis fiducia vestri! (Księga I, w. 132)

Taką więc ufność w rodzie swoim pokładacie?

Także-to umysł pycha wam mroczy rodowa?¹⁰⁴

Uniwersalne przesłanie wiersza zostało zdefiniowane w pierwszej zwrotce. Autor, podpisany inicjałami P.Q.R.S.T.X.J.Z., wymienia zasługi Regniera dla kraju ze względu na jego wiedzę, cnoty, talent i wykonywane obowiązki. Zaletą adresata jest to, że jest „uczynny pomocą”, „słodki w obcowaniu”, „gorliwy w pełnieniu obowiązków”, zgodnie z ówczesną hierarchią wartości – „pożyteczny z nauki”, „Nauk, cnoty, talentów zaszczycony znakiem”. Wierszopis uważa profesora za patriotę i pisze o nim – „z duszy Polakiem”, choć „z kraju jesteś Francuzem”. Cnotą jest też wdzięczność okazywana przybranej ojczyźnie. Jedną z zalet wymienionych w wierszu jest szacunek wobec wiary kraju, któremu bohater służy. Jako kolejne cechy godne pochwały wymieniono szczerłość cudzoziemca, szacunek do zwyczajów narodu, miłość do nowej ojczyzny oraz skromność. Wiersz kończy się zapewnieniem szacunku i sympatii do cudzoziemca oraz życzeniami szczęśliwego życia w kraju, w którym jest szanowany przez Polaków, króla, książąt, panów i Akademię.

❁ ***Do Wielmożnego JMCI Pana Mikołaja Regnier Korespondenta Akademii Chir: Królew: Paryskiej Konsyliarza J.K.Mci Generalnego Sztabś-Chirurga w Wojsku Litewskim Profesora Publicznego w Szkole Głównej W.X.Litt; W Dzień JEGO IMIENIN***

Tantane vos tenuit generis fiducia Vestri!

Virgil:Aeneis

Nie Kraj, nie Naród czyni pocziwego Człeka,
Rusin, Francuz, Włoch, Niemiec, czy inny wędrowiec,
Jeśli dobry, cnotliwy, z bliska, czy z daleka?
Wart żyć z nami, wart u nas mieć sławny grobowiec.
Szacujem Cudzoziemca pożyteczne Cnoty,
Widząc ludzkość, y wdzięczność JEGO dla Polaków,
Coż miłszego w Narodzie? Co bardziej ochoty,
Dodaje do Szacunku, i czci ku nim znaków?

¹⁰⁴ Publiusz Wergiliusz Maro, *Eneida*, wyd. 3 zmienione, przekład T. Karyłowski, oprac. S. Stabryła, Wrocław: „Biblioteka Narodowa”, 1981, seria II, nr 29.

Miły grzeczny, uczynny pomocą, i radą:
Przyjaciół zawsze stały, słodki w obcowaniu,
Pożyteczny z Nauki, żadną przykry wadą,
Gorliwy w obowiązków swoich dokonaniu:

Takim Cudzoziemcem dla Nas REGNIER Godny!
Nauk, Cnoty, Talentów zaszczycony znakiem,
Pocziwych cudzoziemców, Synu nie odrodny!
Z Kraju jesteś Francuzem, lecz z Duszy Polakiem

Przykro patrzeć w Ojczyźnie na dume włóczęgi
Co Kraj gorsząc, drąc, psując, jeszcze Naród łają!
Tam ich nędza wyгнаła, zbrodnia, lub głód tęgi,
Tu zaś Prawa i mody zuchwale nam dają.

Nie jeden szukać złota obiegł świata szlaki;
Nic nie znalazł, prócz nędzy, i próżnych omamień,
Dopiero gdy wpadł między pocziwe Polaki,
W ich dobroci wynalazł *Filozofski kamień*.

Aż ledwo się ożywił, już mu Państwo w głowie:
Dumne Imieniu swemu dodaje tytuły:
A Polaków *Sarmaty, Barbarzyńcy*, zowie,
Że dali Chleb, i pieniądz liczny do szkatuły.

Ty wdzięczność z przywiązaniem ku Duszom wspaniałym
Znasz: co Cię dla talentów Twych, w Kraj sprowadziły;
Kochasz Kraj ten, któremu służysz sobą całym;
Przetoś Panom, Księżętom i wszystkim jest miły.

Przykro Nam widzieć pysznych *Niewdzięczników* kroki
Którym gdzieś, do Motłochu wstęp ledwo był dany,
Gdy zebrawszy pieniądze, strój, galony; fioki¹⁰⁵,
Szumne sceny wydają pnać się między Pany.

¹⁰⁵ Fiok - 1. przestarzałe: lok, pukiel lub inny element pretensjonalnego uczesania;

2. dawniej: strój, fatałaszek. Źródło: <https://sjp.pl/fiok> [dostęp 2021 01 29]

Fioch, fiok, strój głowy u kobiet. Źródło: [https://pl.wikisource.org/wiki/M._Arcta_S%C5%82ownik_Staropolski/A-N_\(ca%C5%82o%C5%9B%C4%87\)](https://pl.wikisource.org/wiki/M._Arcta_S%C5%82ownik_Staropolski/A-N_(ca%C5%82o%C5%9B%C4%87)); [dostęp 2021 01 29]

A gardząc Cnotą Ludu, z którego się wznoszą,
O wszystkich podłą myślą wszystkich mają za nic;
Wichrzą, zwodzą, zdradzają a gdy się zpanoszą,
Czym prędzej chcą z pieniędzmi wymknąć z Polskich granic.

Ty skromnie Cnotą, pracą, fortunę zgromadasz
Byś żył z nami, nie wioząc skarbów za granice,
Możnym, słabym, bogatym, ubogim doradzasz,
Z nędy ludzkiej nie robiąc zyskowej mennice.

Respektujesz tę Wiarę, co panuje w Kraju,
Nie bluzgasz modnych bluźnierców z *Kaffiarnych Autorów*;
Skromność, grzeczność, układność, ludzkość masz w zwyczaju:
Ni się gorszysz z bezbożnych Cudzoziemców wzorów.

Szacowan i kochany w Kraju tym przykładnie.
Nie grasz śmiesznej nam roli *Grafa* ni *Barona*:
Takich chce *Cudzoziemców* Litwa, i Korona.

Nie pełasz podło cudzej dogadzając dumie,
Dla zysku, lub wygody, dla wzdargy drugiemu;
Rozum z pracą, z nauką, rozeznawać umie
Jak żyć z ludźmi po ludzku, pięknie ze wszystkimi.

Nie szydzisz ze zwyczajów Narodu, nie łajesz
Praw Kraju, ani szukasz wszystkiemu przygany:
Znasz zacność, umiesz cenić, sprawiedliwość dajesz:
Cokolwiek znasz dobrego, czy z ludem, czy z Pany.

Ukochałeś Kraj Polski. Zakładasz w nim życie,
W tym Kraju wzniosłeś śliczną Żonę w Święte śluby;
Tu wiek Twój wieść chcesz w pracy, pięknie, należycie:
Przetoś wszystkim szacowny, kochany i luby.

Żyjże z nami szczęśliwie, z Cnót, z talentów, z pracy:
Tak dobrym *Cudzoziemcom* Kraj, i Naród sprzyja;
Mężów tak użytecznych szacują Polacy,
Król, Xiążęta, Panowie i Akademija.
P.Q.R.S.T.X.J.Z.

Kolejny wiersz poświęcony Regnierowi został wydany w tym samym roku z okazji oktawy jego imienin¹⁰⁶. Został podpisany inicjałami: Z. J. K. T. S. R. Q. P. Możliwe, że autorem jest ten sam poeta, który pod wierszem z okazji imienin Mikołaja Regnieria podpisał się inicjałami: P.Q.R.S.T.X.J.Z. Właściwie są to te same litery w odwrotnej kolejności z wyjątkiem jednej „X” w pierwszym wierszu i „K” w następnym. Na wstępie poeta pisze o różnicach istniejących między narodami i krajami, o tym, że Francuzi, Anglicy czy Niemcy od dawna są znani ze swoich osiągnięć, kultury towarzyskiej i dobrych manier. Poeta ubolewa nad sytuacją, gdy „Barbarzyńcem zowie kto Polaka”, ale prostakiem jest ten, „kto mniej szacuje polor niż dukaty”. Oba wiersze momentami są bardzo zbieżne w treści, mają podobną stylistykę, co również może świadczyć o jednym autorze:

☉ *Do Wielmożnego JMCI Pana Mikołaja Regnier Korrespondenta Akademii Chir: Królew: Paryskiej Konsyliarza J.K.Mci Generalnego Sztab-Chirurga w Wojsku Litewskim Profesora Publicznego w Szkole Głównej W.X.Litt; W oktawę JEGO IMIENIN Roku 1785 (Fragmenty)*

Nie kraj, nie naród czyni pocziwego Człeka,
Rzekł ktoś, nieznając świata moralnego składu.
Była różność, i będzie na zawsze daleka
Europy od dzikiego mieszkańców Kanadu.

Powietrze, ziemia, woda, pokarm i odzienia,
A cóż mówić ustawy z Prawami zwyczajaju,
Różnią Twory, i twory różne przyrodzenia,
Temu dając to wiecznie, temu biorąc Kraju.

Francuz, Anglik, Niemiec, dawniej pochwalony
Z Sztuk, rozumu, Praw, Nauk, niż inny wędrowiec,
Bo dawniej Kraj i Naród miał swój ukształcony,
Niż który tylko ręczy w nagrodę Grobowiec.
Pocziwość za polorem poszła i Statuty,
Bez tych zawsze Hotentot Hotentotem został,
Nigdy pieniądz z żelaza złoty nie był kuty,
Ani się Sęp Orłowi, póki Sępem, sprostał.
Sławny Rusi dziś w świecie, a czemu? I kiedy?

¹⁰⁶ *Do Wielmożnego JMci Pana Mikołaja Regnier, korespondenta Akademii Chir. Królew. Paryskiej, konsyliarza J.K.Mci, generalnego sztab-chirurga w Wojsku Litewskim, profesora publicznego w Szkole Głównej W.Ks. Lit. w oktawę jego imienin.* VUB, Retę sp. sk., Sygn. 22785-22796.
K. Estr.: <https://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/indeks/wpis/?id=40520&offset=0&index=1>
[Dostęp 10 07 2018]

Bo Kraj, Naród uczynił równy najlepszemu,
Wprzód Piotr Wielki on udzie usposobił, tedy
Gdy dał ucha w reformie Państwa la Fortemu.
Tedy się zjawił Moskal ludzki i pocziwy,
Bitny, rządny, rozsądny, przekuł w broń obuszek,
Przesąd o cudzoziemcach poprawił fałszywy.
Okręt zepchnął na morze, w kąć śmieszny Dziaduszek¹⁰⁷

Żal mi Ziomków, nie chciałbym liczyć się z Sarmaty,
Boli, gdy Barbarzyńcem zowie kto Polaka,
Wszakże kto mniej szacuje polor, niż Dukaty,
Więcej się jeszcze gniewam na tego Prostaka.
Mówimy między sobą, więc mówmy prawdziwie,
Nie jesteśmy już grubi Jadzwingi, Wandali,
Ale też pochwalić się niemożna chełpliwie,
Żeśmy się z polornemi Narody zrównali.

Odłogu pełne niwy, chwast, okrutna dzicza,
Czeka ręki sprawczej lepszych ludzi Klima,
Francuz, Anglik, Włoch, Niemiec tysiące wylicza
Światł tych, nasz Kraj setnego Niewinem jeszcze czy ma.

Cóż robić? Odważyć się i rozumnie ważyć,
Niesłuchając zakątnych Autorów maxymy,
Najdroższych, byle wartych, ku poloru użyć,
Im płacy nieoszczędzać, czci, szacunku, słymy* (przypis: Z małą
odmianą ledwo nie toż Kochanowski:
Srebrne talerze na talary Skujmy
A w czas potrzebny Grosza nie żałujmy
Insi to darmo po drogach miotali
A my nie damy, bysię mędrsi stali? [...])

Wśród przedstawicieli środowiska akademickiego - adresatów poezji okolicznościowej był doktor filozofii i nauk wyzwolonych oraz teologii ks. Michał Piotrowski (1740–po 1792)¹⁰⁸. Zachował się krótki anonimowy utwór umieszczony w druku współoprawnym

¹⁰⁷ Przypis wydawcy: Chowany w Rosji Bat, od czasów Piotra Wielkiego nazywany Dziaduszek

¹⁰⁸ Biogram na podstawie: Andrzej Paweł Bieś, *Piotrowski Michał*, (1740–po 1792), eksjezuita, prefekt, prorektor, wizytator generalny in: „Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794, Słownik Biograficzny”, SERIA *Komisji Edukacji Narodowej model szkoły i obywatela – koncepcje, doświadczenia i inspiracje*, red. Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, Warszawa 2018 r., s. 494: Piotrowski Michał eksjezuita,

*Wiersz Wielmożnemu JMCI Księdzu Michałowi Piotrowskiemu Świętej Teologii Doktorowi, Kanonikowi Inflanckiemu, Pro-rektorowi Szkół Wileńskich w dzień doroczny imienin ofiarowany*¹⁰⁹. Anonimowy autor wiersza imieninowego adresowanego Piotrowskiemu prawdopodobnie wzorował się na twórczych pomysłach, które były wyrazem nowego gustu literackiego, w tym również na wierszach bukietach lub wierszach wieńcach, mających formę zapoczątkowaną w polskiej liryce przez Adama Naruszewicza. Ta tendencja dotyczyła też okolicznościowych gratulacji kierowanych do dorosłych solenizantów¹¹⁰. Wiersze „bukiety imieninowe” pisane z okoliczności imienin adresatów (głównie kobiet) były popularne w liryce okolicznościowej II połowy XVIII w., w jej nurcie prywatnym, w „poezji okazjonalno-towarzyskiej”. Powinnowania konwencjonalnie określone mianem „bukietu” adresowano w okresie, gdy niesprzyjały warunki klimatycznie, miały one zastąpić żywe kwiaty. Autorzy wierszy układali poetyckie bukiety komplementów skomponowane z przymiotów adresatów. W utworach adresowanych do mężczyzn autorzy raczej splatali nie „bukiety”, lecz okolicznościowe wieńce z liści i gałązek dębu, cedru, wawrzynu i in. będące symbolem siły, witalności i sławy. Wiersze adresowane do mężczyzn częściej miały odniesienie do aktualnych spraw publicznych i krajowych. Wiersze bukiety są raczej krótkie i pogodne¹¹¹. Z motywami splatania okazjonalnych bukietów i wieńców w poezji imieninowej łączyło się „wiązanie”, które było używane jako synonim poetycki, który niejako łączył i wiązał literata składającego dar z osobą obdarowaną, co było wyrazem bliskiej więzi, a także związków przyjacielskich, rodzinnych, intelektualnych etc¹¹². Autorzy wierszy bukietowych widać często adresatkom bukiety piękniejsze od tych naturalnych, bo składające się z ich własnych, duchowych, fizycznych i moralnych zelet (z różnym rozłożeniem akcentów, w zależności od statusu i wieku adresatek oraz charakteru relacji między autorami i solenizantkami). Autor wiersza poświęconego Piotrowskiemu chociaż w pierwszej części utworu wzoruje się na wierszach bukietach, jednak jednocześnie stwierdza, że świadomie rezygnuje z takiej kompozycji, podkreśla swój osobisty stosunek do laudatora, co stanowi główny akcent utworu.

prefekt, prorektor, wizytator generalny, urodzony na Litwie, w 1757 r. wstąpił do zakonu jezuitów w Wilnie. Studiował filozofię. Był nauczycielem poetyki i retoryki w Grodnie i Nowogródku (1766–1768). Studia teologiczne odbył w Grodnie (1768–1772), po czym został profesorem poetyki i asystentem Wydziału Filozofii Akademii Wileńskiej, gdzie 18 VI 1773 otrzymał stopień doktora filozofii i nauk wyzwolonych, a 4 miesiące później, prawa kanoniczne. Po ustąpieniu J. Erdmana kierował szk. podwydz. w Wilnie jako prorektor w l. 1783–1790. W 1790 otrzymał od Szk. Gł. Lit. pochwałę: *za gorliwe staranie o dobrą edukację młodzieży krajowej, tak moralną jako i fizyczną, (...) oraz za ciągle utrzymywanie należytego rzędu i karności w szkołach*. Wybrany wizytatorem generalnym szkół. Od 1788 cieszył się godnością kanonika inflanckiego. Dalsze losy nieznane.

¹⁰⁹ VUB, Retę sp. sk., Sygn. IV 30957, brak daty wyd. Wydanie współprawne, razem z „AD PERILLUSTREM ac Munificentissimum Fundatorem (14 stron tekstu napisanego w języku łacińskim).

¹¹⁰ Bożena Mazurkova, *Oświeceniowa muza w darze dzieciom i młodym solenizantom*, s. 293. <https://core.ac.uk/download/pdf/197741551.pdf> [dostęp 16 06 2020 r.]

¹¹¹ Barbara Wolska, Bożena Mazurkova, Tomasz Chachulski, *Wiersze imieninowe poetów z drugiej połowy XVIII wieku*, IBL, Warszawa 201, s. 22–23.

¹¹² Barbara Wolska, Bożena Mazurkova, Tomasz Chachulski, *Ibidem* s. 25.

☉ **Wiersz Wielmożnemu JMCI Księdzu Michałowi Piotrowskiemu Świętej Teologii Doktorowi, Kanonikowi Inflanskiemu, Pro-rektorowi Szkół Wileńskich w dzień doroczny imienin ofiarowany**

Gdybym był z liczby Rymopisów płonnych,
Co na pochwały z gór Parnasu wonnych,
I z Hemettu biorą kwiaty:
Dar choć nie nadto bogaty;
Przecieżbym wieniec na mądre twe skronie
Uwity włożył, a Kastalskie wonie¹¹³,
Narcyz z Różąby wydały,
Żeś mądry, grzeczny, wspaniały.
Nieprzepomniałbym starożytności domu
Chociaż przez sławę nietajno nikomu,
Tysiące bym lat nażyczył,
Abyś z honory zdziedziczył.
Lecz cny MICHAŁE przyznam Ci się szczerze.
Nic nie znajduję cobym dał w Ofierze:
O to me serca wyznanie
Przyjm dziś za powinszowanie.
Będziesz liczniejsze odbierał życzenia
Od Twych Przyjaciół, Szkół i Zgromadzenia:
Lecz pomnij, że ten co pisze,
Wdzięcznością ku Tobie dysze.

¹¹³ Źródło Kastalskie, które miało wytrysnąć pod uderzeniem kopyta Pegaza jak kastalskie w Delfach u stóp Parnasu. Zob.: Władysław Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa, 2012, s. 43.: https://doci.pl/dareks_/kopaliski-wadysaw-sownik-symboli+fxsvm [dostęp 21 10 2020 r.] W mitologii greckiej źródło u stóp Parnasu, źródło natchnienia poetyckiego, Zob. <https://sjp.pl/kastalski> [dostęp 21 10 2020 r.]

ROZDZIAŁ 12

KOBIECY – ADRESATKI WIERSZY
IMIENINOWYCH

Większość wydawanych drukiem wierszy okolicznościowych, w tym imieninowych była poświęcona osobom ze znanych rodów, piastującym funkcje publiczne w Wielkim Księstwie Litewskim, w przypadku kobiet najczęściej były to żony dygnitarzy odgrywających ważną rolę w życiu politycznym i społecznym bądź fundatorki i mecenaski.

Jedną z takich adresatek obszernego, wydanego na 5 kartkach utworu, napisanego z okazji imienin, była hrabina Teresa Barbara Pacowa z książąt Radziwiłłów (1714-1780)¹¹⁴ – żona hrabiego Antoniego Paca. Wiersz ukazał się jako druk ulotny. Przedstawicielom rodu Paców, którzy w ciągu kilku wieków piastowali najwyższe urzędy w państwie oraz tytuły i godności w Kościele, często poświęcano wiersze okazjonalne. Ks. Tadeusz Ślizień w kazaniu na pogrzebie Antoniego Paca, zmarłego w 1774 r. wymienił liczne urzędy i godności piastowane przez Paców w Rzeczypospolitej:

W Senacie bez tego prześwietnego imienia nie doliczyłbym się wojewodów dwunastu, kasztelanów dwunastu, biskupów czterech, i starosty żmudzkiego. W ministerium pokoju i wojennym kancelarzów dwóch, podkanclerznych trzech, Hetmana Wielkiego, i Hetmana Polnego. W stanie rycerskim Marszałków i Pisarzów Litewskich kilkunastu; tygnitarzów tyle, wiele starożytność liczyła Paców, a tak jako dzieje Rzymskie bez Familii Brutusów, Juliuszów, Fabiuszów, wieleby przed nami utaiły zaszczytów, tak Polska bez imienia Paców¹¹⁵.

Adresatką tytułowego wiersza jest hrabina Teresa Barbara Pacowa z książąt Radziwiłłów – córka wojewody nowogródzkiego Mikołaja Faustyna Radziwiłła i Barbary z Zawiszów, wdowa po marszałku nadwornym litewskim Józefie Scypionie, którego poślubiła w 1740 r. 14 lutego 1745 r. poślubiła Antoniego Michała Paca (?-1774) herbu Gozdawa, pisarza Wielkiego Księstwa Litewskiego, starostę borciańskiego¹¹⁶.

¹¹⁴ *Na imieniny Jaśnie Oświeconej z książąt Radziwiłłów hrabiny Teresy Pacowej, damie Orderu Krzyża Świętego, pisarzowej w. W.Ks.L. borciańskiej & starościny wiersz chętnie życzenia zawierający przez księdza Dominika Zabłockiego S.T., lektora Prowincyi Litewskiej Zakonu Kaznodziejskiego ofiarowany, 1767, VUB, Retę sp. sk., Sygn. 30056.*

¹¹⁵ *Kazanie na pogrzebie Jaśnie Wielmożnego JMCI Antoniego Hrabi Paca pisarza W.W.Ks.L Kawalera Orderu Orła Białego Połkownika [sic!] Hussarskiego Połku Buławy Pol. W.Ks. L. Starosty borciańskiego etc. etc. przez Wielmożnego w Bogu Najprzewieleb. J.Ks. Tadeusza Sliznia Kanonika Katedry Wileńskiej w Kościele Jeznieńskim miane a Jaśnie Ośw. Księżnej Jejmcj Teressie z Książąt Radziwiłłów Pacowej pisarzowej W. W.Ks.L. Damie Orderu Krzyża Gwiazdzistego przez tegoż ofiarowane R. 1774 d. 5 września. W Wilnie w Drukarni J.K.M. Akademickiej”.*

¹¹⁶ Zofia Zielińska, „Antoni Michał Pac”, in: *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław, 1979, t. XXIV/3. s. 693.

Utwór okolicznościowy powstał po 1756 r. 14 września 1756 r. Teresa Barbara Pacowa została mianowaną damą austriackiego Orderu Krzyża Gwiazdowego. Znany jest portret odznaczonej należącej do zespołu wizerunków Radziwiłłów, zwanych „w wieńcu laurowym”, przedstawiający ją z orderem oraz z herbami: Trąbami Radziwiłłów (na piersi orła) i Łabędziem Zawiszów (matki portretowanej), do którego Zabłocki odwołuje się w swoim wierszu. Wzorem dla obrazu był portret z ok. 1740 r., który wzbogacono o Order Krzyża Gwiazdowego¹¹⁷. Utwór został zatytułowany *Na imieniny Jaśnie Oświeconej z książąt Radziwiłłów hrabiny Teresy Pacowej, damie Orderu Krzyża Świętego, pisarzowej w. W.Ks.L. borciańskiej && starościny wiersz chętnie życzenia zawierający przez księdza Dominika Zabłockiego S.T., lektora Prowincji Litewskiej Zakonu Kaznodziejskiego ofiarowany* i wydany drukiem w 1767 r.

Teresa Pacowa zmarła w Jeźnie 3 grudnia 1780 r. w wieku lat 74 i została pochowana w mauzoleum Paców – kaplicy kościoła św. Michała Archanioła i św. Jana Chrzciciela, gdzie spoczął również jej mąż Antoni Michał Pac¹¹⁸. Niewiele wiemy o autorze Dominiku Zabłockim. Utwór został poprzedzony mottem, w którym podobnie jak i w samym wierszu, bogatym w aluzje, wierszopis odwołuje się do symboliki herbu Paców, Radziwiłłów i strzały św. Teresy.¹¹⁹ Już w pierwszych wersach występuje topika skromności. Wierszopis ma wątpliwości, czy sprostą wyzwaniu opisując zalety i zasługi przedstawicielki kilku rodów: Radziwiłłów (w wierszu symbolizuje go orzeł, który widnieje na herbie Radziwiłłów), Zawiszów (ich symbolem herbowym jest łabędź) oraz Paców (ich symbolem w utworze jest lilia). Motyw lilii nawiązuje do herbu Paców „Gozdawa”¹²⁰, motyw orła – do herbu Radziwiłłów „Trąby”¹²¹ oraz motyw łabędzia – do herbu Zawiszów „Łabędź”, z którego wywodziła się matka Teresy Pacowej. Wierszopis osadza cechy indywidualne laudatorki na tle cnót oraz wyidealizowanych osiągnięć jej przodków, co było zgodne z ówczesną tradycją poezji okolicznościowej. Podkreślano te zalety i zasługi przodków, które przynosiły laudatorowi sławę. Na adresatkę przechodzi również sława przodków jej małżonka. Litewski Mars¹²² do dziś pamięta zasługi pacowskiego przodka piastującego godność hetmana polnego litewskiego i hetmana wielkiego litewskiego Michała Kazimierza Paca (1624-1682). Motyw lilii występuje

¹¹⁷ Zob.: <http://cyfrowe.mnw.art.pl/dmuseion/docmetadata?id=26340>, [dostęp: 09 07 2020].

¹¹⁸ Aušra Baniulytė, *Pacai ar Pazzi? Nauja Palemono legendos versija LDK rašijoje*, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 18 Knyga, Vilnius, 2004, s. 162. Wersja internetowa: <http://www.lti.lt/failai/e-zurnalai/SLL18/XVIIIstr140-166.pdf> [dostęp: 14 07 2020].

¹¹⁹ Dominik Zabłocki, *Życzliwa wierszem kombinacja prześwietnych klejnotów Lilii i Lasek przy dożywotnim związku festynie Jaśnie Wielmożnych Imciów Państwa Anny Pacówniej Pisarzowney W W.Ks. Litewskiego i Stefana Romera Chorążego Województwa Trockiego ogłoszona przez księdza Dominika Zabłockiego S.T.I. zakonu kaznodziejskiego prowincji Litewskiej w Wilnie w Drukarni J.K. MCI. XX. Bazyliańów, 1770 r.*

¹²⁰ *Tablice odmian herbowych Chrzęńskiego*, Wydał J. Hr Ostrowski, Warszawa 1909, tabl. XXIV: <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/415415/display/Default> (dostęp: 21 07 2021).

¹²¹ *Op. cit.*, tabl. XX: <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/415415/display/Default> [dostęp: 21 07 2021].

¹²² *Litewski Gradyw* – tu jako jeden z przydomków Marsa, Gradivus. Zob. Owidiusz, *Przemiany*.

w wierszu 21 razy, orła – 18, lilii – 2, zaś motyw strzały św. Teresy, patronki Pacowej – 14 razy, a przymiotnik *seraficzny* – 7. Strzałę św. Teresy autor nazywa strzałą seraficzną¹²³. Orzeł (jest on emblematem symbolizującym siłę i szybkość¹²⁴) uwija się ze strzałą Teresy, która dąży do nieba, tam „gdzie światło wieczne bez zachodu słońca”. Autor podkreśla „przykładną”, „chwalebłą”, „książęcą” pobożność Pacowej, wychwala jej cierpliwość w przyjmowaniu ciosów życiowych, które odbiera jako wolę Boską. Celem laudatorki jest Niebo, które strzała może osiągnąć dzięki pokorze i mocy.

Zabłocki nazywa adresatkę „Córą Orła”, która jest jak gołąbica – symbol miłości i pokoju. O pobożności laudatorki świadczą „skryte modlitwy, umartwienia posty”, cechują ją „dobroć świętobliwa”, „dobroć anielska”. Wierszopis wymienia akty dobroczynne Pacowej na rzecz zakonów. Wierszopis wspomina o rezydencji Paców w Jeznie i ufundowanej przez nich bazylice. Poeta wspomina, że Radziwiłłowie i Pacowie od wieków piastują najwyższe godności w państwie, zaś ich ród jest darzony szacunkiem w Europie.

Wierszopis przywołuje bogatą symbolikę motywu lilii występującego w herbie Paców: w czasach starożytnych rodowitych i zacnych mężów przedstawiano nie z gwiazdą, słońcem czy księżycem (które są jasnymi „gońcami po niebie”), ale z lilią. Przytacza on przykłady z *Pisma Świętego*, w których występuje lilia, np. z *Pierwszej Księgi Królewskiej* (7,26), zaś lilia Paca w jego pałacu jest miła Bogu, gdyż dziedziczy więcej cnót niż słońce i miesiąc. W wierszu poeta aż pięciokrotnie wspomina o tym, że adresatka została odznaczona orderem. Odwołuje się do symboliki obu orderów: order Krzyża Gwiazdzistego Pacowej „świeci gwiazdą”, zaś order Orła Białego, którym został odznaczony małżonek, „świeci zorzą”¹²⁵.

Chociaż wiersz jest poświęcony Pacowej, jednak wierszopis wysławia w nim również jej męża, nazywa go „godnym walecznych dwóch Hetmanów wnukiem” i mówi, że mógłby się on ubiegać o władzę hetmańską, gdyby sam tego życzył, aczkolwiek o to nie zabiega.

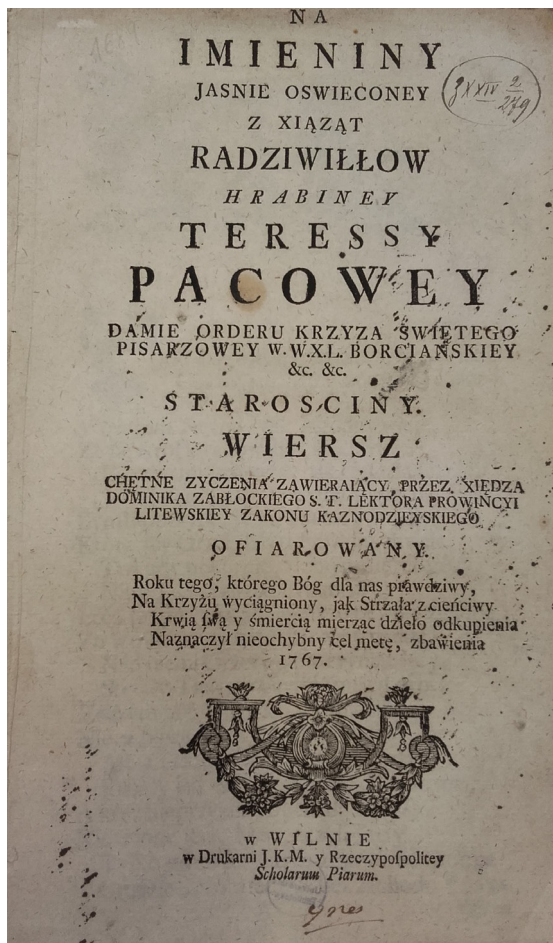
Wiersz się kończy przeprosinami za śmiałość „niedołężnej” i „miałkiej muzy” poety, która chciała ścigać loty orła i „dojrzyć Seraficznej Strzały, która jest w mecie uroczystej chwały”.

Wiersz poświęcony Pacowej wpisuje się w nurt poezji rodzinnej. Utwór dedykowany przedstawicielce wpływowego rodu niewątpliwie należy do grupy tekstów, które były skierowane do szerszego grona odbiorców i pełniły funkcję polityczno-propagandową, gdyż w utworze zostały wyeksponowane nie tylko zalety Pacowej, ale w równej mierze jej małżonka – osoby publicznej — Antoniego Michała Paca, piastującego urząd pisarza wielkiego litewskiego, posła na sejm.

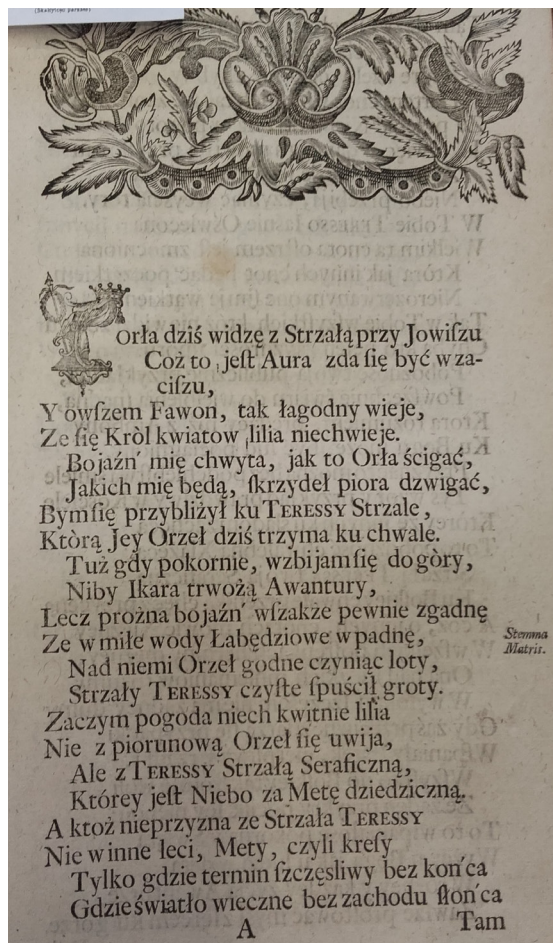
¹²³ Seraficzna strzała Teresy – anielska, wzniosła, czysta, pełna piękna. Zob.: Władysław Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa, 2006, s. 1174.

¹²⁴ Władysław Kopaliński, *op.cit.*, s. 891.

¹²⁵ Order Orła Białego jest na wstędze błękitnej.

☉ VUB Retę spaudinių skyrius,
Sygn. IV-30056

☉ VUB Retę spaudinių skyrius,
Sygn. IV-30056

- ☉ *Na imieniny Jaśnie Oświeconej z Xiążąt Radziwiłłów Hrabinej Teressy Pacowey Damie (?) Orderu Krzyża Świętego Pisarzowej W.W.X.L. Borciańskiej &c &c Starosciny Wiersz Chętne życzenia zawierający przez Księdza Dominika Zabłockiego S.T. lektora prowincyi Litewskiej Zakonu Kaznodziejskiego Ofiarowany (Fragmenty)*

Roku tego, którego Bóg dla nas prawdziwy
Na Krzyżu wyciągniony, jak Strzała z cieńciwy
Krwia swą y śmiercią mierząc dzieło odkupienia
Naznaczył nieochybny cel metę, zbawienia
1767

W Wilnie w Drukarni J.K.Mci y Rzeczypospolitej Scholarum Piarum

Orła dziś widzę z Strzałą przy Jowiszu
Cóż to, jest Aura zda się być w zaciszu,
I owszem Fawon, tak łagodnie wieje,
Że się Król kwiatów lilia nie chwieje.
Bojaźń mię chwyta, jak to Orła ścigać,
Jakich mię będą, skrzydeł pióra dźwigać,
Bym się przybliżył ku Teresy Strzale,
Którą Jey Orzeł dziś trzyma ku chwale.
Tuż gdy pokornie, wzbijam się do góry
Niby Ikara trwożą Awantury,
Lecz próżna bojaźń wszakże pewnie zgadnę
Że w miłe wody Łabędziowe wpadnę,
Nad niemi orzeł czyniąc loty,
Strzały Teresy czyste spuścił groty
Zaczym pogoda niech kwitnie lilia
Nie z piorunową Orzeł się uwija.
Ale z Teresy Strzałą Seraficzną,
Której jest Niebo za Metę dziedziczną
A któż nieprzyzna że Strzała Teresy
Nie w inne leci, Mety, czyli kresy
Tylko gdzie termin szczęśliwy bez końca
Gdzie światło wieczne bez zachodu słońca
Tam dąży Orzeł, tam mierzą zaiste,
Świętego życia, affekty strzeliste,
Które ażeby celu nie chybiły
Hasłem cnot wszelkich tak się zaostrzyły,
Że przebić Niebo Strzałą w pogotowiu
Jako więc w danym mówi się przysłowiu,
Że moc i silność wysokiej pokory
Niebo przebija, czyniąc wejścia tory
W Tobie Tereso Jaśnie Oświecona
Wielkim ta cnota ostrzem jest zmocniona
Która jak innych cnot będąc początkiem,
Nierozzerwanym one snuje wątkiem.
Tak w Tobie wszystkich któż nie widzi zbioru
Chyba kto pełen zajdrości uporu.
Pobożność twoja publicznie przykładna,
Powszechnie światu do wielbienia snadna
Którą rozumiem, prędzej niż z Ambony
Ku Bogu może być lud pociągniony.

Przyznać to można bez podchlebstwa śmieie
Tyś wzór i przykład prawdziwy w Kościele
Której ze innych śladom zachęca
To to pobożność chwalebna Xiążęca.
Strzałą Teresa swoją Seraficzną¹²⁶
Ku Boskiej chwale przenika chęć z przyceną
A coż, o innych, cnotach mówić Księżnej
W wszelkich postępkach heroiny męźnej,
Ona nad ludzkich mniemaniow rozумы
W wysokim szczęściu nie ma żadnej dumy
Gdy zaś przeciwne zdarzą się przypadki
Wspaniały statek, cierpliwy i rzadki,
Wszystko do Boskiej tak stosuje woli
Że żaden przykry pocisk Jej nie boli;
To to wspaniałość pokorna i Święta
Wyżej u Boga jak u ludzi wzięta
W różnej i każdej życia Awanturze
Zawsze prostować myśl z sercem ku górze.
Dalsze twej Księżno pobożności dzieła
Któreś wypełniać za Regułę wzięła.
A ktoż wyliczy? Kto wychwali godnie
Dosić¹²⁷ że, jaśnieją jak światłe pochodnie
Wszystkie za niemi żeby poszły Damy
Niezbłądziłyby od Niebieskiej Bramy
Co świątobliwość może mieć zalety
Strzała Teresy bierze na swe mety.
Innych nad Niebo, gdy wcale nie szuka
Cudze na świecie świat przecie oszuka.
Skryste modlitwy, umartwienia posty
Jakie sprawują pobożności wzrosty
Boska o wszystkim wiadomość znajoma
Więc o tym milczy pochwała znikoma
To tylko ludzkim okiem dojrzeć można
W czym być nie może pobożność ostrożna
Dobroć Anielska, da się czytać z czoła
Jak Święty wszystkim exemplarz i szkoła

¹²⁶ Słownik Języka Polskiego, <https://sjp.pwn.pl/>: seraficzny, seraficki anielski, zwłaszcza anielsko piękny, [dostęp 30 01 2021].

¹²⁷ Zachowana pisownia oryginalna wyrazu „dosić”.

Żeś Orła Córa jest jak Gołębica
Gniewnego żółci niemająca lica.
Nad przyzwoitą dobroć świętobliwą
Masz jeszcze w sobie dobroć osobliwą (stwo,) [sic!]
Której jak wszędzie, jest dowodów mno- [sic!]
Głosi ich za tobą skuteczny niepróżny,
Bo go tve hojne wzbudzają jałmużny;
Niemi najęte wcześniej przewodnictwa
Do Niebieskiego są pewne dziedzictwa
Cóż mówić będą z swojej także strony
Z twoich łask gęstych ubogie Zakony
Zaszczyt mające, wszak się nie wyrzeką
Że dla nich z wielką chcesz zrównać opieką
Niemniej i mego uprzejmość Zakonu
Wdzięczność swą niesie do Boskiego Tronu
Za tobą Księżno Różańcowa Siostró
Która Teresy lecąc Strzałą ostrą
Z Seraficznego dojrzałaś Karmelu
Zbawienną metę w Różańcowym celu.
Więc Dominika świadcząc względy Synom
Racz ich usilnym dowierzać przyczynom
Byś od Różańca Świętego Królowej
Klientkom swoim na wszystko gotowej
Tyle łask skutków w życiu odbierała
Ile ich godna twa pobożność stała
Patronka twoja tej Królowej miła
Cożby dla ciebie księżno niesprawiła
Jej seraficzna z Boskiej tęczy Strzała
Jakich łask żądasz będzie ci zpuszczała [sic!]
Pociechy twoje chwalebnie wyrosną
Wdzięczna lilia będzie wieczna wiosną
Której wiatr srogi pewnie nie obarczy
Bo z Michałowej ma zasłonę tarczy
Józefy także imię liliowe
Pociąga dłużej życzenia osnowę
Byś Księżno Matko Józefy kandyduru
Kwiat z Niebieskiego zbierała faworu.
W kwitnącej godnie z Józefy korzyści,
Co się pomyślnie niechaj w czasie żyści.
Annę tłumaczy pisma prawda sama

Że niby łaską jest ta Święta Dama
Nicht [sic!] się w tej wierze rozumiem nie myli
Przeciwko której czart się tylko sili
Bo Anna Boskiej Rodzicielki Matka
Jezusa prawdę przedwieczną ma światka [sic!]
Łask pełną Anna gdy na świat wydała
Słusznie też w piśmie łaską się nazwała
A za tym łaską zaszczycony Annie
Niechaj się z Nieba z prawdza nie ustanie
Aby swych Matka pociech interessa
W obfitych łaskach widziała Teressa.
W trojgu pociechach jest Trójcy szacunek
Niech że z niej z pływa [sic!] łask wszelkich szacunek
Jako więc mówią gdzie się trzy rachuje
Tam doskonałość wszelka się znajduje,
Przy twej Teresso Seraficznej Strzale
Którą ku Boskiej mierzysz zawsze chwale
Jak za trzy Akty co strzeliste zowiem
Wiarę, nadzieję i miłość albowiem
Trzy Ci dał Bóg pociechy w zaszczycie
Na honor z sławą w długowieczne życie
Sławne polskiego Orła gniazdo w Gnieźnie
Sławsze wedlisko twego Orła w Jeźnie
Gdzie Bazylikę jak gniazdo jakowe
Wyściełasz co raz przez ozdoby nowe
Z tego świętego gniazda czy siedliska
Twey pobożności perspektywa bliska
Abyś w mityczne słońce tak patrzyła
Jak jest Orłowi sympatyczna miła
Ma przy tym gnieździe swój obłow Probstwo
I przy Kościele niegłodne ubóstwo
Pod Orła gniazdem i ptaszęta małe
Przytulenie się mają poufałe
Toż do lilii ktokolwiek przystąpi
Łask swych słodczy odoru nie skąpi.
Orzeł Król ptaków, lilia Król kwiatów
I krew Królewska z swoich Antenatów
Słusznie w przymierze weszła dożywotnie
Bo można o tym Państwie rzecz istotnie,
Iż Bóg chciał złączyć tę krew i klejnoty

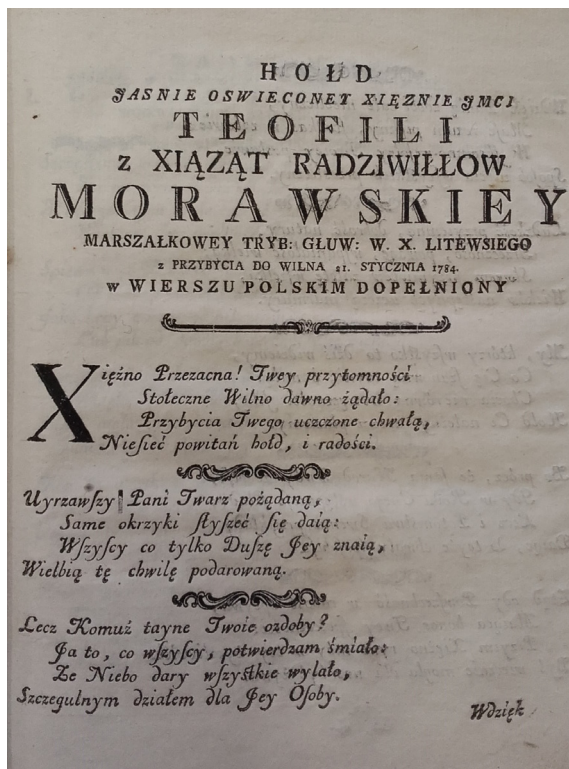
W równej cnót cenie, i Królów szczodroty.
Orzeł król ptaków Wasz zaszczyt Domowy
Obfite niech Wam podaje obłowy
Niech nie ma szczęścia takiego profitu
Któryby nie szedł do waszego sytu
Wysoka godność z obszerną fortuną
Niech się do Waszych usług hurmem suną
Piersiste trąby niechaj światu głoszą
Że w Dom Wasz same godności się proszą
Że honor z sławą wam jak hołdowniczy
Dowód tej prawdy wszak wiek dawny liczy
Że Radziwiłłów ozdobie i Paców
Jakby się zrzekły swych honory placów
W tych Domach wszystkie godności tytuły
W Senacie togi w kościele infuły
Pieczęci, klucze, Ordery, Buławy
Ktoż wyrachuje, ni liczby ni sprawy.
O czym się można dowiedzieć w kronikach
O tym niech milczy skromność w Zakonnikach
Ich obowiązek przed Bogiem się wstawiać
Za Pańskie Domy, nie one wysławiać
Których szacunek tak jasny w Europie
Że go wiek żaden w cieniu nie zakopie,
Mogę to przyznać przy prawdzie oszczędnie
Że wasza nigdy lilia nie zwiednie
Świadczy Duch Święty że Bóg delicyji
Nie ma największej jak czystej lilii
Bowiem w liliach i pasza Baranka
Z nich się nasycą jak z czystego wianka
A więc te miłe barankowi kwiaty
Nigdy do wiecznej przyjść nie mogą straty
A kędyż czystsza lilia w kandorze
Jak jest w ojczystym przy Pacach splendorze
Jaśnie Wielmożny pełen cnót Antoni
Tak ją od skazy bynajmniejszej broni
Że nie inaczej tylko prawda ma się
Iż ta lilią Baranej się pasię
Zaczym Baranka z niej miej [?] posiłki
Posiłkiem dla was będą bez omyłki.
Miała to niegdyś starożytność w modzie

Ze zacnym mężom tak w cnotach jak w rodzie
Cześć nie pod inną figurą dawała
Tylko lilią onych malowała
Czemuż nie gwiazdą słońcem lub miesiącem
Wszak każdy jasnym z nich po niebie gońcem
Czy to lilie, co kwitną na ziemi
Prym biorą lustru przymioty swojemi
W poznanie tego głębokie nie wchodzę
To tylko z pisma Świętego dowodzę
Bóg przez Mojżesza gdy stawił przybytek
Wszak liliami przyozdobił wszytek
Która to prawda jest w jasnym dowodzie
Bo wyrażona zupełnie w Exodzie
Iż trzeba temu wierzyć bez mitręgi
Toż i Królewskie trzecie świadczą Księgi
Że Bóg Pałacu nie osadził Lwami (na marginesie Reg. C7. V 12.26,49)
Jako Salomon, lub jak Bóg gwiazdami
Tylko z lilii wziął ozdobę całą
Z nich miał paradę wdzięczną i wspaniałą.
Pac tym Pałacem bo jego lilija
W nim do mieszkania Bogu delicyja
Bowiem z cnotami większe proporcyje
Niż słońce miesiąc dziedziczą lilije
Tak starożytne zdania osądziły
Że ten kwiat Bogu więc i ludziom miły
Kwitnijcież Państwo tak miłe na świecie
Jak Bóg przyjemną ma rozkosz w tym kwiecie
Niech na was zpuszcza [sic!] hojne z Nieba rosy
Czyniąc bezpiecznych od śmiertelnej kosy
Dotąd dopóki stowiosiennej pory
Nie rozwinie się wdzięczne brzemię Flory
Narodu kwiatów lilii Monarsze
Niech zmocnią wigor wielki jak najstarsze
Niechaj trwa dłużej niż cedry Libany
Niech tak Bóg zatwierdzi kwiat swój ukochany
Niechaj Pisarstwu Orlich skrzydeł pióro
Przy zdrowiu sto lat notuje i z górą
Gdy się tu jeszcze Orzeł przelatuje
Wraz i drugiego przy nim upatruje
Piękny to Order boskiego wyroku

Pisarz dwa orły ma przy swoim boku
Oba nad sercem mają niby gniazdo
Ten z miłą zorzą a ten świeci gwiazdą
Tych obu Orłów krzyże są zaszczyty
Te są jak tarczy puklerz znamienity
Konferowany krzyż ma Księżna z Wiednia
Godność w nim świeci pewnie nie poślednia
Bowiem ten Order jest Pana nad Pany
Najwyższy zaszczyt między Chrześcijany.
Tściła [sic!] ten Order Helena Królowa
Cześć rozszerzyła większą Cesarzowa
Gdy go rozdając licznej kawalerce
Tak pomnożyła powagę i serce
Tak krzyż jak Strzała Order Seraficzny
Słusznie w TERESSIE ma honor publiczny
Przy tych Orderach jak zwycięskim znaku
Żadnego fatów szturm i ataku
Nie dajcie Nieba lękać się TERESSIE
Krzyż niechaj wszelką natarczywość znieśie
Strzała szybkością waleczna w swym pędzie
Poprzedzającą niech obroną będzie.
Przy swych orderach jak przy mocnej broni
Niech tryumfują z Teresą Antoni
Szczęśliwych zawsze niechaj lotów kupy
Jak za zwycięskie Im się ścielą łupy
Niechaj lilia w laurach zawsze kwitnie
W wigorze swoim trwając starożytnie.
U Litewskiego aż dotąd Gradywa
Pacowskich buław jeszcze pamięć żywa
Słodkim wspomnieniem wielbi onych dzieła,
Z których Ojczyzna wieczną sławę wzięła,
Ile z Michała twego Panie Dziada
Tak liczna była cnych laurów parada
Że nieprzyjaciół nie stało na placu
Pokój się został Ojczyźnie przy Pacu,
Godny walecznych dwóch Hetmanów wnuku
Krew twa w Marsowym równie śmiała huku
Bylebyś sobie sam chciał tego życzyć
Możesz Hetmańską władzą laury liczyć,
Lecz że się o to nie starasz usilnie

Odmienność rządów uważając pilnie.
Więc niech przynajmniej z laurów co nabyte
Kwitną ci sławy danki znamienite.
Bowiem za czasu da Pan Bóg poprawą
Słuszna jest władać Pacowi Buławą
Aby wojennych rozruchów zapały,
Pac pogasiwszy sprawił pokój trwały,
Winszując wielkich dziś Imienin Księżnej,
Mocno się dziwię muzie niedołężnej
Że i Orłowe chciała ścigać loty,
I po Łabędzia wodach szukać floty,
I liliowe zlustrować rozkosze,
Jak za tę śmiałość tak zbytnią przeproszę
Orła niech skrzydła, a lilii liście
Błąd ten pokryją w czym jest oczywiście.
Oto chęć szczerą te daje ekskuzy,
Że ta myśl była tylko miałkiej muzy,
Aby dziś dojrzeć Seraficznej Strzały,
Która jest w mecie uroczystej chwały.
A tej gdy godnie uwielbić niezdoła,
To tylko wiernie życzy, głosi, woła
Ku Niebu, aby Księżnej Imieniny
We sto lat tak miłe sprawiały Festyny;
Niech się dni Państwu póty jasne ciągną,
Póki wymiaru sta lat niedosiągną.

Wiersz imienninowy adresowany do męża hrabiny Teresy Barbary Pacowej ustępuje pod względem kunsztu poprzedniemu utworowi. Utwór jest anonimowy podpisany imieniem kolegium pijarów. Stały umysł i mężne serce, mądrość, cnota, powaga i dobroczynność. Wiersz jest wyrazem wdzięczności za okazane dla kolegium pijarskiego dobrodziejstwa.

- ☉ VUB Retę spaudinių skyrius, Sygn. IV-30953; IV-30056

- ☉ **Wiersz na Imieniny Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana Antoniego Hrabi Paca Pisarza Wielkiego W.Ks.L. Kawalera Orderu Orła Białego Pułkownika Hussarskiego Wojsk W.Ks.L. imieniem Kollegium Wileńskiego SCHOLARUM PIARUM. Dnia 13 czerwca Roku 1763 w Wilnie w Drukarni J.K.M. y Rzeczypospolitej XX. Scholarum Piarum¹²⁸.**

Usilne sług Twych żądze gorące pragnienia
Wielki Pisarzu, nieba dziś uszczęśliwiły
Kiedy dzień Uroczysty Twojego Imienia
Zwykłym czasu obrotem łaskawie wróciły.
I kiedy Cię w tej zdrowia czerstwości widzimy,
W której po setnych życia leciech widzieć chcemy.

Ma co Ojczyzna kochać, mają Przyjaciele,
Ma co w osobie Twojej wychwalać świat cały,
Serce mężne w Rycerskim dziwną sprawność dziele [dzieli?]
Umysł w oboju szczęścia losach równie stały:
Słowem, cokolwiek który Bohatyr w ozdobie
Liczy swojej to wszystko nieba dały Tobie.

¹²⁸ VUB, Sygn. IV 30953.

Z tąd wesołe okrzyki, uprzejme życzenia,
Które Litwa Twoje zdobi Imieniny,
Są skutkiem i winnego Twym cnotom uwielbienia,
I należytej Pańskim hojnościom daniny;
Mądrość, cnota, powagę i cześć Ci zjednała
Wspaniała dobroczynność sług życzliwych dała.

W tych liczbie Szkoły nasze swoje miejsce mają,
Które dowody Twojej łaski oświadczone,
Wdzięcznym dobroci Pańskiej spomnieniem wyznają:
I wiecznie Dobrodziejstwy Twemi zniewolone,

Tym się chlubią: iż póki Imię ich trwać będzie,
Czcic Cię swych Dobrodziejów nieprzestaną rządzić.

W odzie Białkowskiego *Na rocznicę imienin Jaśnie Wielmożnej Jejmcj Pani Jadwigi z Załuskich Ogińskiej wojewodziny trockiej roku 1782 Mca 8bra 15. Dnia w Wilnie*¹²⁹ oprócz szlachetnego pochodzenia adresatki wymieniono wielką zasługę rodu Załuskich – założenie przez biskupów Józefa Andrzeja i Andrzeja Stanisława Załuskich jednej z pierwszych w Europie bibliotek publicznych – Biblioteki Publicznej Rzeczypospolitej¹³⁰.

 Na rocznicę imienin Jaśnie Wielmożnej Jejmcj Pani Jadwigi z Załuskich Ogińskiej wojewodziny trockiej roku 1782 Mca 8bra 15. Dnia w Wilnie

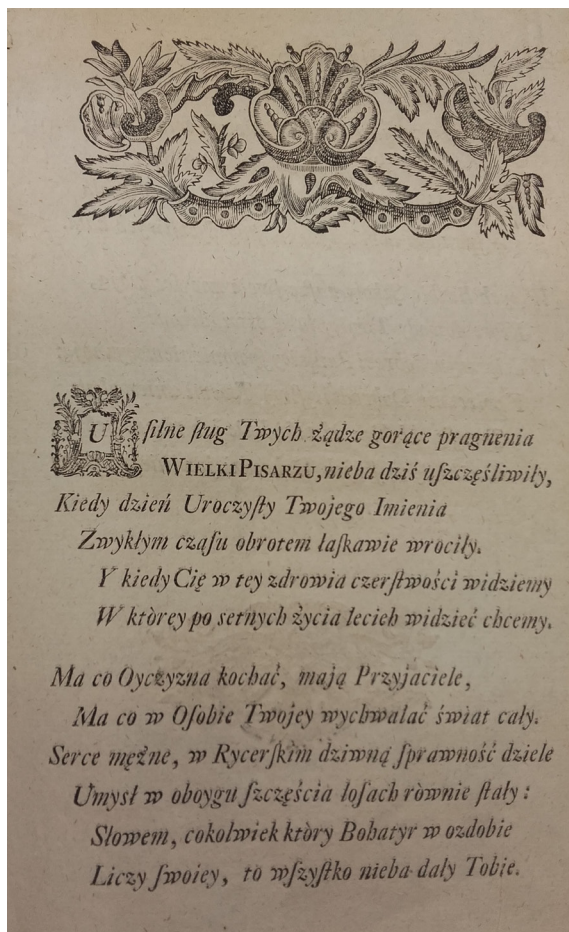
Oda

Po rocznym biegu, zwraca czas dziś chwilę,
Pani Imienia, świat czcząc onę mile,
Niesieć na węzeł hołd w czystej ofercie,
Rym z niej pobudki Twoich nuceń bierze,

Jeżeli komu z wszech Imion Ojczyzna
Obowiązana? Twemu więcej przyzna,
Pani wdzięczności, ceny, i szacunku:
I na następność Swoich czuć warunku.

¹²⁹ Mikołaj Białkowski, *Zbiór rymów w różnych zdarzeniach*, 1782 r., VUB, Retę sp. sk., Sygn. IV 43944.

¹³⁰ Maciej Ilowiecki, *Dzieje nauki polskiej*, Warszawa: Interpress, 1981, s. 104.

☉ VUB, Retę spaudinių skyrius,
Sygn. IV-30953

Bo prócz Dom Pany sławny jest jak inne,
Przez znamienitych dzieł dowody czynne:
Lecz nad ten zaszczyt zasług rodowity,
Ma jeszcze inny bardziej znamienity.

Mając zbiór światła w swych Księgach szacony,
Poświęcił ony na użytek równy,
Wspaniale wszystkim Narodowej młodzi,
O jak ta czynność wiele zysków rodzi!

Cóż ten dar nie ma języka wymowy
Lecz dokąd mądrej nie ubędzie Głowy:
Póty Załuskich sława nie ustanie,
Za tak szacowne na Kraj łask wylanie.

Ten dank właściwy Twojego Imienia
Zwiększasz Twym życiem; Pani Twe myślenia
Do tego dążą celu, i zamiaru,
Byś wdzięczną była szczodrot Boskich daru.

Cnót Twoich liczbę jeżeli mieć kto życzy,
Niech życia Twego momenta policzy:
Gdy zarejestruje te w całej osnowie,
Na ten czas istnie o twych Cnotach powie.

Zgodnym Cię wszyscy sprawiedliwi głosem
Mienią byc Matką sierot, bo ich losem
Trudnisz się troszcząc jak o swoją dolą,
Gdy inni gubić niżli wspierać wolą.

Lecz przyjdzie chwila powszechnej nadgrody
Kto dobrze zasiał, nie doświadczy szkody;
Kto źle, owoce także i odniesie
Późno żałować będzie, bo po kresie.

Pany gdy dobre zasiewasz uczynki!
Mogąż Cię zmylić Boskie upominki?
Za niezliczone nad nędznymi względy:
Wątpić byłyby przeciw wierze błędy.

Nieba, co strażę mają Twej istoty
Niech czerstwią wiek Twój, niechaj wieńczą Cnoty:
Wszyscy jak myślím, tak z serca życzymy:
Sercem Cię wdzięcznym Cna Pani wiążemy.

Jedną z adresatek wierszy imieninowych jest też Konstancja Tyszkiewiczowa z księżąt Poniatowskich – bratanica króla Stanisława Augusta¹³¹, córka Kazimierza Poniatowskiego, której zaślubiny z pisarzem wielkim litewskim Ludwikiem Skuminem Tyszkiewiczem stały się tematem licznych wierszy pisanych przede wszystkim przez przedstawicieli środowisk zakonnych –jezuitów, dominikanów etc.¹³². Krótki wiersz imieninowy powstał w środowi-

¹³¹ *Wiersz z okoliczności imienin Jaśnie Wielmożnej Jejmoi Pani Konstancyi z księżąt Poniatowskich Tyszkiewiczowej, pisarzowej w. W.Ks. Lit., marszałkowej Tryb. Gł. W. KS. od JJPP. Kawalerów w Konwikcie Szlacheckim Wileńskim ks.ks. Szkół Pobożnych edukujących się w Wilnie, dnia 18 lutego 1780 roku.* VUB, Retų sp. sk., Sygn. IV 23606.

¹³² Konstancija Čepienė, Irena Petrauskienė w *Vilniaus Akademijos Spaustuvės leidiniai 1576-1805.*

sku pijarów. Jako zalety autor wymienia znaczne pochodzenie, a przy tym skromność, piękno duszy i umiejętność życia z ludźmi. W wierszach adresowanych do kobiet szlacheckie pochodzenie jest wymieniane w wielu przypadkach, ważniejsze jednak okazują się zasługi wobec najbliższego, litewskiego środowiska czy dla całego kraju.

- ⊗ ***Dowód wieszany przy powitaniu ... Ludwika z Skuminów Tyszkiewicza, pisarza w W. KS.L., ciwuna wileńskiego, [...] i [...] Konstancji z Poniatowskich Tyszkiewiczowej, podkomorzanki w. Koronnej, dożywotniej przyjaźni ślubem sprzymierzonych szczęśliwie z Warszawy do Wilna przybywających [...].***

Iść z rodu wysokiego, a być skromnym przecie,
Mieć przymioty, a z nich się próżno nie wynosić,
Umieć sztukę żyć z ludźmi po ludzku na świecie,
Jest to pięknej na sobie duszy znamię nosić.
Zacna Pani! Pochodzisz z krwi miłej w narodzie,
Grzecznej idziesz ludzkości nie zboczonym torem,
W ślicznej nie ustępujesz nikomu urodzie,
O, zaiste dusz pięknych rzadkim jesteś wzorem.

Bibliografija, s. 236; 1547. *Dowód wieszany przy powitaniu ... Ludwika z Skuminów Tyszkiewicza, pisarza w W. KS.L., ciwuna wileńskiego, ... i ... Konstancji z Poniatowskich Tyszkiewiczowej, podkomorzanki w. Koronnej, dożywotniej przyjaźni ślubem sprzymierzonych szczęśliwie z Warszawy do Wilna przybywających od obowiązanego fundatorskiemu imieniowi za Kazn. przez ks.ks. dominikanów wileńskich św. Ducha obowiązkiem wdzięczności opłacony*. [V., Akad. Sp?, 1775. [12] p. z inic. i winiet. 4°, VUB, Retę sp. sk., Sygn. IV 30903, s. 335; 2192. *Na gody szczęśliwie złączonym domom i stanom Rzeczypospolitej radosne... Joachima Litawora i Konstancji z Przeddzieckich Chodkiewiczów, sekretarzędów W.Ks.Lit., rytmy weselne od obowiązanego pańskim imionom zakonnego S.I. zgromadzenia w Nowogródku r. 1767*. Wilno, druk. J.K.Mci i Rzeczypospolitej S.I., [1767] [12] s. 4°.

WNIOSKI

Przedstawione w niniejszym opracowaniu utwory stanowią tylko wybrane przykłady zasobów poezji okolicznościowej przechowywanej w bibliotekach wileńskich, a powstałej w II połowie XVIII wieku. Trudno określić liczbę tego rodzaju wierszy, choć próby dokumentowania edycji datują się co najmniej od czasów Estreichera. Niektóre wiersze są przechowywane jako samodzielne druki, występujące w katalogach pod różnymi tytułami. Podczas analizy tego typu poezji ważne są komentarze rzeczowe, dotyczące opisywanych w utworach uroczystości, zdarzeń i okoliczności, którym wiersze miały towarzyszyć. Pomocą w tym mogą być opracowania historyków i historyków sztuki – badaczy epoki. Pewną pomocą są doniesienia prasowe, na bieżąco odnotowujące wydarzenia, które miały miejsce. W poszczególnych przypadkach napotykamy wiersze odwołujące się do tradycji rodzinnych (rodowych), oczywistych dla współczesnych, trudnych dziś do rozszyfrowania, lub do sytuacji prywatnych, nieznanych ówczesnie szerszej publiczności. Wielu autorów ówczesnych wierszy okolicznościowych czerpało z tradycji biblijnych, mitologicznych lub z literatury łacińskiej bądź polskiej poezji XVI wieku. Trudnym zadaniem jest być może ustalenie autorstwa ówczesnych wierszy okolicznościowych, które są anonimowe, bowiem utwory często były przekazywane adresatom przez przedstawicieli konwiktów, szkół, zgromadzeń i zakonów bądź samej Akademii Wileńskiej. Nie zostały one podpisane nazwiskiem, wskazano jedynie ośrodki ich pochodzenia. Czasami wydawano zbiory poezji okolicznościowej – np. *Zebranie rymów z różnych okoliczności pisanych*, jak zatytułowano stosowny zbiorek związany z wileńskimi pijarami¹³³ – w których redaktorzy rozwiązywali inicjały autorów poszczególnych wierszy, a zdarzało się nawet, że zapobiegliwy właściciel egzemplarza dodawał potem swoje uzupełnienia¹³⁴. Nie zawsze jednak można skorzystać z tego rodzaju ustaleń z epoki. Wileńska poezja okolicznościowa II połowy XVIII wieku odwołuje się do najważniejszych wydarzeń z życia politycznego i publicznego, jest świadectwem zaangażowania osób, do których była adresowana, stanowi również element życia publicznego, gdyż nierzadko utwory te były wygłaszane podczas różnego rodzaju uroczystości i nawiązywały do symboliki eksponowanej w przestrzeni publicznej.

¹³³ *Zebranie rymów z różnych okoliczności pisanych, mianowicie imieniem konwiktu szlacheckiego wileń[skiego] ks. ks. Scholarum Piarum*, Wilno 1779.

¹³⁴ Por. egzemplarz tego tomu ze zbiorów LMAVB (Biblioteki im. Wróblewskich), Sygn. L-18/525.

BIBLIOGRAFIA

Opracowania

- Chachulski Tomasz, *Edytorstwo jako historia literatury i inne studia o poezji XVIII wieku*, Warszawa: Wydawnictwo IBL, 2019.
- Čepienė Konstancija, Petrauskienė Irena, *Vilniaus Akademijos Spaustuvės leidiniai 1576–1805. Bibliografija*, Vilnius, 1979.
- Dziechcińska Hanna, *Oglądanie i słuchanie w kulturze dawnej Polski*, Warszawa, 1987.
- Estreicher Karol, *Bibliografia Polska*, tom IX, Stulecie XVII. Spis chronologiczny, Kraków, 1888.
- Iłowiecki Maciej, *Dzieje nauki polskiej*, Warszawa, Wyd. Interpress, 1981.
- Jakubėnas Regina, *Prasa Wielkiego Księstwa Litewskiego w II połowie XVIII wieku*, Kraków, 2005.
- Kasabuła Tadeusz, *Ignacy Massalski biskup wileński*, Lublin, 1998.
- Kiaupa Zigmas, *Lietuvos istorija. Trumpasis XVIII amžius (1733-1795)*, VII tomas, II dalis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018.
- Kopaliński Władysław, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa, 2006
- Kopaliński Władysław, *Słownik symboli*, Warszawa, 2012.
- Kostkiewiczowa Teresa, *Polski Wiek Świąteł, Obszary swoistości*, Toruń, 2017.
- Raila Eligijus, *Ignotus, Ignotas, Vilniaus vyskupas Ingnotas Jokūbas Masalskis*, Vilnius: Aidai, 2010.
- Sarbiewski Maciej Kazimierz, *O poezji doskonałej czyli Wergiliusz i Homer*, Tłum. M. Plezia, oprac. S. Skimina, Wrocław, 1954.
- Słownik terminów literackich*, pod red. Janusza Sławińskiego, Wrocław, Warszawa, Kraków: Ossolineum, 1998.
- Słownik literatury staropolskiej (Średniowiecze-Renesans-Barok)*, pod red. Teresy Michałowskiej, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1990.
- Wolska Barbara, Mazurkowa Bożena, Chachulski Tomasz, *Wiersze imieninowe poetów z II połowy XVIII w.*, Warszawa: Wydawnictwo IBL, 2011.
- Wergiliusz (Publiusz Wergiliusz Maro), *Eneida*, wyd. 3 zmienione, przekład T. Karyłowski, oprac. S. Stabryła, „Biblioteka Narodowa”, seria II, nr 29, Wrocław, 1981.
- Vaškėlienė Asta, *XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra: genologiniai aspektai, daktaro disertacija*, Vilnius, 2012, s. 48.
- XVIII a. Lietuvos knygos lenkų kalba*, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Bibliografijos ir knygotyros centras. Sudarytojos / Opracowanie: Marija Ivanovič, Karina Basiul. Redaktorė Nijolė Bliūdžiuvienė. *Książki litewskie w języku polskim. Wykaz kontrolny*. Vilnius, 2015

Artykuły

- Trębska Małgorzata, *Staropolskie mowy winszujące narodzin potomka. Rekonesans*, Res Rethorika 1 (1) 2014, s. 46-60, http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Res_Rhetorica/Res_Rhetorica-r2014-t-n1/Res_Rhetorica-r2014-t-n1-s46-60/Res_Rhetorica-r2014-t-n1-s46-60.pdf [dostęp 2020 06 29]
- Balaišytė Lina: „Valdovo vaizdinys Stanislovo Augusto karūnavimo iškilmėse Vilniuje”, in: *Meno tyra*, 2009, T. 16, Nr 3-4, Lietuvos mokslų akademijos leidykla, s. 91-99: <http://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/1392-1002/2009/3-4/91-99.pdf> [dostęp 18 05 2020]
- Baniulytė Aušra, *Pacai ar Pazzi? Nauja Palemono legendos versija LDK rašijoje*, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 18 Knyga, Vilnius, 2004, s. 140-166. Wersja internetowa: <http://www.lti.lt/failai/e-zurnalai/SLL18/XVIIIstr140-166.pdf> [dostęp: 14 07 2020].
- Bieś Andrzej Paweł, *Piotrowski Michał*, (1740–po 1792), in: „Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794, Słownik Biograficzny”, SERIA *Komisji Edukacji Narodowej model szkoły i obywatela – koncepcje, doświadczenia i inspiracje*, red. Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, Warszawa, 2018, s. 494-495.
- Getka Joanna, *Polskojęzyczne druki bazylikańskie (XVIII w.)*, Warszawa, 2013: http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Acta_Polono_Ruthenica/Acta_Polono_Ruthenica-r2009-t14/Acta_Polono_Ruthenica-r2009-t14-s89-102/Acta_Polono_Ruthenica-r2009-t14-s89-102.pdf / [dostęp 15 05 2020].
- Girininkaitė Veronika, *Juozapas Legavičius (1743-1812). Gyvenimas ir raštai*: http://www.lti.lt/failai/SLL43_spaudai-internetui-191-213.pdf, [dostęp 30 09 2018].
- Król Katarzyna, *Niepospolita kobieta. Teofila Konstancja z Radziwiłłów Morawska (1738-1807)*: https://www.wilanow-palac.pl/niepospolita_kobieta_teofila_konstancja_z_radziwillow_morawska_1738_1807.html [dostęp 2021 01 15].
- Mroczek Katarzyna, „Epitalamium staropolskie”, in: *Pamiętnik Literacki*: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej, 1986, 77/1, s. 85-100.
- Puchowski Kazimierz., *Dzieje Litwy w kształceniu elit politycznych w szkołach jezuickich Rzeczypospolitej Obojga Narodów: Rekonesans*, in: *Senoji Lietuvos Literatūra*, 27 Knyga, 2009, s. 289-307: http://www.lti.lt/failai/SLL27_Str_Puchowski.pdf, [dostęp 27 01 2021].
- Mazurkova Bożena, *Oświeceniowa muza w darze dzieciom i młodym solenizantom*, in: *Sarmackie teatrum. W kręgu rodziny i prywatności*, VII, Pod red. Marioli Jarczykowej i Renaty Ryby, WUŚ, Katowice, 2014, s. 263-294: https://sbc.org.pl/Content/366973/w_kregu_rodziny_i_prywatnosci.pdf [dostęp 10 02 2021]
- Mazurkova Bożena, *Oświeceniowa muza w darze dzieciom i młodym solenizantom*, [w:] *Z potrzeby chwili i ku pamięci... Studia o poezji i prozie oświecenia*, Warszawa, 2019, s.15-67.
- Platt J., „Panegiryk“, in: *Słownik Literatury Polskiego Oświecenia*, Wrocław: Ossolineum, 1996, s. 391-395.
- Rabowicz Edmund, „Okolicznościowa literatura polityczna“, in: *Słownik literatury polskiego Oświecenia*, pod red. Teresy Kostkiewiczowej, Wrocław: Ossolineum, 1996, s. 338-351

- Ślusarska Magdalena, „Pamięć militarnych zwycięstw jako element mitu politycznego w piśmiennictwie okolicznościowym Wielkiego Księstwa Litewskiego w czasach stanisławowskich”, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 32 Knyga, 2011, s. 195-212. http://www.llti.lt/failai/SLL32_Straipsniai_Slusarska.pdf, [dostęp 21 10 2020].
- Ślusarska Magdalena, „Felicjan Wykowski (1728-1784) - zapomniany poeta z wileńskiego środowiska pijarów litewskich”, in: „Napis”, Seria V, 1999, s. 56-86: https://rcin.org.pl/Content/56926/WA248_69859_P-I-2795_slusarska-felicjan.pdf [dostęp 27 01 2021]
- Tablice odmian herbowych Chrzęńskiego*, Wydał J. Hr Ostrowski, Warszawa 1909, tabl. XXIV: <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/415415/display/Default> (dostęp: 21 07 2021).
- Ulčiniai Eugenija, „Literatura okolicznościowa” in: *Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego. Analizy i obrazy*. Opracowanie Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Kraków: Universitas, 2011, s. 300-315.
- Vaškelenė Asta, „XVIII a. Lietuvos dvikalbis epitalamijas: proginis leidinys, dedikuotas Karoliui Stanislovui Radvilai ir Teresei Ževuskai”, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 50 knyga, 2020, s. 107-137.
- Walczak Bogdan, „Staropolska poezja okolicznościowa”, in: *Lingua ac communitas*, Vol. 24, 2014: http://lingua.amu.edu.pl/Lingua_24/01_Bogdan%20Walczak.pdf [dostęp 20 08 2020].
- Wolska Barbara, „Ogólne uwagi o twórczości okolicznościowej Adama Naruszewicza: wiersze podarunkowe i bukiety”, in: *Prace Polonistyczne. Studies in Polish Literature* 59, 2004, s. 123-174: http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Prace_Polonistyczne_Studies_in_Polish_Literature/Prace_Polonistyczne_Studies_in_Polish_Literature-r2004-t59/Prace_Polonistyczne_Studies_in_Polish_Literature-r2004-t59-s123-174/Prace_Polonistyczne_Studies_in_Polish_Literature-r2004-t59-s123-174.pdf [dostęp 25 10 2020]
- Wolska Barbara, „Poezja pochwalna i panegiryczna Adama Naruszewicza. Pochwały osobistości publicznych i osób prywatnych”, s. 165-205: <http://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/29603/165-205%20Poezja%20pochwalna%20i%20panegiryczna.pdf?sequence=1&isAllowed=y>), [dostęp 29 06 2020]
- Zielińska Zofia, „Antoni Michał Pac”, in: *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław, 1979, t. XXIV/3. s. 691-694.
- Zielińska Zofia, „Stanisław Pióro”, in: *Polski Słownik Biograficzny*: <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/stanislaw-pioro-h-boncza/> [dostęp 21 10 2020]

Starodruki

- Aplauz tryumfalny Jaśnie Wielmożnemu Imości Księdzu Ignacemu Massalskiemu, biskupowi wileńskiemu w wileńskim Pióromoncie najpierwszy ogłoszony dnia 13 lutego roku 1762*, [b. m.], [4] s. Z winj. 4 °. Estr. XXIV, 289. VUB, Retų sp. sk., Sygn. IV 23133.
- Białkowski Mikołaj, *Zbiór rymów w różnych zdarzeniach ojczystym językiem pisanych przez Mikołaja Białkowskiego*, Wilno, 1784, VUB, Retų sp. sk., Sygn. IV22703.
- Bortkiewicz Wawrzyniec., *Do Jaśnie Oświec: Księżny IMCI z Radziwiłłów Teofili Morawskiej generałowy Woysk W.Ks.L. na tęskliwe wszystkich żądze wesolo i szczęśliwie po zwiedzeniu obcych krajów do Nieświeża powracającej Roku 1774*.

- Do Jaśnie Oświec: księżny IMci z Radziwiłłów Teofili Morawskiej generałowej wojsk W.Ks.L. na tęskliwe wszystkich żądze wesolo i szczęśliwie po zwiedzeniu obcych krajów do Nieświeża powracającej roku 1774 (od konwentu kaznodziejskiego). Konwoluta, VUB, Sygn. 22786.*
- Do Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana Paca Sędziego na Trybunał Gł: W.Ks.Lit. Generała Majora Wojsk Litt: Pułkownika i Komendanta Pułku Pieszego Grenadyjerów Buławy Wielkiej W.Ks.Lit. Starosty Wilejskiego XX. Scholarum Piarum w Wilnie roku 1782 d. 19 marca.*
- Do Ogińskiej, wojewodziny wileńskiej [Wiersz od Akademii Wileńskiej na przybycie do Wilna Michała Ogińskiego, wojew. wileń. i małżonki jego 1765, [V, 1765. [6] s. (z winj. i herbem 2°).*
- Gazety Wileńskie, Nr 46, 15 listopada 1777 r.*
- Do Wielmożnego JMCI Pana Mikołaja Regnier korespondenta Akademii Chir. Królew. Paryskiej, konsyliarza J.K.Mci generalnego sztabs-chirurga w Wojsku Litewskim, profesora publicznego w Szkole Głównej W.Ks.Lit; w dzień jego imienin 1785.*
- Kurier Litewski, 7 maja 1762 r., nr 19*
- Na iluminacyją z okoliczności [u]rodzin J.K.M. P. N.M. wiersz od Szkół Grodzieńskich dany roku 1776. d. 17 stycznia [V., 1776] z winj. 4°, VUB, Sygn. IV 23232.*
- Na imienną rocznicę ...Stefana Bisiego, prof. fizjologii i anatomii, medycyny doctora. Konsyliarza J.K.M. i medyka, Oda z powodu kończącego się Trybunału Gł. W. Ks. Lit. Oda od pewnego w Wilnie r. p. 1782 kwietnia 7 dnia. Wilno. Druk. J.K.M przy Akad. Wil., 1782.*
- Przywitanie J.O. Księcia Ignacego Massalskiego, biskupa wileńskiego, po powrocie z Warszawy w dzień doroczny Konsekracji w Wilnie r. 1784 mca maja 2 dnia [V., 1784].*
- Suplement do Gazet Wileńskich 21 maja 1762, nr 21*
- W dzień Imienin... Marcina Poczobuta, rektora Szkoły Głównej W.Ks.Lit., prałata, dziekana katedr. smoleńsk, astronoma J.K.M., towarzysza Akademii Londyńskiej, korespondenta Paryskiej, proboszcza kościoła Świętej Trójcy...*
- Wiersz do Wielmożnego Jegomości Pana Józefa Lutomskiego Podwojewódzkiego Chełmińskiego Kasiera Prześwietnej Komissyi Edukacji Narod: W Dzień Imienin Od Zgromadzenia Akademickiego Szkół Podwydziałowych Wileńskich Ofiarowany.*
- Wiersz na Imieniny Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana Antoniego Hrabi Paca Pisarza Wielkiego W.Ks.L. Kawalera Orderu Orła Białego Pułkownika Hussarskiego Wojsk W.Ks.L. imieniem Collegium Wileńskiego SCHOLARUM PIARUM. Dnia 13 czerwca Roku 1763 w Wilnie w Drukarni J.K.M. i Rzeczypospolitej XX. Scholarum Piarum; VUB, Sygn. 30953.*
- Wiersz do Jaśnie Oświeconej Księżny Jej Mci Anny z Hrabiów Mycielskich Radziwiłłowej, wojewodziny wileńskiej, hetmanowej wielkiej W.Ks.L. z okoliczności pogrzebu nieodżałowanego jej małżonka, Jaśnie Oświeconego Książęcia JMci Michała Radziwiłła, wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego W. KS. Litewskiego Prowincji Litewskiej Szkół Pobożnych dnia 16 maja roku 1763, Wilno: Druk. J.K.M. i Rzeczypospolitej KS.KS. Scholarum Piarum, 1763.*
- Wiersz do Jaśnie Wielmożnej Jej Mci Pani Magdaleny z książąt Lubomirskich Sapieżyny, wojewodziny połockiej, hetmanowej polnej W.Ks.L., fundatorki swojej imieniem Collegium Wileńskiego Szkół Pobożnych roku Pańskiego 1763, Wilno: Drukarnia J.K.M. i Rzeczypospolitej Ks.Ks. Scholarum Piarum, 1763, VUB, Sygn. IV 30060.*

- Z okoliczności imienin Najjaśniejszego Króla JMci P.N.M. Stanisława Augusta solennie obchodzonych w Wilnie przez Jaśnie Wielmożną JMc Panią Tyszkiewiczową, kasztelanową mscisławską, wiersz imieniem Szlacheckiego Konwiktu ks.ks.. Scholarum Piarum*
- Wiersz w dzień imienin... Tomasz Hussarzewskiego, congreg. Miss. Regensa semin. w dyjecez. wiln., profesora pub. historii univers. w Akad. Wileńskiej, ofiarowany r. 1786 d. 21 mies. grudnia, przez Ks.S.M. Wilno, 1786.*
- Wiersz z okoliczności imienin... Tomasz Hussarzewskiego, S.T.D., regensa seminarii diecezjalnego wileńskiego w Szkole Głównej W.Ks.L., publicznego historii powszechnej profesora, przez kleryków tegoż seminarium ułożony i podany r. 1791 d. 21 decembra. [V., 1791].*
- Wiersz z okoliczności imienin Jaśnie Wielmożnej Jejmc Pani Konstancyi z księżąt Poniatowskich Tyszkiewiczowej, pisarzowej w. W.Ks. Lit., marszałkowej Tryb. Gł. W. KS. od JJPP. Kawalerów w Konwicie Szlacheckim Wileńskim ks.ks. Szkół Pobożnych edukujących się w Wilnie, dnia 18 lutego 1780 roku. VUB, Sygn. IV 23606.*
- Do Wielmożnego JMci Pana Mikołaja Regnier, korespondenta Akademii Chir. Królew. Paryskiej, konsyliarza J.K.Mci, generalnego sztabs-chirurga w Wojsku Litewskim, profesora publicznego w Szkole Głównej W.Ks. Lit. w oktawę jego imienin.*
- Na imieniny Jaśnie Oświeconej z księżąt Radziwiłłów hrabiny Teresy Pacowej, damie Orderu Krzyża Świętego, pisarzowej w. W.Ks.L. borciańskiej & starościny wiersz chętnie życzenia zawierający przez księdza Dominika Zabłockiego S.T., lektora Prowincyi Litewskiej Zakonu Kaznodziejskiego ofiarowany, 1767.*
- Kazanie na pogrzebie Jaśnie Wielmożnego JMCI Antoniego Hrabia Paca pisarza W.W.Ks.L Kawalera Orderu Orła Białego Połkownika [sic!] Hussarskiego Połku Buławy Pol. W.Ks. L. Starosty borciańskiego etc. etc. przez Wielmożnego w Bogu Najprzewieleb. J.Ks. Tadeusza Sliznia Kanonika Katedry Wileńskiej w Kościele Jeznieńskim miane a Jaśnie Ośw. Księżnej Jejmc Teressie z Księżąt Radziwiłłów Pacowej pisarzowej W. W.Ks.L. Damie Orderu Krzyża Gwiazdzistego przez tegoż ofiarowane R. 1774 d. 5 września. W Wilnie w Drukarni J.K.M. Akademickiej”.*
- Zabłocki Dominik, Życzliwa wierszem kombinacya prześwietnych klejnotów Lilii i Lasek przy dożywotnim związku festynie Jaśnie Wielmożnych Imciów Państwa Anny Pacówniej Pisarzowney W W.Ks. Litewskiego i Stefana Romera Chorążego Województwa Trockiego ogłoszona przez księdza Dominika Zabłockiego S.T.I. zakonu kaznodziejskiego prowincyi Litewskiej w Wilnie w Drukarni J.K. MCI. XX. Bazylianów, 1770 r.*
- Zebranie rymów z różnych okoliczności pisanych, mianowicie imieniem konwiktu szlacheckiego wileń[skiego] ks. ks. Scholarum Piarum, Wilno 1779.*

LISTA UTWORÓW

- Do Jaśnie Oświec: Księżny IMCI z Radziwiłłów Teofili Morawskiej generałowy Wojsk W.Ks.L. na tęskliwe wszystkich żądze wesoło i szczęśliwie po zwiedzeniu obcych krajów do Nieświeża powracającej Roku 1774. Najobowiężańskiego za niepoliczone łaski konwentu Nieświeskiego Zakonu Kaznodziejskiego Anakreontyka, s. 20-25.*
- Hołd Jaśnie Oświeconej Księżnej JMCI Teofili z Księżąt Radziwiłłów Morawskiej Marszałkowej Tryb. Główn. W. Ks. Litewskiego z przybycia do Wilna 21 stycznia 1784 r. w Wierszu polskim dopełniony, s. 25-26.*
- Wiersz do Jaśnie Wielmożnej Jej Mci Pani Magdaleny z księżąt Lubomirskich Sapieżyny, wojewodziny połockiej, hetmanowej polnej W.Ks.L., fundatorki swojej imieniem Collegium Wileńskiego Szkół Pobożnych roku Pańskiego 1763, Wilno: Drukarnia J.K.M. i Rzeczypospolitej KS.KS. Scholarum Piarum, 1763, s. 27-28.*
- Do Najjaśniejszego Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego Trybunału przy rozpoczęciu sądów kadencji wileńskiej Roku 1782, Mca 9bra 15 d., s. 65-67.*
- Na limitę Najjaśniejszego Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego Roku 1783 miesiąca Kwietnia 15 dnia, s. 67-68.*
- Rozprawa Litwy z Polską o Zabraną do Polskiej Księstwu Litewskiemu Jaśnie Oświeconą Księżniczkę Karolinę Katarzynę Radziwiłłównę Wojewody Wileńskiego i Hetmana Wielkiego Wojsk Litewskich Córę Jaśnie Wielmożnemu Jmści Panu Stanisławowi Rzewuskiemu [...], (Fragmenty), s. 32-35.*
- Plauz tryumfalny w czasie elekcyi nowego szczęśliwie obranego Najjaśniejszego Stanisława Augusta Króla Jmści Polskiego: najpierwej światu palemońskiemu w stołecznym mieście J.K.Mści Wilnie w Pałacu Pioromoncie roku 1764 dnia 16 7bra ogłoszony, s. 45.*
- Oświadczenie radości i powinszowania z wstąpienia na tron Najjaśniejszego Stanisława Augusta króla polskiego roku 1764, s. 47.*
- Na iluminacyją z okoliczności urodzin J.K.M. P. N.M. wiersz od Szkół Grodzieńskich dany roku 1776, d. 17 stycznia, s. 54-55.*
- Na Rocznicę Szczęśliwej Koronacji Najjaśniejszego Pana Stanisława Augusta przez Jaśnie Wielmożnego Imci Pana PIŁSUDZKIEGO Marszałka Trybunału Głównego W.X.Lit: Piwniczego Wielkiego X. Litt: Kawalera Orderu S. Stanisława Uroczyście obchodzoną Imieniem Konwiktu Szlacheckiego Wileńskiego XX. Scholarum Piarum, s. 51-52.*
- Z okoliczności imienin Najjaśniejszego Króla JMCI P.N.M. STANISŁAWA AUGUSTA solennie obchodzonych w Wilnie przez Jaśnie Wielmożną JMc Panią Tyszkiewiczową, kasztelanową mściłowską, wiersz imieniem Szlacheckiego Konwiktu ks.ks. Scholarum Piarum, s. 56.*
- Aplauz tryumfalny Jaśnie Wielmożnemu Jmści Księdzu Ignacemu Massalskiemu, biskupowi wileńskiemu w wileńskim Pióromoncie najpierwszy ogłoszony dnia 13 lutego roku 1762, s. 59-60.*

- Podczas walnego na biskupstwo wileńskie ingresu Jaśnie Wielmożnego Najprzewielebniejszego Jmci Księdza Ignacego z Wielkich Książąt Ruskich Massalskiego w Wilnie w roku 1762 miesiąca maja dnia 16 odprawionego na różne publiczne pytania odpowiada Echo, s. 63.*
- Do Wielmożnego JMCI Pana Mikołaja Regnier Korespondenta Akademii Chir: Królew: Paryskiej Konsyliarza J.K.Mci Generalnego Sztabów-Chirurga w Wojsku Litewskim Profesora Publicznego w Szkole Głównej W.X.Litt; W Dzień JEGO IMIENIN, s. 90-94 Do Wielmożnego JMCI Pana Mikołaja Regnier Korrespondenta Akademii Chir: Królew: Paryskiej Konsyliarza J.K.Mci Generalnego Sztabów-Chirurga w Wojsku Litewskim Profesora Publicznego w Szkole Głównej W.X.Litt; W oktawę JEGO IMIENIN Roku 1785, s. 73-75.*
- Wiersz Wielmożnemu JMCI Księdzu Michałowi Piotrowskiemu Świętej Teologii Doktorowi, Kanonikowi Inflanskiemu, Pro-rektorowi Szkół Wileńskich w dzień doroczny imienin ofiarowany, s. 79.*
- Na imieniny Jaśnie Oświeconej z Xiążąt Radziwiłłów Hrabinej Teresy Pacowey Damie (?) Orderu Krzyża Świętego Pisarzowej W.W.X.L. Borciańskiej & Starościny Wiersz Chętne życzenia zawierający przez Księdza Dominika Zabłockiego S.T. lektora prowincyi Litewskiej Zakonu Kaznodziejskiego Ofiarowany (Fragmenty), s. 83-91.*
- Wiersz na Imieniny Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana Antoniego Hrabi Paca Pisarza Wielkiego W.Ks.L. Kawalera Orderu Orła Białego Pułkownika Hussarskiego Wojsk W.Ks.L. imieniem Kollegium Wileńskiego SCHOLARUM PIARUM. Dnia 13 czerwca Roku 1763 w Wilnie w Drukarni J.K.M. y Rzeczypospolitej XX. Scholarum Piarum, s. 92-93.*
- Na rocznicę imienin Jaśnie Wielmożnej Jejmci Pani Jadwigi z Załuskich Ogińskiej wojewodziny trockiej roku 1782 Mca 8bra 15. Dnia w Wilnie, s. 93-95.*
- Dowód winszowany przy powitaniu ... Ludwika z Skuminów Tyszkiewicza, pisarza w W. KS.L., ciwuna wileńskiego, [...] i [...] Konstancji z Poniatowskich Tyszkiewiczowej, podkomorzanki w Koronnej, dożywotniej przyjaźni ślubem sprzymierzonych szczęśliwie z Warszawy do Wilna przybywających [...], s. 96.*
- Do Dziecięcia Nowo-urodzonego Wielmożnej Jeymość Panny Franciszki Julianny Wołłowiczówny generałówny wojsk W. Ks. Lit. Wiersz, s. 41.*
- Wiersz do Jaśnie Oświeconej Księżny Jej Mci Anny z Hrabów Mycielskich Radziwiłłowej, wojewodziny wileńskiej, hetmanowej wielkiej W.Ks.L. z okoliczności pogrzebu nieodżałowanego jej małżonka, Jaśnie Oświeconego Księżęcia JMci Michała Radziwiłła, wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego W.Ks.Litewskiego Prowincji Litewskiej Szkół Pobożnych dnia 16 maja roku 1763, s. 42-43.*

W opracowaniu przedstawiona została polska poezja okolicznościowa Wilna II połowy XVIII w. poświęcona ważnym wydarzeniom państwowym i społecznym, adresowana do dygnitarzy państwowych i dostojników kościelnych Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz przedstawicieli szeroko rozumianych elit.

Podręcznik składa się ze Wstępu i 12 rozdziałów. W pierwszych trzech rozdziałach omówione zostało pojęcie literatury okolicznościowej, poezja okolicznościowa Wilna II połowy XVIII wieku, jako zjawisko, jej twórcy, tematy i laudatorzy.

W pozostałych rozdziałach omówiono utwory poetyckie uświetniające wizyty dygnitarzy państwowych, dostojników Kościoła, śluby, pogrzeby, narodziny dziecka, obchody świąt królewskich (dzień urodzin i imienin króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, rocznice elekcji i koronacji), ingres biskupa wileńskiego ks. I.J. Masalskiego, rozpoczęcie i zakończenie obrad Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego, wiersze imieninowe adresowane do przedstawicieli najwybitniejszych rodów Wielkiego Księstwa Litewskiego Radziwiłłów, Paców, Sapiechów, Tyszkiewiczów i in., utwory adresowane do przedstawicieli środowiska akademickiego oraz poezja poświęcona kobietom.

W każdym rozdziale zostały przedstawione najważniejsze informacje, analiza oraz fragmenty utworów. Na końcu podano bibliografię oraz wykaz źródeł. Książka może być przeznaczona dla studentów kierunków humanistycznych, studiujących literaturę starolitewską i historię kultury Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Knygoje pristatoma XVIII a. II pusės Vilniaus lenkiškoji proginė poezija skirta pažymėti reikšmingus valstybės ir visuomenės įvykius, pagerbti LDK valstybės aukšto rango pareigūnus, Bažnyčios dignitorius ir elito plačiaja prasme narius.

Vadovėlių sudaro įvadas ir 12 skyrių. Pirmose trijose skyriuose aptariamos proginės literatūros žanrines grupes, pristatoma XVIII a. antrosios pusės Vilniaus proginė literatūra, kaip reiškiny, jos kūrėjai ir dedikatai, aptariamos progos, kuriomis buvo kuriama tokio tipo poezija.

Kitose skyriuose aptariamais svarbiausiomis progomis parašyti eiluočiai kūriniai skirti aukštų asmenų atvykimui, LDK didikų giminių atstovų vestuvėms, laidotuvėms, karališkųjų švenčių minėjimams, tokiems kaip Stanislovo Augusto Poniatovskio elekcijos ir karūnacijos metinės, gimtadienis ir vardinės, Vilniaus vyskupo I.J.Masalskio ingresui, LDK Vyriausiojo tribunolo atidarymui iš uždarymui, Radvilų, Pacų, Sapiegų, Tiškevičių ir kitų giminių atstovų vardinėms, Vilniaus Akademijos profesoriams ir eilėraščiai dedikuoti moterims.

Kiekviename skyriuje pateikiama svarbiausia medžiaga, kūrinių analizė ir eilėraščių ištraukos. Darbo pabaigoje yra nurodytas literatūros ir šaltinių sąrašas. Knyga gali būti skirta humanitarinių krypčių studentams studijuojantiems senosios Lietuvos literatūrą, LDK kultūros istoriją.

Dailininkė Jurga Tėvelienė
Maketuotoja Vida Vaidakavičienė

Vilniaus universiteto leidykla, Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
Knygos internete knygynas.vu.lt
Mokslo periodikos žurnalai zurnalai.vu.lt
4,9 aut. l.